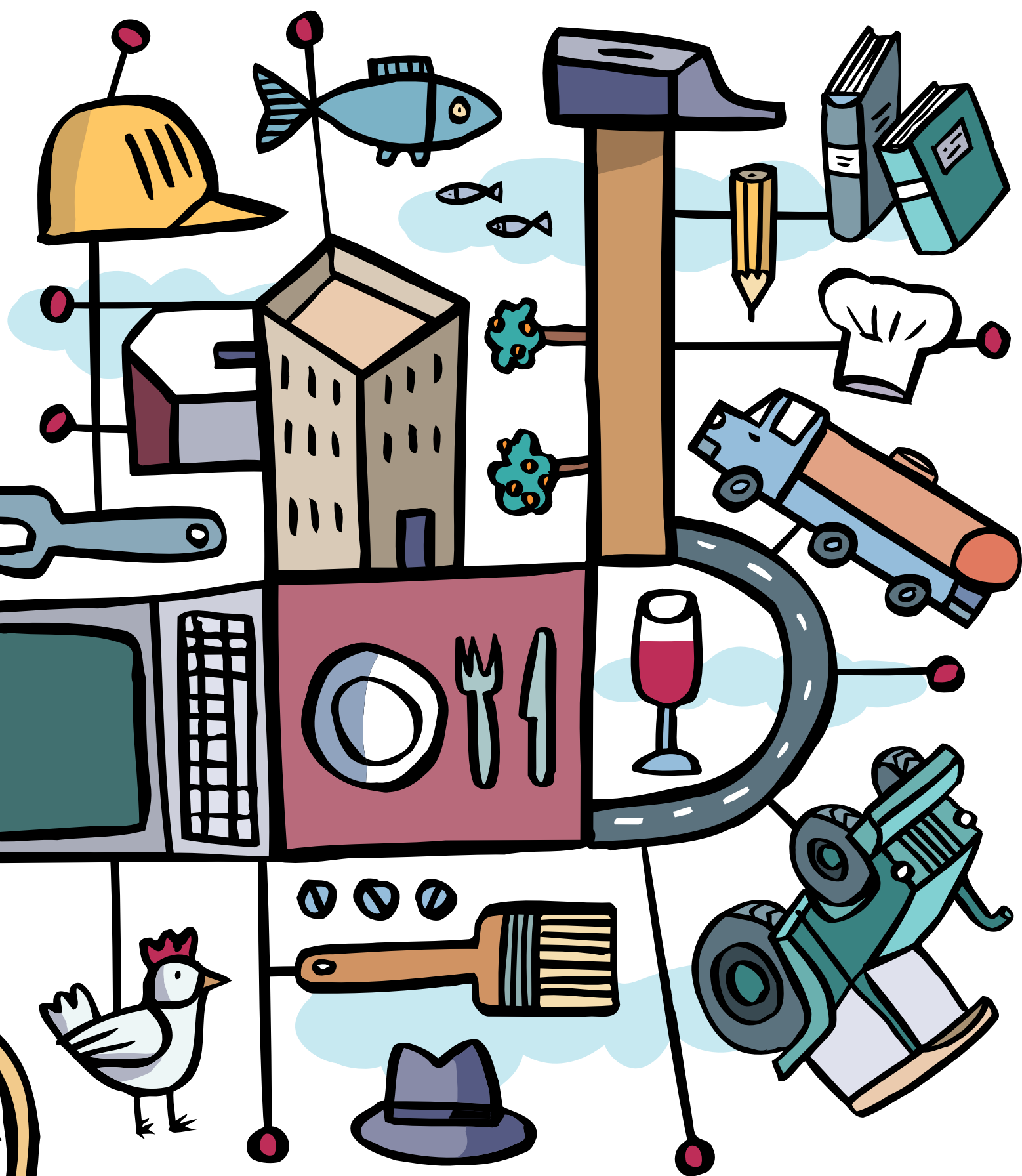

TERRITORI I OCUPACIÓ

DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL
I MERCAT LABORAL VALENCIA

AVALEM TERRITORI

**TERRITORI I OCUPACIÓ.
EL DESENVOLUPAMENT
TERRITORIAL I EL MERCAT
LABORAL VALENCIÀ**

Universitat de València

Comitè científic i redactors

Jorge Hermosilla Pla
Ernest Cano Cano
Juan Ramón Gallego Bono
Josep Vicent Pitxer i Campos
Emilio Iranzo García
Ghaleb Fansa

Equip redactor

Ricard Calvo Palomares
Francisco Higón Tamarit
Joan Cales Membrado Tena
Óscar Muñoz González
José Vicente Aparicio Vayà
Enric Sigalat Signes

Equip tècnic

Técnicos del Vicerrectorado
de Participación y Proyección Territorial

Cartografia

Ghaleb Fansa
José Vicente Aparicio Vayà

Traducció

Carme Piqueras Sanchis
Roser Baldoví Anaya

Disseny

MacDiego

Il·lustracions

Cento Yuste

Maquetació

Román Sánchez

Impressió

Gráficas Vernetta

© d'aquesta edició: Universitat de València,
2018

© dels textos: els autors

© de les imatges: els autors:

Universitat d'Alacant

Comitè científic

Nuria Grané Teruel
Antonio Martínez Puche
Jose Miguel Giner Pérez

Equip redactor

Daniel Sanchiz Castaño
Juan López Jiménez

Técnicos del Vicerrectorado
de Participación y Proyección Territorial

Equip tècnic

Victor Climent Peredo
Javier Ortega Fernández
Maria Jesús Santa Maria Beneyto

Univesitat Jaume I

Comitè científic

Miguel Ángel Moliner Tena
Vicente Budí Orduña
Luisa Alamá Sabater
Juan José Rubert Nebot

Autors del resums executius

Luisa Alamá Sabater
Andrea Andreu Ribés
María Benavent
Vicente Budí
Marc Caballero Ciscar
Ricard Calvo
Liberto Carratalá Puertas
Antonio Casasús Chorques
Juan Francisco Castro Leon
Clara M. Chorques Sanz
Víctor F. Climent Peredo
F. Xavier Delgado Franco
Daniel Diez Santo
Rubén García Peñarroja
José Miguel Giner Pérez
Pablo de Gracia Soriano
Francisco Higón Tamarit
Emilio Iranzo García
Sefa Jover Peral
Joaquín Llidó Millet
Juan López Jiménez
Asunción López Salvador-Rabaza
Gema March
Mª Ángeles Marcos Puig
Carles Martínez Ponce
Antonio Martínez Puche
Joan Carles Membrado Tena
José Antonio Navarro Vilar
Javier Ortega Fernández
Isabel Pina García
Agustín Pons Contreras
Jaume Portet Tiebas
Carles Rodrigo Alfonso
Bernat Roig
Juan José Rubert Nebot
Raúl Ruiz Callado
Loren Ruiz Ruiz
Daniel Sanchiz Castaño
Joan Antoni Serra Pardo
Enric Sigalat
Xavier Soler Martínez
Luis Solsona Ros
David Solves
Pepa Tornero Belda
María José Villalba Aliaga
Instituto Imedes
Observatorio Socioeconómico de Empleo y
Formación de la ciudad de Valencia

TERRITORI I OCUPACIÓ
DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL
I MERCAT LABORAL VALENCIÀ **AVALEM TERRITORI**

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	7
Enric Nomdedéu i Biosca	
EL MERCAT LABORAL, EL TERRITORI VALENCIÀ I LES UNIVERSITATS.....	9
Jorge Hermosilla Pla, Nuria Grané Teruel, Miguel Angel Moliner Tena	
CAPÍTOLS GENERALS DE L'ESTUDI.....	13
EL PROJECTE AVALEM TERRITORI. LA PERSPECTIVA TERRITORIAL EN LES POLÍTIQUES D'OCUPACIÓ DEL SERVEF	15
Jorge Hermosilla Pla	
EL MERCAT LABORAL VALENCIÀ: VISIÓ GLOBAL	19
Ernest Cano Cano, Juan R. Gallego Bono, Josep Vicent Pitxer i Campos	
LA GUIA DELS DIAGNÒSTICS. EL DOCUMENT DE PARTIDA	39
Josep Vicent Pitxer i Campos	
LA IMPORTÀNCIA AL DIAGNÒSTIC TERRITORIAL DE LA CONTEXTUALITZACIÓ EXTERNA DEL TERRITORI I DE LA METODOLOGIA DE RECOLLIDA D'INFORMACIÓ	49
Juan Ramón Gallego Bono	
IDENTIFICACIÓ DE LES UNITATS TERRITORIALS I EQUIPS DE TREBALL	57
Ghaleb Fansa	
PROCÉS DE PARTICIPACIÓ EN EL PROJECTE AVALEM TERRITORI	61
Óscar Muños González	
EL PAPER DE LES UNIVERSITATS EN L'ELABORACIÓ DELS DIAGNÒSTICS TERRITORIALS	67
Josep Vicent Pitxer i Campos	
LES ÀREES FUNCIONALS VALENCIANES I EL MERCAT LABORAL	73
Jorge Hermosilla Pla, Emilio Iranzo García	
ÀREES FUNCIONALS I MERCAT LABORAL.....	87
ELS PORTS-BAIX MAESTRAT	89
Vicente Budí Orduña, Luisa Alamá Sabater, Juan José Rubert Nebot	
CASTELLÓ	97
Luisa Alamá Sabater, Vicente Budí Orduña, Juan José Rubert Nebot	
EL VALLE DEL PALANCIA.....	105
Juan Ramón Gallego Bono, Ernest Cano Cano, Josep Vicent Pitxer i Campos	
REQUENA-UTIEL	115
Joan Carles Membrado Tena, Francisco Higón Tamarit, Ricard Calvo Palomares, Enric Sigalat Signes	
VALÈNCIA	123
Josep Vicent Pitxer i Campos, Juan Ramón Gallego Bono, Ernest Cano Cano	
LA RIBERA DEL XÚQUER.....	139
Ernest Cano Cano, Juan Ramón Gallego Bono, Josep Vicent Pitxer i Campos	
XÀTIVA	149
Joan Carles Membrado Tena, Ghaleb Fansa	
LA SAFOR.....	157
Ricard Calvo Palomares, Enric Sigalat Signes	

LA VALL D'ALBAIDA.....	167
Jorge Hermosilla Pla, José Vicente Aparicio Vayà	
EL VINALOPÓ.....	175
Antonio Martínez Puche, Daniel Sanchiz Castaño	
ALCOI.....	183
Antonio Martínez Puche, Daniel Sanchiz Castaño	
LA MARINA ALTA.....	193
José Miguel Giner Pérez	
LA MARINA BAIXA.....	205
José Miguel Giner Pérez	
ALICANTE-ELX.....	215
José Miguel Giner Pérez	
LA VEGA BAJA	227
Antonio Martínez Puche, Daniel Sanchiz Castaño	
VARIABLES ESTADÍSTIQUES DE LES ÀREES FUNCIONALS.....	237
REPRESENTACIONS CARTOGRÀFIQUES DE LES ÀREES FUNCIONALS	253
DIAGNÒSTICS TERRITORIALS	275
Diversos Autors	
ELS PORTS	277
EL MAESTRAT LITORAL	291
EL MAESTRAT-PENYAGOLOSA.....	305
CASTELLÓ NORD.....	319
LA PLANA ALTA NORD.....	333
EL ALTO MIJARES.....	347
MUNICIPIS CERÀMICS	361
CASTELLÓN	365
EL ALTO PALANCIA.....	379
LA PLANA BAIXA.....	393
EL RINCÓN DE ADEMUZ.....	407
LA SERRANÍA.....	421
EL CAMP DE MORVEDRE	437
EL CAMP DE TÚRIA.....	451
L´HORTA NORD	467
VALÈNCIA	481
L'HORTA SUD.....	495
LA PLANA DE UTIEL-REQUENA.....	509
LA HOYA DE BUÑOL-CHIVA	523
LA RIBERA.....	541
EL VALLE DE AYORA-COFRENTES	557
LA COSTERA Y LA CANAL DE NAVARRÉS.....	571
LA SAFOR.....	585
ALCOI-IBI-ONTINYENT	601
EL ALTO VINALOPÓ.....	617
LA MARINA ALTA.....	635
LA MARINA BAIXA.....	651
EL MEDIO VINALOPÓ.....	667
L'ALACANTÍ	683
ALICANTE	691
EL BAJO VINALOPÓ	709
ELCHE.....	715
LA VEGA BAJA	731
EL LITORAL SUR	747
BIBLIOGRAFIA.....	765

PRESENTACIÓ

Suposa per a mi tot un plaer poder-me dirigir a vosaltres a través d’aquestes pàgines que recullen els primers fruits del valuós treball que el Servei Valencià d’Ocupació, les Universitats Públiques Valencianes (Universitat de València, Universitat Jaume I de Castelló i Universitat d’Alacant) i els diferents Acords Territorials per l’Ocupació, han realitzat en el marc del programa “Avalem Territori”.

Aquesta aposta estratègica de la Conselleria d’Economia Sostenible, Sectors Productius, Comerç i Treball, desenvolupada per la nova direcció del Servei Valencià d’Ocupació, neix del ferm convenciment que calia començar a treballar d’una forma rigorosa per tal d’incorporar la dimensió territorial a l’elaboració i la implementació de les polítiques actives d’ocupació.

Habitualment, els programes d’ocupació i el catàleg de formació que oferia el Servei Valencià d’Ocupació havia estat dissenyat de forma vertical, de dalt cap a baix. Això, al nostre parer, tenia com a resultat una manca d’implicació dels agents locals i una incapacitat manifesta d’ajustar-se a les singularitats del teixit productiu en cada racó del nostre territori.

La nostra prioritat ha estat capgirar aquesta situació a través de la constitució dels “Acords per l’Ocupació”, una estructura de participació, oberta i transversal, que agrupa municipis, organitzacions sindicals, empreses i societat civil. A través

d’aquesta infraestructura institucional descentralitzada, el programa “Avalem Territori” s’ha dirigit, en un primer moment, a la consecució de dos objectius: diagnosticar necessitats i singularitats, i impulsar nous projectes innovadors i experimentals.

Per tal d’assolir aquest primer objectiu, és a dir, diagnosticar les característiques econòmiques i laborals dels nostres municipis, la Conselleria d’Economia Sostenible, Sectors Productius, Comerç i Trenall, ha comptat amb la inestimable col·laboració de la Universitat de València (coordinant el projecte i fent-se càrrec de l’elaboració de la metodologia), així com de la Universitat Jaume I de Castelló i de la Universitat d’Alacant. A través d’una metodologia de diagnòstic participatiu amb més de tres-cents indicadors, s’han pogut identificar variables clau com l’especialització productiva, les xarxes i dinàmiques funcionals, mancances formatives o nous nínxols d’ocupació. Es tracta d’una actuació inèdita, que ens permet obtenir informació sistematitzada i detallada de les característiques del mercat de treball a tots els municipis valencians.

És per això, que és motiu d’immensa satisfacció poder comptar amb la publicació que teniu entre mans, que recull el conjunt dels diagnòstics territorials elaborats en el marc del programa “Avalem Territori”. Una fotografia viva, acurada i detallada, de la realitat econòmica i laboral del nostre país.

Una fotografia que no hauria estat possible sense l'esforç compartit dels tècnics del Servei Valencià d'Ocupació, de la Universitat de València, en la figura del seu Vicerector de Participació i Projecció Territorial, Jorge Hermosilla, dels equips tècnics de la UV, de la UA i de la UJI, i sobretot dels distints agents que treballen sobre el territori (ADL, Organitzacions Sindicals i Empresarials, Ajuntaments). A tots ells, vull agrair molt especialment la seua dedicació.

Estem convençuts que el programa "Avalem Territori" està permetent millores importants en el disseny i la gestió de les polítiques d'ocupació. Entre d'altres, està fent possible dissenyar un ca-

tàleg de formació cada vegada més ajustat a les necessitats específiques de cada territori, un catàleg dissenyat de forma descentralitzada, flexible, dinàmic i amb capacitat de prospecció sobre les ocupacions del futur. A més a més, promou l'experimentació, la innovació, la cooperació activa i l'obtenció de sinergies entre els distints agents implicats en les polítiques d'ocupació. Aquests darrers, entenem que són actius imprescindibles per enfrontar amb èxit les transformacions de l'economia que vindrà.

Enric Nomdedéu i Biosca

*Director General del Servei Valencià d'Ocupació
Secretari Autonòmic d'Ocupació*

EL MERCAT LABORAL, EL TERRITORI VALENCIÀ I LES UNIVERSITATS

Les universitats del sistema públic valencià, concretament la Universitat de València, la Universitat d'Alacant i la Universitat Jaume I de Castelló, en el seu objectiu de contribuir al desenvolupament de la societat valenciana han participat en un projecte promogut pel SERVEF (Generalitat Valenciana), que ha tingut com a finalitat l'anàlisi del mercat laboral valencià des de la perspectiva territorial. Ens referim a la iniciativa AVALEM TERRITORI, dissenyada des del Servei Valencià d'Ocupació i Formació; un programa que posa l'accent en l'escala local del territori de la Comunitat Valenciana i, en particular, en les claus que defineixen el desenvolupament territorial. La dimensió territorial es considera fonamental en el comportament dels mercats laborals de les comarques o dels municipis que componen la nostra comunitat autònoma i, en conseqüència, és essencial la seva consideració en la formulació d'estratègies dirigides a millorar l'ocupació.

El desenvolupament territorial es caracteritza per la seva complexitat. El territori, és a dir, la construcció socioeconòmica d'un espai determinat, adquireix un protagonisme destacat quan es procedeix a definir què esdevé en els mercats laborals locals i quines polítiques i estratègies haurien d'adoptar mitjançant estudis rigorosos. No dubtem a l'objectiu final d'aquests estudis i anàlisis, "afavorir més ocupació i de més qualitat", és a dir, menys precarització,

més inclusió social, més polítiques inclusives, menys desequilibris territorials. En aquest sentit, al nostre parer és essencial el coneixement i la consideració de les singularitats dels nostres territoris i de les sinergies entre ells per a la formulació d'estratègies de desenvolupament local dirigides al foment, l'impuls o almenys el manteniment de l'ocupació. D'aquesta manera es reconeix la necessitat d'identificar els recursos vinculats amb els processos de desenvolupament relacionats amb la creació d'ocupació; recursos de diversa naturalesa (naturals, humans, socials, culturals, etc.). Els processos d'innovació, fàcils d'identificar i difícils de quantificar, contribueixen al desenvolupament territorial. Són les capacitats per incorporar canvis que millorin l'escenari econòmic i social. Finalment, és imprescindible reconèixer les xarxes de diversa naturalesa que actuen en els territoris; unes xarxes que actuen d'instruments vertebradors, capaços d'interactuar amb els llocs. Es tracta de xarxes empresarials, econòmiques, públiques i privades, institucionals, socials, etc.). En definitiva, el territori valencià està integrat per unitats espacials caracteritzades per unes singularitats derivades dels recursos, les xarxes i els processos d'innovació que es combinen en elles. D'aquesta manera, no hi ha dos territoris idèntics, ni per les seves condicions de partida ni pels resultats que han assolit o arribaran.

Aquesta publicació és una obra d'anàlisi i de diagnòstic de l'escenari actual del desenvolupament territorial de la Comunitat Valenciana en relació amb el mercat laboral. Es tracta d'una obra que ha reunit especialistes de tres universitats públiques en aquests camps d'investigació, el territori i el mercat laboral, i que ha comptat per a la seva elaboració amb la participació de nombrosos tècnics del propi territori. S'ha abordat l'anàlisi territorial en funció de tres escales supramunicipals, per al conjunt de la Comunitat Valenciana, per a les 18 àrees funcionals i, finalment, per a les 34 àrees de treball, en gran mesura derivades dels Pactes per l'Ocupació. Uns anàlisi que han tingut com a denominador comú la complexitat de l'escenari actual del mercat laboral, delicat i objecte de la nostra preocupació, ja que les taxes d'activitat no han recuperat els nivells predecessors de la crisi econòmica: l'ocupació de qualitat s'ha reduït sensiblement,

la precarietat laboral s'estén per diverses categories socials, l'exclusió social s'ha accelerat quan fem referència a l'ocupació de joves, dones o majors de 45 anys.

Finalment, volem subratllar el caràcter coral d'aquesta publicació. És el resultat d'un esforç col·lectiu, basat en la participació d'investigadors de les universitats valencianes públiques, als quals els uneix l'interès per millorar la qualitat de vida dels ciutadans i un elevat compromís amb els nostres territoris, comarques i municipis. Una obra col·lectiva que no s'hagués pogut dur a terme sense el suport i la confiança dels responsables del SERVEF. El nostre reconeixement i agraïment als qui han fet possible que aquest projecte sigui una realitat. I el nostre desig que aquest document sigui un instrument vàlid per al disseny i adopció de polítiques d'ocupació eficaces.

Jorge Hermosilla, Nuria Grané, Miguel Ángel Moliner
Vicerrectores
Universitat de València, d'Alacant y Jaume I de Castelló

**CAPÍTOLS
GENERALS
DE L'ESTUDI**

© Adela Talavera

EL PROJECTE AVALEM TERRITORI. LA PERSPECTIVA TERRITORIAL EN LES POLÍTIQUES D'OCUPACIÓ DEL SERVEF

Jorge Hermosilla Pla
Departament de Geografia
Universitat de València

Durant l'exercici 2017 s'ha dut a terme una iniciativa del SERVEF, anomenada AVALEM TERRITORI, que ha tingut com a objectiu el disseny de polítiques d'ocupació amb una visió territorial. La perspectiva territorial és fonamental en la formulació d'estratègies de desenvolupament local; és un eix central del model d'ordenació de polítiques d'ocupació. Per això s'ha comptat amb la participació d'universitats valencianes i les tasques s'han centrat en els seus respectius entorns territorials a escala provincial. Ens referim a la Universitat de València, la Universitat Jaume I de Castelló i la Universitat de Alacant. A més la Universitat de València ha realitzat les tasques de coordinació general del projecte.

ELS FONAMENTS DEL PROJECTE AVALEM TERRITORI

El desenvolupament d'aquest projecte té com a punt de partida la importància d'optar per la territorialització de les polítiques d'ocupació per a adaptar-les a les singularitats i necessitats de cada territori. Som conscients que els territoris, és a dir, aquelles construccions socials identifi-

cades amb uns espais geogràfics determinats, posseeixen uns trets singulars que difereixen entre ells. Tan important com la identificació de l'escala espacial adequada és prendre consciència de les particularitats de cada un d'aquests mercats laborals locals-territorials. Ni els problemes laborals es troben homogèniament repartits per l'espai, ni la dinàmica dels diferents territoris és equiparable. En conseqüència, no té sentit aplicar les mateixes polítiques d'ocupació en tots els territoris. Més aviat al contrari, amb vistes a augmentar l'eficiència i eficàcia de les polítiques d'ocupació, es requereix optar per la territorialització de les mateixes, en el sentit d'adaptar-les a les peculiaritats i necessitats de cada territori.

D'altra banda, els mercats laborals locals constitueixen l'escala fonamental per analitzar la situació laboral així com per al disseny i l'organització de les polítiques d'ocupació. En certa manera l'impuls de Avalem Territori persegueix la recuperació d'uns acords territorials per l'ocupació, renovats mitjançant la recuperació de l'escala supramunicipal d'actuació. Un canvi de rumb

en el qual es pretén la potenciació d'uns acords territorials per l'ocupació reformats en diversos sentits.

Finalment, aquesta iniciativa persegueix la participació. D'una banda perquè es pretén conservar el seu tradicional caràcter participatiu; d'altra banda, perquè s'opta per un plantejament integral, capaç d'englobar la totalitat del territori valencià. Aquest plantejament és coherent amb la realitat dels mercats locals. El caràcter participatiu del programa Avalem Territori contribueix a la definició general de l'estratègia territorial a seguir en la instrumentació de la mateixa i en l'elaboració del diagnòstic territorial que ha de informar-la i alimentar-la.

LA IMPLANTACIÓ D'AVALEM TERRITORI. LA PERSPECTIVA TERRITORIAL EN EL DESENVOLUPAMENT LOCAL

Les tasques d'identificació d'aquells trets que caracteritzen els mercats laborals s'han plantejat des d'una perspectiva del desenvolupament territorial, de manera que s'han considerat: a) els recursos endògens, les bases per al desenvolupament territorial; b) els processos d'innovació, el coneixement del territori; c) la configuració de xarxes, les dinàmiques d'interacció en el territori.

Una trilogia de processos que faciliten la configuració de "territoris intel·ligents", capaços de contribuir a millorar la qualitat de vida de la societat que els habita.

Així doncs la perspectiva territorial adquireix protagonisme en el desenvolupament local; en aquest sentit és imprescindible la identificació d'aquelles institucions, agents i administracions que actuen sobre la creació d'ocupació, la millora d'oportunitats laborals i, en general, l'ocupabilitat en els mercats laborals locals. Les

administracions locals són els agents principals en la gestió de les polítiques d'ocupació, capaços de contribuir en els anàlisis i diagnòstics de detecció i oportunitats que ofereix un territori determinat. L'Administració Autònoma, per la seva banda, ha d'estimular, donar suport i coordinar aquest tipus d'actuacions.

ELS DIAGNÒSTICS TERRITORIALS. OPORTUNITATS PER ALS MERCATS LABORALS

Quines estratègies dirigides a la creació d'ocupació s'han de dissenyar perquè la seva aplicació tingui èxit? Les accions plantejades per afavorir l'ocupació a Morella han de ser similars a les de Torrevella? I les de la comarca de la Serranía en relació amb les de la Safor?

Qui ha de participar en el plantejament d'aquestes accions? Com procedir per garantir l'eficàcia d'aquestes estratègies?

Avui no hi ha dubte del protagonisme que adquireix el territori quan es

procedeix a traçar les estratègies de desenvolupament local fonamentades en l'ocupació. El territori, lluny de ser un concepte simple i senzill, té una naturalesa complexa donada la seva pròpia condició: és un espai concret pertinent a un període històric, és un àmbit de relacions que pren cos mitjançant la configuració de xarxes, és un suport físic per la innovació. Fins i tot es pot considerar com un agent clau del creixement econòmic i social, dipositari de diversos recursos.

El territori acull xarxes de diversa naturalesa (empresarials, econòmiques, públiques, privades, institucionals, socials, etc.); unes xarxes que es converteixen en la forma espacial dominant de vertebració del poder i que interactuen amb l'espai concret dels llocs. La innovació, habitualment, està relacionada amb les noves pautes econòmiques, socials i territorials, a mesura que s'incorporen noves tecnologies. Com ens expliquem sinó el dinamisme empresarial d'Ibi

i la seva comarca tot i la crisi del sector dels joguets? Com és possible que territoris amb trets similars aconseguixin nivells de desenvolupament tan diferents?

Els recursos territorials adquireixen especial significació en els processos de desenvolupament local, en particular els dirigits a la creació d'ocupació. Es requereix l'ús imaginatiu, racional, dinàmic i equilibrat dels recursos endògens disponibles i de diferent naturalesa (humans, naturals, socials, culturals, etc.). En conseqüència, ens referim a unitats espacials definides per les seves singularitats, les seves particularitats en funció dels seus recursos, les seves xarxes i els seus processos d'innovació. No hi ha dos territoris idèntics.

Quan ens proposem establir unes línies estratègiques per a la creació d'ocupació, la millora d'oportunitats laborals i l'ocupabilitat, d'una manera eficaç, s'ha d'atendre a les necessitats dels ocupadors i dels futurs empleats, de les empreses i dels treballadors, de qui actuen en el mercat de treball local; s'ha de tenir en consideració als agents principals de la gestió de les polítiques d'ocupació, les administracions públiques locals (ajuntaments); i s'ha de considerar com a escala territorial recomanable la supramunicipal, unitat de treball ideal tant per a l'elaboració de diagnòstics com per a la formulació de polítiques d'ocupació efectives. Els Pactes Territorials per l'Ocupació implantats durant els últims anys constitueixen uns excel·lents precedents, avui coneguts per Acords Territorials.

Els diagnòstics amb un enfocament laboral i territorial són instruments necessaris per a l'elaboració de polítiques d'ocupació realistes i eficaces. Coneguem les nostres potencialitats però també les nostres dificultats, les nostres mancances. Els diagnòstics territorials permeten conèixer la realitat socioeconòmica de les unitats administratives locals, els municipis. Aquests anàlisi han d'assumir la incorporació de la societat i en particular dels seus diversos col·lectius econòmics i socials, de manera que la participació sigui un

element diferenciador respecte a altres projectes. Aquests estudis fan possible el disseny i l'aplicació de les polítiques d'ocupació adaptades a la realitat territorial.

Per a això, els diagnòstics territorials constitueixen una eina de treball interessant. Es basen en la metodologia dels estudis territorials, la determinació dels sistemes d'indicadors, així com l'especificació i el tractament de les fonts a consultar. Els estudis territorials s'han adaptat a la Comunitat Valenciana, als nostres municipis i comarques.

El Pla Avalem Territori, impulsat pel SERVEF, constitueix un pla d'adequació de les polítiques d'ocupació al territori i per a cada sector productiu, que respon a la necessitat de "territorialitzar" les polítiques d'ocupació així com de garantir la participació i el reconeixement dels agents locals a nivell sectorial i territorial. Els diagnòstics territorials tenen la seua raó de ser en aquest pla i insisteixen en la importància d'optar per la "territorialització" de les polítiques d'ocupació, per adaptar-les a les singularitats i necessitats de cada territori. No és el mateix el disseny d'estratègies d'ocupació per a un municipi del litoral o de l'interior valencià, del medi urbà o del rural.

Uns anàlisis territorials que advoquen per la recuperació de l'escala supramunicipal com a unitat d'actuació, així com la universalitat d'acció al dirigir-se a la totalitat del territori valencià. S'insisteix en comptar amb el caràcter participatiu d'aquests diagnòstics, ja que a les fonts estadístiques s'incorpora la informació qualitativa procedent de la col·laboració i la implicació dels actors locals (empresaris, sindicats, corporacions locals, associacions, etc.) mitjançant enquestes i entrevistes, opinions i experiències que permetin definir l'escenari sociolaboral en cada àmbit d'estudi.

Un procés d'esforç col·lectiu però de la mateixa manera de reflexió que persegueix una meta, l'anàlisi integrat que aglutina els diagnòstics tècnics (DAFO) i la participació pública. En defi-

nitiva un projecte basat en el desenvolupament de múltiples anàlisis integrats de municipis i comarques per al conjunt del nostre territori, capaços de definir el sistema territorial valencià en les diverses escales espacials. Un repte col·lectiu, un objectiu assolible, un objectiu que il·lusiona. La millora de la qualitat de vida dels valencians.

Els diagnòstics territorials són anàlisis integrats que permeten:

- La identificación de las cualidades del espacio geográfico y de sus posibilidades, mediante un análisis integrado territorial.
- La identificació de les qualitats de l'espai geogràfic i de les seves possibilitats, mitjançant un anàlisi integrat territorial.
- La diferenciació d'unitats territorials operatives. Espais funcionals que tenen una coherència de desenvolupament.
- La determinació dels problemes i les possibilitats de desenvolupament, per tal de caracteritzar les bases de l'estratègia local.
- La identificació, l'anàlisi i la caracterització dels recursos endògens, amb l'objectiu d'afavorir l'estímul d'aquest potencial.
- El reconeixement de l'estructura i de l'organització existent en el marc local: les xarxes locals.

**AVALEM TERRITORI,
UN PROGRAMA PIONER**

QUÈ s'ha realitzat

L'elaboració del Pla AVALEM Territori. Es tracta d'un pla d'adequació de les polítiques d'ocupació al territori i als sectors productius

PER QUÈ s'ha realitzat

Existia la necessitat de revisar el model actual i d'avançar cap a un sistema valencià d'ocupació en xarxa. S'aposta per la territorialització de les polítiques d'ocupació així com la participació i el reconeixement dels agents a nivell sectorial i territorial

PER A QUÈ s'ha fet

L'objectiu del Pla Avalem Territori és la dinamització territorial com a eix central d'un nou model d'ordenació, disseny i aplicació de les polítiques d'ocupació

QUAN i ON s'ha realitzat

La totalitat del territori de la Comunitat Valenciana, mitjançant la participació dels Acords Territorials per a l'Ocupació i les universitats valencianes, i un plantejament supramunicipal d'actuació.

COM s'ha realitzat

La unitat territorial han estat els mercats laborals locals-territorials ja que constitueixen l'escala fonamental per a l'anàlisi de la situació laboral. S'han realitzat 35 diagnòstics territorials.

QUAN s'ha realitzat

Durant l'exercici 2017 s'ha desenvolupat la fase de diagnòstics territorials del programa Avalem Territori

EL MERCAT LABORAL VALENCIÀ: VISIÓ GLOBAL

Ernest Cano, Juan R. Gallego, Josep V. Pitxer
Departament d'Economia Aplicada
Universitat de València

En aquest capítol es pretén presentar una anàlisi global de la situació i evolució recent del mercat de treball de la Comunitat Valenciana, que pugui servir com a marc general dels diagnòstics territorials realitzats en el marc de Avalem Territori. Es revisarà la relació de la població amb l'activitat econòmica, el nivell educatiu de la població ocupada i aturada i la incidència d'alguns indicadors de precarietat laboral, utilitzant per a això dades procedents de l'Enquesta de Població Activa (EPA) realitzada per l'Institut Nacional d'Estadística per al període 2008-2017. Aquesta anàlisi es complementa amb una visió comarcal, situant dins el context valencià la forma en què els esmentats fenòmens laborals s'han concretat i han evolucionat en les diferents comarques, a partir de dades procedents del Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana. Es dedica a més una especial atenció a la distribució sectorial de l'ocupació, amb una perspectiva autonòmica i comarcal, determinant a grans trets els models productius o vectors d'especialització productiva dels diferents territoris valencians. Es realitza per últim una anàlisi de l'especialització territorial en els llocs de treball més qualificats..

1. ACTIVITAT, OCUPACIÓ I ATUR

L'evolució del mercat laboral valencià des de 2008 ha estat totalment condicionada pel context de crisi, concretat en una profunda recessió fins al principi de 2014 i una insuficient recuperació posterior (Taula 1). La població en edat de treballar havia experimentat un important augment en el període expansiu previ a la crisi, en què la incorporació de persones de nacionalitat estrangera va ser determinant. El ritme d'augment poblacional es modera a l'inici de la crisi, la població en edat de treballar es manté força estable fins a 2012 i posteriorment es redueix fins a 2016, cosa que no havia passat prèviament a la Comunitat Valenciana. Si ens referim a la població activa (ja sigui perquè té feina o perquè ho està buscant), s'observa que s'ha reduït de forma pràcticament contínua a partir de 2009, la qual cosa és també innovador en el mercat laboral valencià, caracteritzat fins a l'inici d'aquesta crisi per un augment continu de la població activa (fins i tot en fases de crisis anteriors). El resultat d'aquestes dinàmiques és una lleugera reducció de la taxa d'activitat a l'inici de la crisi i un augment de dos punts entre 2011 i 2017 (superant el 75%

de la població de 16 a 64 anys). Les diferències de gènere són significatives tant en l'evolució de la població activa com de la taxa d'activitat, que creixen de forma gairebé contínua entre les dones i es redueixen entre els homes. La taxa d'activitat femenina continua sent inferior a la masculina, encara que la bretxa s'ha reduït des de 19 punts el 2008 a prop de 11 punts en 2014 i 2017.

perar els nivells d'ocupació anteriors a la crisi. Per tant, la població aturada pràcticament es va triplicar entre 2008 i 2013, i s'ha reduït posteriorment en el context de contenció de la població activa i d'augment de l'ocupació. No obstant això, en 2017 el volum d'aturats és encara el doble que a l'inici de la crisi, mostrant l'important recorregut que queda per superar l'impacte de la recessió. Aquesta evolució es capta igualment amb la taxa d'atur que, sent inferior al 10% el 2008, va arribar gairebé del 29% cinc

Comunitat Valenciana	Població activa (milers)	Població ocupada (milers)	Població aturada (milers)	Taxa activitat 16-64		Taxa d'atur		Taxa d'ocupació 16-64	
				Ambdós sexes	Dones	Ambdós sexes	Dones	Ambdós sexes	Dones
2008T1	2.506,4	2.266,0	240,4	74,4%	64,8%	9,6%	11,6%	67,2%	57,3%
2009T1	2.522,9	2.049,7	473,2	74,5%	65,8%	18,8%	19,4%	60,5%	53,0%
2010T1	2.501,8	1.940,1	561,7	74,3%	66,7%	22,5%	21,7%	57,6%	52,1%
2011T1	2.469,0	1.883,9	585,1	73,7%	67,1%	23,7%	24,1%	56,2%	50,9%
2012T1	2.480,9	1.815,3	665,6	74,4%	67,6%	26,8%	26,0%	54,4%	49,9%
2013T1	2.470,8	1.761,0	709,8	74,8%	68,5%	28,7%	30,2%	53,2%	47,7%
2014T1	2.435,8	1.752,7	683,1	74,9%	69,3%	28,0%	29,2%	53,7%	49,0%
2015T1	2.425,1	1.836,3	588,8	75,1%	69,3%	24,3%	25,0%	56,7%	51,9%
2016T1	2.421,8	1.892,8	529,0	75,4%	69,7%	21,8%	23,2%	58,9%	53,4%
2017T1	2.423,7	1.944,6	479,2	75,6%	70,3%	19,8%	21,0%	60,6%	55,4%
Var 2008-2014	-2,8%	-22,7%	184,2%	0,5%	4,6%	18,5%	17,5%	-13,5%	-8,3%
Var 2014-2017	-0,5%	10,9%	-29,8%	0,8%	0,9%	-8,3%	-8,2%	6,8%	6,4%
Var 2008-2017	-3,3%	-14,2%	99,3%	1,3%	5,5%	10,2%	9,4%	-6,6%	-1,8%

Taula 1. Població de 16 i més anys per relació amb l'activitat econòmica i taxes d'activitat, ocupació i atur (referides a població de 16 a 64 anys). Comunitat Valenciana. Font: INE, Enquesta de Població Activa (dades del primer trimestre de cada any).

La població ocupada ha experimentat una profunda reducció (gairebé un 23%) entre 2008 i 2014, i un increment posterior (gairebé el 11% entre 2014 i 2017) que no ha aconseguit recu-

ansys després i encara estava en un 21% a principis de 2017. El diferencial de gènere en la taxa de desocupació, tradicionalment negatiu per a les dones, es va reduir en el moment àlgid de la crisi a causa d'una major destrucció d'ocupació masculí que femení, si bé amb la recuperació de l'ocupació torna a aparèixer la bretxa contrària a les dones, la taxa d'atur el 2017 supera en més de dos punts la dels homes. Finalment, la taxa d'ocupació sintetitza l'evolució de la taxa

d'atur i de la taxa d'activitat, mostrant una forta caiguda fins a 2014 i que, tot i la millora en els últims tres anys, encara s'està lluny del nivell d'ocupació previ a la crisi.

Podem completar aquesta visió global de la relació de la població valenciana amb l'activitat econòmica amb una anàlisi a nivell comarcal, a partir de les estimacions de l'EPA a nivell inferior a la província¹ que realitza el Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (Taula 2) . S'observa que totes les comarques presenten una disminució de la taxa d'ocupació (mesura com a proporció de la població de 16 a 64 anys que té feina) entre 2009 i 2013, així com un augment posterior de l'esmentada taxa. No obstant això, la recent recuperació de l'ocupació no ha estat suficient en tots els territoris com per assolir el 2016 nivells superiors als existents abans de la crisi. Les taxes d'ocupació comarcals presenten, d'acord amb aquesta font, un rang de varietat no gaire ampli (amb un màxim proper al 62% i un mínim del 58% en 2016). Són una mica superiors a la mitjana valenciana a l'Horta Sud, La Marina Baixa, la Ribera Baixa, l'Horta Nord i València, mentre que són una mica inferiors a la mitjana al Baix Maestrat, l'Horta Oest, la Plana Baixa i del Baix Segura.

Pel que fa a la incorporació de la població al mercat de treball (sigui buscant una feina o bé ocupant-), destaquen en 2016 amb les taxes d'activitat més altes l'Horta Sud i la Ribera Alta (que han millorat la seva posició des de 2009), així com les tres comarques del Vinalopó i la Safor. Per contra, les taxes d'activitat més baixes en 2016 es troben als Ports, l'Alt Maestrat, L'Alt Millars, l'Alcalatén i la Plana d'Utiel-Requena; es tracta en general de territoris d'interior que ja es caracteritzaven per baixes taxes d'activitat a l'inici de la crisi i que no han millorat posicions posteriorment (a diferència del que ha passat, per exemple, en La Vall de Cofrents-Aiora, El Racó de Ademús o Els Serrans, les taxes d'activitat en 2016 superen les de 2009).

1La significativitat estadística d'aquestes dades és inferior a la que tenen els resultats provincials, autonòmics o nacionals que l'Institut Nacional d'Estadística publica a partir de l'EPA, ja que aquesta enquesta està dissenyada per obtenir els resultats més fiables tenint com a màxim nivell de desagregació l'àmbit provincial.

Pel que fa a la incidència de la desocupació a nivell comarcal, aquesta explotació de dades de l'EPA assenyala que en l'any 2013, en el moment àlgid de la crisi, els territoris que van patir una major taxa d'atur (superant el 30% de la població activa) van ser les tres comarques del Vinalopó, així com l'Horta Sud i l'Horta Oest, la Plana Baixa i la Costera. Totes elles ja es caracteritzaven per ser les de major desocupació a l'inici de la crisi i, tot i la millora recent de l'ocupació que ha fet baixar les taxes d'atur en tots els territoris, continuen tenint (excepte La Plana Baixa) taxes superiors a la mitjana. Per contra, les comarques de menor taxa d'atur (del 20% al 25%) van ser els Ports, l'Alt Maestrat, L'Alt Millars, La Marina Baixa i la Marina Alta, El Racó d'Ademús i la Plana d'Utiel-Requena, que el 2016 continuen ostentant posicions baixes pel que fa a incidència de la desocupació². Ara bé, cal assenyalar que en aquests territoris la baixa taxa d'atur no s'associa tant a una bona situació comarcal d'ocupació com al seu baix nivell d'activitat (excepte a La Marina Baixa).

2. EDUCACIÓ, OCUPACIÓ I ATUR

Tornant de nou a l'anàlisi global de la Comunitat Valenciana amb dades de l'EPA, ara centrant-nos en els nivells educatius de la població ocupada, a principis de 2017 trobem un 37% d'ocupats amb educació superior (formació professional superior, grau i màster universitaris, diplomatura, llicenciatura, doctorat), bastant per sobre el 29% existent en 2007 i pràcticament igual al nivell de 2014. És a dir, les persones amb major nivell educatiu han resistit millor la destrucció d'ocu-

2 La validesa d'aquestes afirmacions ha de matisar per les precaucions derivades de la insuficient fiabilitat estadística de les dades de l'EPA a nivell subprovincial. Per això les hem contrastat amb un indicador diferent que permet una altra aproximació metodològica a la incidència de la desocupació a nivell comarcal, obtingut comparant el volum d'atur registrat en una comarca (proporcionat pel SERVEF) amb el nombre de persones de 16 a 64 anys residents en aquest territori (d'acord amb el Padró Municipal Continu de l'INE). D'acord amb aquest indicador (percentatge de persones residents que formen part de l'atur registrat), es confirma que els territoris amb major incidència de la desocupació el 2016 són les tres comarques del Vinalopó, l'Horta Oest, l'Horta Sud i la Costera, a més de l'Alcoià i el Comtat (que no obstant això no apareixen entre el llistat elaborat amb dades de l'EPA). D'altra banda, es confirma que les comarques amb menor incidència de l'atur registrat sobre la població serien dels Ports, l'Alt Maestrat, l'Alt Millars i la Plana d'Utiel-Requena, a més dels Serrans i el Racó d'Ademús.

Mitjanes anuals	Taxa d'activitat (%)			Taxa d'ocupació (%)			Taxa d'atur (%)		
	2009	2013	2016	2009	2013	2016	2009	2013	2016
Comunitat Valenciana	74,8	75,0	75,8	59,2	53,9	60,1	20,9	28,2	20,7
El Comtat	72,6	73,8	75,1	57,1	53,3	60,1	21,3	27,8	20,0
L'Alcoià	74,2	72,5	75,3	57,3	51,2	60,2	22,8	29,4	20,1
L'Alt Vinalopó	74,1	74,1	76,5	57,1	51,3	60,1	22,9	30,8	21,4
El Vinalopó Mitjà	76,9	74,2	77,6	56,2	49,6	59,1	26,9	33,1	23,8
La Marina Alta	74,2	73,0	73,1	60,6	55,2	59,4	18,4	24,4	18,7
La Marina Baixa	76,6	74,8	75,2	62,3	57,0	61,6	18,7	23,8	18,1
L'Alacantí	73,2	73,3	76,2	57,8	53,0	60,5	21,0	27,7	20,7
El Baix Vinalopó	76,5	74,3	77,7	56,5	50,0	59,5	26,1	32,7	23,4
El Baix Segura/La Vega Baja	74,8	74,9	74,1	59,3	54,7	58,7	20,8	26,9	20,7
Els Ports	69,4	70,5	68,3	61,9	55,9	59,8	10,9	20,5	12,4
L'Alt Maestrat	70,4	71,5	70,0	61,3	55,9	60,4	12,9	21,9	13,7
El Baix Maestrat	75,7	76,0	73,2	62,3	53,5	58,1	17,7	29,6	20,7
L'Alcalatén	76,5	74,5	72,7	61,2	54,3	59,6	20,1	27,0	18,0
La Plana Alta	77,0	76,1	75,2	62,2	54,3	60,7	19,2	28,6	19,3
La Plana Baixa	75,0	76,4	73,1	58,4	52,8	58,3	22,1	30,8	20,3
El Alto Palancia	72,9	75,7	73,5	60,6	54,0	60,0	17,0	28,7	18,4
El Alto Mijares	71,6	74,1	71,9	61,7	57,0	60,7	13,6	23,0	15,8
El Rincón de Ademuz	71,8	75,8	74,2	60,4	57,5	60,5	15,8	24,4	18,4
Los Serranos	72,1	74,4	73,7	58,7	55,4	59,8	18,5	25,5	18,8
El Camp de Túria	72,3	73,0	74,4	58,6	53,4	59,7	18,9	26,9	19,7
El Camp de Morvedre	75,0	76,8	76,3	58,6	55,0	60,2	21,8	28,4	21,1
L'Horta Nord	74,2	75,5	76,0	59,4	55,2	61,1	20,0	26,9	19,6
L'Horta Oest	73,7	77,1	76,2	57,2	54,0	58,2	22,4	30,0	23,6
València	74,8	75,2	76,2	61,3	55,9	61,1	18,1	25,6	19,8
L'Horta Sud	75,4	74,3	78,5	58,2	51,1	61,8	22,8	31,2	21,3
La Plana de Utiel-Requena	72,5	74,0	72,7	59,2	55,7	59,8	18,4	24,7	17,7
La Hoya de Buñol	73,8	76,2	74,4	59,9	56,1	60,1	18,9	26,4	19,2
El Valle de Cofrentes-Ayora	70,0	74,7	75,9	57,2	54,9	59,9	18,2	26,6	21,1
La Ribera Alta	75,4	76,8	77,8	58,4	54,1	61,5	22,5	29,5	21,0
La Ribera Baixa	74,2	74,7	76,0	58,4	53,1	60,4	21,3	28,9	20,6
La Canal de Navarrés	76,1	80,7	76,0	61,1	58,5	59,9	19,6	27,6	21,2
La Costera	75,4	77,3	76,2	58,9	54,1	59,3	21,8	30,1	22,1
La Vall d'Albaida	73,3	73,0	75,2	57,7	51,4	59,6	21,3	29,6	20,7
La Safor	76,5	76,4	76,6	60,7	54,3	59,8	20,7	28,9	21,9

Taula 2. Taxes d'activitat, atur i ocupació per comarques (mitjanes anuals). Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (Conselleria d'Economia Sostenible, sectors productius, Comerç i Treball), referits a la població de 16 a 64 anys segons relació amb l'activitat econòmica, procedents d'una explotació de l'EPA.

pació en la fase recessiva (en la qual fins i tot va augmentar una mica el volum d'ocupats amb educació superior), i en l'etapa més recent de creixement estan mantenint la seva importància relativa dins de la població ocupada. D'altra banda, les persones amb estudis secundaris superiors al nivell obligatori han mantingut el seu pes

relatiu en prop del 24% de l'ocupació al llarg de tot el període 2007-2017.

En canvi, ha estat el grup dels ocupats de menys nivell educatiu el que ha perdut importància relativa durant l'etapa recessiva. Així, les persones amb estudis de primera etapa d'educació

secundària (nivell obligatori) van passar de representar el 34% dels ocupats el 2007 al 30% el 2014, tot i que després han augmentat de nou aquest pes relatiu. La pitjor situació d'ocupació correspon a les persones amb estudis d'educació primària complets o incomplets, que van passar del 13% el 2007 al 8% el 2014 i que han continuat perdent presència en la població ocupada en l'etapa de millora de l'ocupació (fins al 5% el 2017). Cal assenyalar també el biaix de gènere, observable en el fet que dins el col·lectiu de dones ocupades la presència de les que tenen educació superior és clarament superior a la dels homes amb aquest nivell, mostrant la necessitat d'acumular acreditacions educatives que tenen les dones enfront dels homes per accedir a l'ocupació.

Podem obtenir una imatge similar del desigual impacte de la crisi i la recuperació segons nivells educatius si analitzem la taxa d'atur. A principis de 2014, moment en què finalitza la destrucció d'ocupació i en el qual la taxa d'atur se situava en un 28%, la incidència de la desocupació era deu punts inferior entre les persones actives amb educació superior. La resta de nivells educatius presentaven taxes superiors a la mitjana, però la diferència menor es donava en el col·lectiu amb estudis de segona etapa d'educació secundària (postobligatòria). En canvi, les taxes d'atur més elevades corresponien a les persones de nivells educatius inferiors (38% en els actius que tenien només educació primària, 49% en el grup sense estudis primaris complets). El biaix de gènere és també observable aquí, ja que el 2017 les dones de tots els nivells d'educació tenen taxes d'atur superiors a les dels homes amb els seus mateixos estudis. Més encara, resulta expressiu assenyalar que les dones amb estudis de segona etapa de secundària tenen una taxa d'atur pràcticament igual a la dels homes que només tenen la secundària obligatòria.

3.PRECARIETAT LABORAL: TEMPORALITAT I JORNADA PARCIAL

El mercat laboral valencià s'ha caracteritzat en les darreres dècades per una important presència de fenòmens o dimensions de la precarietat laboral, entesa com a situacions de vulnerabilitat pel que fa a condicions d'ocupació, de treball i salarials, els quals ja estaven presents molt abans de la crisi recent, conferint una important debilitat al “model” valencià d'ocupació (Banyuls et al 2002). Aquesta precarietat laboral es relaciona amb característiques estructurals del model productiu (especialització sectorial, estructura empresarial) i amb determinades pràctiques de gestió de la mà d'obra centrades en una perspectiva de flexibilitat laboral simple. La crisi desencadenada el 2008 ha posat de manifest la importància de la precarietat existent prèviament, particularment de la inestabilitat de l'ocupació, com un element estructural que s'ha traduït en una especial incidència de la desocupació en l'àmbit valencià (Banyuls et al 2010).

El grau d'estabilitat o temporalitat de l'ocupació és una de les condicions més significatives per definir la precarietat laboral. La Comunitat Valenciana es caracteritza per una important temporalitat de l'ocupació assalariada (Taula 3), per sobre de la mitjana espanyola (que al seu torn és elevada en el context europeu). La recessió posterior a 2007 va suposar una important destrucció d'ocupació temporal, en bona mesura resultat de la crisi d'un sector de gran eventualitat com és la construcció i de la pèrdua dels llocs de treball de menor productivitat, a més de l'escàs cost de rescissió de els contractes temporals. Així, l'ocupació temporal entre 2008 i 2014 es va reduir en un 41%, mentre que l'ocupació indefinida ho va fer en un 16%. Com a resultat, la taxa de temporalitat (proporció d'assalariats amb contracte temporal) va baixar el 33% el 2008 a gairebé el 26% el 2014, sense que això signifiqués una millora de les condicions d'ocupació, sinó un ajust a la baixa diferenciat del volum de llocs de treball en un context de recessió. Per contra, l'expansió de l'ocupació

des 2014 s'està caracteritzant per un augment de la taxa de temporalitat (que arriba al 27% el 2017), com a conseqüència d'un major ritme de creixement de l'ocupació temporal. La temporalitat afecta una mica més a les dones que als homes, si bé en aquest indicador de precarietat laboral el biaix de gènere no és massa significatiu (poc més d'un punt).

Comunitat Valenciana	2008T1	2014T1	2017T1	Var 2008-14	Var 2014-17	Var 2008-17
Total ocupats (milers)	2.266,0	1.752,7	1.944,6	-22,7%	10,9%	-14,2%
Total assalariats (milers)	1.875,3	1.419,1	1.614,8	-24,3%	13,8%	-13,9%
Assalariats indefinits (milers)	1.256,3	1.054,7	1.177,7	-16,0%	11,7%	-6,3%
Assalariats temporals (milers)	619,0	364,4	437,0	-41,1%	19,9%	-29,4%
Ocupats jornada completa (milers)	1.965,1	1.401,3	1.551,4	-28,7%	10,7%	-21,1%
Ocupados jornada parcial (miles)	300,9	351,4	393,1	16,8%	11,9%	30,6%
Taxa salarització	82,8%	81,0%	83,0%	-1,8%	2,1%	0,3%
Taxa temporalitat	33,0%	25,7%	27,1%	-7,3%	1,4%	-5,9%
Incidència jornada parcial	13,3%	20,0%	20,2%	6,8%	0,2%	6,9%

Taula 3. Població ocupada i assalariada per tipus de contracte i jornada. Comunitat Valenciana. Font: INE, Enquesta de Població Activa (dades del primer trimestre de cada any).

D'altra banda, la recessió de 2008 a 2014 se va traduir en una caiguda important de l'ocupació a jornada completa (que es va reduir gairebé un 29%), alhora que creixia l'ocupació a jornada parcial (un 17%). D'aquesta manera, la incidència de la jornada parcial va créixer gairebé set punts i va arribar al 20% el 2014, nivell que s'ha mantingut posteriorment i sempre per sobre de la mitjana espanyola. És a dir, la jornada parcial ha estat una forma d'ajust de l'ocupació en el període de crisi i es configura com una situació relativament habitual en l'etapa de creixement actual de l'ocupació. A més, es caracteritza en general per ingressos insuficients i per una important involuntarietat³, configurant així com una forma de precarietat laboral que ha de ser considerada com a tal, a més de la temporalitat o al seu costat. De fet, les dades de l'EPA a nivell estatal indiquen que el 2017 la meitat dels assalariats subocu-

3 No es disposa de dades fiables de l'EPA per a la Comunitat Valenciana sobre la involuntarietat de la jornada parcial, però a nivell estatal en 2014 un 63% de les persones ocupades a jornada parcial indicaven com a motiu no haver pogut trobar feina de jornada completa. Aquesta proporció era del 32% el 2007, abans de l'inici de la crisi.

pats tenien un contracte temporal. La feminització de l'ocupació a jornada parcial a la Comunitat Valenciana en 2008 era un 80%, i el 2017 supera el 70%. La incidència de la jornada parcial a les dones ocupades (més del 31% el 2017) gairebé triplica el nivell corresponent als homes. L'assignació familiar del treball reproductiu domèstic i certes pràctiques de discriminació empresarial

en la contractació laboral expliquen aquest evident biaix de gènere.

Passem a abordar ara aquestes condicions precàries d'ocupació i treball en una perspectiva comarcal, utilitzant per a això dades d'afiliacions al Règim General de la Seguretat Social, que corresponen a treballs per compte d'altri⁴. Ens referirem només a l'etapa d'expansió de l'ocupació entre 2013 i 2017, en què el volum de persones en alta laboral amb contracte de durada indefinida han crescut un 9% i les de contracte temporal més del 36% (Taula 4). El resultat ha estat un augment de la taxa de temporalitat de les persones afiliades a la Seguretat Social, que ha passat d'una mica menys del 30% el 2013 a superar el 34% el 2017. Les comarques amb una temporalitat més elevada en 2017 (superior al 37%) són La Vall de Cofrents-Aiora, El Racó d'Ademús, la Marina Baixa i la Marina Alta, el Baix Segura, el Baix Vinalopó, L'Alt Millars i el Baix Maestrat. Per contra, les comarques amb una taxa de temporalitat més baixa en el context valencià (inferior al 28%) són l'Alcala-

4 Les dades d'aquesta font no són comparables als de l'EPA, però a partir d'ells es pot fer una anàlisi a nivell comarcal de la temporalitat i la jornada parcial, cosa que l'EPA no permet fer amb fiabilitat estadística suficient. El seu interès està en situar comparativament les diferents comarques, més que en els valors absoluts.

Afiliacions Règim General de la Seguretat Social	Afiliacions contracte indefinit			Afiliacions contracte temporal			Taxa temporalitat	
	2013	2017	Variació 2013-17	2013	2017	Variació 2013-17	2013	2017
Comunitat Valenciana	787.289	861.890	9,5%	337.217	460.632	36,6%	29,7%	34,3%
El Comtat	4.279	4.995	16,7%	1.170	1.930	65,0%	21,3%	27,6%
L'Alcoià	14.646	17.437	19,1%	6.111	8.617	41,0%	29,2%	32,8%
L'Alt Vinalopó	7.939	8.937	12,6%	2.909	3.857	32,6%	26,6%	29,9%
El Vinalopó Mitjà	20.285	22.553	11,2%	7.938	9.780	23,2%	27,9%	30,0%
La Marina Alta	18.113	21.389	18,1%	9.796	13.856	41,4%	34,7%	39,1%
La Marina Baixa	23.136	26.070	12,7%	16.272	21.441	31,8%	41,0%	44,9%
L'Alacantí	103.796	108.601	4,6%	46.964	62.809	33,7%	30,9%	36,2%
El Baix Vinalopó	38.032	45.978	20,9%	19.766	27.662	39,9%	34,0%	37,2%
El Baix Segura/La Vega Baja	30.469	37.520	23,1%	19.561	27.374	39,9%	38,9%	42,0%
Els Ports	572	711	24,3%	279	308	10,4%	32,4%	30,0%
L'Alt Maestrat	923	957	3,7%	289	321	11,1%	23,7%	24,9%
El Baix Maestrat	9.826	10.311	4,9%	5.357	7.176	34,0%	35,0%	40,8%
L'Alcalatén	4.698	5.205	10,8%	1.139	1.723	51,3%	19,5%	24,7%
La Plana Alta	53.192	57.293	7,7%	24.743	34.129	37,9%	31,4%	36,7%
La Plana Baixa	26.425	29.586	12,0%	8.227	12.142	47,6%	23,6%	29,0%
El Alto Palancia	2.310	2.795	21,0%	995	1.214	22,0%	29,8%	30,1%
El Alto Mijares	419	489	16,7%	240	409	70,4%	36,3%	45,0%
El Rincón de Ademuz	109	109	0,0%	64	82	28,1%	36,8%	41,8%
Los Serranos	1.085	1.346	24,1%	522	566	8,4%	32,0%	29,0%
El Camp de Túria	21.964	25.933	18,1%	7.531	11.040	46,6%	25,4%	29,6%
El Camp de Morvedre	9.069	9.407	3,7%	4.079	4.640	13,8%	30,8%	32,8%
L'Horta Nord	37.761	39.127	3,6%	10.356	14.440	39,4%	21,4%	26,6%
L'Horta Oest	62.658	70.138	11,9%	20.117	29.296	45,6%	24,2%	29,2%
València	179.819	180.419	0,3%	74.495	98.819	32,7%	29,1%	35,0%
L'Horta Sud	26.160	30.883	18,1%	9.366	13.698	46,3%	24,0%	27,5%
La Plana de Utiel-Requena	3.275	3.585	9,5%	1.516	1.959	29,2%	31,4%	35,1%
La Hoya de Buñol	5.985	7.008	17,1%	1.869	3.239	73,3%	23,7%	31,3%
El Valle de Cofrentes-Ayora	1.068	1.067	-0,1%	897	994	10,8%	45,2%	47,5%
La Ribera Alta	24.020	27.598	14,9%	10.145	13.210	30,2%	29,5%	32,1%
La Ribera Baixa	14.959	19.910	33,1%	7.056	10.245	45,2%	31,9%	33,8%
La Canal de Navarrés	1.532	1.746	14,0%	670	790	17,9%	30,1%	30,8%
La Costera	6.590	7.523	14,2%	3.003	4.506	50,0%	30,4%	36,7%
La Vall d'Albaida	12.764	14.175	11,1%	4.273	5.878	37,6%	24,9%	29,1%
La Safor	19.352	21.038	8,7%	9.478	12.458	31,4%	32,7%	36,5%

Taula 4. Afiliacions al Registre General de la Seguretat Social, per tipus de contracte. Dades del segon trimestre de cada any. Font: Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (Conselleria d'Economia Sostenible, sectors productius, Comerç i Treball).

tén, l'Alt Maestrat, l'Horta Nord, l'Horta Sud i el Comtat. La temporalitat ha crescut entre 2013 i 2017 en gairebé totes les comarques, però han tingut augments superiors a sis punts L'Alt Millars, la Foia de Bunyol, la Costera i el Comtat, a causa del fort creixement en aquests territoris dels assalariats temporals (superior al 50% en-

tre 2013 i 2017). En canvi, les comarques amb major augment relatiu dels assalariats indefinits han estat La Ribera Baixa, els Serrans, Els Ports, L'Alt Palància, el Baix Segura i el Baix Vinalopó.

Pel que fa a la incidència territorial de l'ocupació a jornada parcial, les dades d'afiliacions registrades en el Règim General de la Seguretat Social recullen un 24% de persones assalariades treballant a jornada parcial a la Comunitat Valenciana, de les quals un 64% són dones. Aquestes xifres no són metodològicament comparables a les que llança l'EPA, però permeten analitzar comarcalment aquest fenomen. D'acord amb aquesta font, a nivell autonòmic entre 2013 i 2017 hauria hagut un augment de l'ocupació a jornada parcial del 22%, superior a l'experimentat per l'ocupació a jornada completa. Les comarques amb una major incidència de la jornada parcial (superior al 27%) en 2017 serien l'Alt Maestrat, els Ports, el Baix Segura, la Marina Alta, La Marina Baixa, el Baix Vinalopó, la Canal de Navarrés, la Costera, la Plana d'Utiel-Requena i els Serrans. Per contra, les comarques en què menor incidència té la jornada parcial són l'Alcalatén, la Ribera Baixa, la Foia de Bunyol, el Comtat, la Plana Baixa i la Plana Alta. Finalment, cal assenyalar l'existència a nivell valencià d'un 3% d'afiliacions al Règim General de la Seguretat Social de treballadors fixos discontinus, si bé aquesta incidència supera el 7% de l'ocupació a les tres comarques del Vinalopó, el Baix Maestrat, l'Alt Millars, La Vall de Cofrents-Aiora i la Safor.

4. ESPECIALITZACIÓ SECTORIAL DE L'OCUPACIÓ

La crisi recent s'ha traduït en canvis significatius en l'estructura sectorial del mercat de treball valencià, diferenciats entre la fase recessiva, 2008-2014 i la fase d'expansió posterior de l'ocupació (Taula 5). La recessió ha estat particularment intensa en una sèrie de sectors rellevants en l'economia valenciana, entre els quals destaca la construcció, que va perdre més del 72% de la seva ocupació entre 2008 i 2014, passant de do-

nar feina a més del 14% dels ocupats valencians a tot just superar el 5%. Aquesta extraordinària pèrdua de llocs de treball en la construcció suposa un terç de la reducció de l'ocupació valenciana en aquesta etapa, alhora que explica en bona part dels mals resultats de l'ocupació masculina, ja que la construcció era i és un sector molt àmpliament masculinitzat i en enfonsar arrossega amb si l'ocupació dels homes. Però la recessió també ha tingut un efecte intens en la indústria valenciana, que va perdre un 37% de la seva ocupació entre 2008 i 2014, en part lligat a la pròpia evolució de la construcció (que afecta sectors industrials com la fabricació de productes metàl·lics o el moble) i en part per problemes de finançament i competitivitat de les empreses industrials. Per la seva banda, l'agricultura va patir la crisi però va mantenir la seva presència relativa en un 3% del conjunt de l'ocupació valenciana.

Per contra, un conjunt d'activitats significatives format per comerç, transport i hostaleria, en què l'economia valenciana mostra una especialització relativa en el context espanyol, va veure augmentar durant la recessió seva importància relativa en el conjunt de la població ocupada fins a superar el 34 % el 2014, tot i haver reduït la seva ocupació en un 10%. Finalment, l'única activitat que en aquesta fase recessiva va augmentar la seva ocupació en termes absoluts (un 11%) va ser el conjunt de serveis públics (administració pública, educació, sanitat i serveis socials), que només va compensar parcialment la destrucció d'ocupació en el resta de sectors. Ara bé, si ens referim estrictament a l'ocupació de caràcter públic, el seu creixement en la fase recessiva va ser inferior (4%) i el 2013 va patir una important retallada lligat a l'aplicació de les mesures de consolidació fiscal. Els serveis de suport a les empreses (professionals i tècnics, administratius i auxiliars), així com les activitats recreatives, van reduir la seva ocupació per sota de la mitjana i amb això van superar el 8% de la població ocupada.

L'expansió de l'ocupació a partir del 2014 segueix transformant la distribució sectorial de l'ocupa-

Ocupats per branca d'activitat. Comunitat Valenciana..	Variació relativa		Distribució sectorial		
	2008-14	2014-17	2008T1	2014T1	2017T1
Total	-22,7%	10,9%	100,0%	100,0%	100,0%
A. Agricultura	-22,9%	12,4%	2,9%	2,9%	3,0%
Indústries extractives; subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat; subministrament d'aigua, activitats de sanejament, gestió de residus i descontaminació (B + D + I)	-32,8%	75,3%	1,0%	0,9%	1,4%
C. Indústria manufacturera	-37,2%	27,0%	18,2%	14,7%	16,9%
F. Construcció	-72,5%	28,3%	14,4%	5,1%	5,9%
Comerç a l'engròs i al detall, reparació de vehicles de motor; transport i emmagatzematge; hostaleria (G + H + I)	-10,5%	5,5%	29,8%	34,4%	32,8%
J. Informació i comunicacions	-8,6%	-15,5%	1,6%	1,9%	1,4%
K. Activitats financeres i de segurs	-26,6%	-24,4%	2,4%	2,3%	1,5%
L. Activitats immobiliàries	-6,7%	80,6%	0,5%	0,6%	0,9%
Activitats professionals, científiques i tècniques; activitats administratives i serveis auxiliars (M + N)	-15,7%	19,5%	7,9%	8,6%	9,3%
Administració pública i defensa, Seguretat social obligatòria; educació; activitats sanitàries i de serveis socials (O + P + Q)	11,4%	4,5%	13,9%	20,1%	18,9%
Activitats artístiques, recreatives i d'entreteniment; llars que donen domèstics; altres serveis (R + S + T + U)	-11,7%	4,4%	7,4%	8,5%	8,0%

Taula 5. Població ocupada per branca d'activitat. Comunitat Valenciana. Font: INE, Enquesta de Població Activa (dades del primer trimestre de cada any).

ció valencià. La indústria manufacturera ha vist créixer la seva ocupació per sobre de la mitjana, avançant posicions en el conjunt de la població ocupada, encara que sense tornar al nivell previ a la crisi. També la construcció registra un creixement de l'ocupació, però augmentant molt poc el seu pes relatiu, mentre que l'agricultura s'ha mantingut. Els serveis de suport a les empreses segueixen millorant la seva presència en el conjunt de l'ocupació, no així les activitats recreatives. El conjunt de comerç, transport i hostaleria ha crescut, però ha perdut certa importància relativa en l'ocupació valencià (tot i que encara suposa un terç). També s'han vist endarrerits en la distribució sectorial dels serveis públics davant el major dinamisme del sector privat, ja que l'ocupació pública s'ha reduït entre 2014 i 2017. Finalment, l'ocupació dels serveis financers i de comunicacions ha continuat l'ajust a la baixa que es va iniciar amb la recessió.

Un aspecte important per poder comprendre la dinàmica del mercat de treball en el territori és

analitzar l'especialització que presenta l'activitat productiva en el territori. Per emprendre aquest exercici cal tenir en compte que l'economia valenciana s'ha estructurat des dels anys seixanta del segle XX al voltant d'un conjunt de processos de transformació que són els que enquadren la realitat dels diferents espais i comarques concretes⁵. En primer lloc, podem referir-nos a l'existència d'un procés de consolidació de la concentració de la indústria i els serveis a les zones costaneres de les províncies de Castelló i València, precisament el mateix espai en el qual s'assenta majoritàriament l'agricultura de regadiu. Per contra, en les menys dinàmiques i menys poblades comarques de l'interior de les dues províncies es desenvolupa una agricultura de muntanya amb certa importància també de la ramaderia. A la província d'Alacant, les coses són diferents perquè és a l'interior on s'ha desenvolupat des d'antany una important indústria i alguns sectors agraris de rellevància. Per contra, a la costa, i al costat de l'agricultura de

5 Un treball clàssic sobre els models de desenvolupament econòmic valencians és Tomás Carpi (1985) i sobre la dinàmica econòmica al territori Tomás Carpi (1986).

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	T	S+U
Comunitat Valenciana	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
El Comtat	80,4	58,1	278,1	36,9	186,5	89,5	110,5	58,7	62,3	57,9	34,7	41,1	54,5	23,8	85,7	33,9	15,7	46,5	51,6	80,5
L'Alcoià	31,3	31,8	272,5	13,5	81,8	92,4	80,1	83,8	62,9	77,7	63,2	63,7	112,6	47,5	57,2	102,5	37,6	66,9	55,3	85,1
L'Alt Vinalopó / Alto Vinalopó	137,3	223,9	238,7	30,5	69,7	114,1	91,8	40,0	61,8	40,9	30,2	27,8	61,3	56,6	93,2	81,2	66,1	42,0	41,7	91,8
El Vinalopó Mitjà / El Vinalopó Medio	194,6	941,1	238,5	10,0	52,5	90,0	95,1	49,4	70,0	57,1	44,9	43,9	68,4	47,8	72,3	70,4	28,5	84,1	44,6	97,0
La Marina Alta	59,7	140,4	37,7	18,3	74,7	193,3	106,6	67,1	211,0	53,6	50,6	246,7	96,6	83,3	84,5	51,6	74,1	94,7	100,6	116,6
La Marina Baixa	49,5	19,3	19,7	19,6	30,9	113,0	96,7	57,9	348,6	63,4	60,6	200,0	67,0	65,8	64,2	35,3	63,8	193,3	95,1	145,8
L'Alacantí	29,4	9,5	34,2	137,2	123,3	75,0	101,1	94,7	83,5	142,8	198,8	117,5	97,0	130,6	174,7	100,3	184,4	89,7	122,1	99,2
El Baix Vinalopó	71,3	104,3	137,9	43,7	140,3	96,1	125,5	106,3	94,8	64,4	35,1	90,4	78,8	110,5	48,6	106,0	47,1	108,1	54,3	99,0
El Baix Segura / La Vega Baja	221,6	108,9	66,3	34,6	102,9	172,3	112,7	91,0	145,1	47,8	58,7	214,2	84,2	59,5	71,1	49,6	59,7	105,2	68,5	108,9
Els Ports	491,7	558,9	102,3	197,2	0,0	162,5	69,2	97,5	136,8	33,6	0,0	37,7	72,9	18,7	114,0	10,4	66,9	82,8	77,7	107,5
L'Alt Maestrat	560,4	0,0	89,0	154,9	68,7	139,6	64,2	80,1	70,7	0,0	14,5	0,0	33,0	21,7	389,7	36,2	27,5	47,5	54,7	84,4
El Baix Maestrat	248,9	58,9	84,2	46,8	37,5	108,1	93,3	58,9	249,3	34,4	36,6	165,2	69,7	75,2	62,5	52,3	28,8	82,7	88,5	101,8
L'Alcalatén	74,1	187,0	430,6	0,0	74,0	88,2	56,6	51,7	36,7	13,7	23,2	0,0	27,4	25,3	43,1	36,7	5,4	17,1	46,1	57,6
La Plana Alta	57,8	161,8	92,2	138,4	160,5	87,2	84,4	92,8	96,8	74,3	115,5	68,9	91,9	121,4	139,8	106,4	142,6	95,0	124,3	103,0
La Plana Baixa	150,6	260,4	207,9	76,6	67,4	113,3	99,1	83,2	72,0	32,6	58,6	42,7	79,2	56,5	67,2	71,6	37,1	90,2	76,7	101,5
El Alto Palancia	250,0	103,2	132,9	0,0	90,4	159,2	101,0	108,9	110,6	15,8	48,7	13,9	53,0	19,2	129,7	84,3	33,7	75,8	70,5	96,9
El Alto Mijares	222,3	0,0	54,3	0,0	0,0	124,2	55,5	27,3	181,2	0,0	0,0	0,0	12,3	11,4	180,8	0,0	376,8	54,2	57,0	119,3
El Rincón de Ademuz	292,1	4229,8	70,4	0,0	0,0	393,6	82,1	59,0	109,6	0,0	0,0	0,0	0,0	39,3	168,8	0,0	0,0	0,0	118,1	133,2
Los Serranos	593,8	3046,2	101,0	211,0	66,8	142,1	73,1	140,3	77,9	18,5	38,2	14,4	45,3	19,6	149,8	27,9	30,7	51,1	81,1	89,6
El Camp de Túria	83,2	216,8	144,5	77,2	57,8	117,8	107,5	186,3	62,2	47,3	38,9	60,6	85,0	70,9	72,6	102,6	74,7	95,9	93,4	88,0
El Camp de Morvedre	126,2	91,2	128,2	389,0	190,9	105,1	90,7	121,9	114,6	79,6	47,7	85,8	76,6	68,7	95,0	81,7	62,6	97,1	124,1	114,7
L'Horta Nord	58,9	0,0	116,6	16,0	16,9	101,1	162,2	83,0	72,2	50,0	35,0	66,6	80,1	54,9	62,4	201,9	41,5	71,8	117,9	84,7
L'Horta Oest	35,9	47,0	116,5	99,5	183,2	117,3	107,5	149,3	61,1	137,1	51,3	68,2	124,5	191,6	41,0	76,1	63,6	86,6	54,0	87,2
València.	33,0	13,5	18,9	168,7	110,4	64,4	67,8	114,6	85,0	202,6	205,3	122,3	157,5	150,4	144,5	164,2	191,7	138,2	162,6	111,5
L'Horta Sud	53,6	53,3	133,7	28,2	35,2	103,2	181,1	110,8	65,4	44,2	34,6	52,3	76,6	62,9	69,2	84,3	18,5	83,1	42,1	79,0
La Plana de Utiel-Requena	557,3	77,8	123,4	52,9	79,3	127,6	92,3	62,5	87,3	24,1	29,8	13,5	57,7	42,7	87,9	44,1	39,6	98,0	80,5	95,5
La Hoya de Buñol	145,5	258,1	307,4	0,0	135,8	97,5	63,9	85,6	58,6	23,3	49,8	45,1	43,2	33,2	76,2	64,3	30,7	82,6	64,1	60,6
El Valle de Cofrentes-Ayora	181,1	0,0	70,9	7163,3	0,0	162,5	49,6	78,0	106,5	0,0	16,6	26,3	65,1	12,3	342,0	32,0	71,1	43,9	56,1	141,6
La Ribera Alta	293,5	48,3	155,6	25,6	91,5	126,4	103,8	92,7	62,3	35,8	46,4	38,9	78,2	57,8	76,2	70,7	65,1	69,6	54,3	86,9
La Ribera Baixa	114,0	14,8	325,3	0,0	57,7	74,2	63,7	96,5	81,7	46,1	22,5	52,6	75,9	33,5	54,5	40,8	24,9	58,8	53,8	58,1
La Canal de Navarrés	279,3	352,8	176,5	0,0	73,9	141,7	105,4	71,3	57,8	13,2	60,7	0,0	56,1	21,8	126,6	30,5	76,5	26,4	77,3	69,2
La Costera	204,9	52,7	128,9	52,7	39,0	134,6	131,2	75,9	83,0	133,1	48,0	31,4	73,5	46,2	87,0	78,4	39,2	83,4	65,7	89,2
La Vall d'Albaida	161,1	112,8	245,7	41,2	39,1	102,3	109,0	69,4	56,3	40,0	78,9	29,5	61,6	34,2	77,4	60,1	30,1	39,5	37,8	84,1
La Safor	147,1	63,5	83,5	18,0	91,3	117,6	125,3	93,2	148,5	73,4	44,7	104,1	89,7	53,0	79,7	81,5	50,3	99,5	104,1	114,8

Notes: **A.** Agricultura, ramaderia, silvicultura i pesca; **B.** Indústries extractives; **C.** Indústria manufacturera; **D.** Subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat; **E.** Subministrament d'aigua, activitats de sanejament, gestió de residus i des-contaminació; **F.** Construcció; **G.** Comerç a l'engròs i al detall; reparació de vehicles de motor i motocicletes; **H.** Transport i emmagatzematge; **I.** Hostaleria; **J.** Informació i comunicacions; **K.** Activitats financeres i d'assegurances; **L.** Activitats immobiliàries; **M.** Activitats professionals, científiques i tècniques; **N.** Activitats administratives i serveis auxiliars; **O.** Administració pública i defensa; **Seguretat Social** obligatòria; **P.** Educació; **Q.** Activitats sanitàries i de serveis socials; **R.** Activitats artístiques, recreatives i d'entre-teniment; **T.** Activitats de les llars que donen ocupació a personal domèstic; **Activitats de les llars que produeixen béns i serveis per a ús propi**; **S + U.** Altres serveis.

Taula 6. Índex d'especialització relativa d'acord amb les afiliacions a la Seguretat Social segons branques d'activitat (segon trimestre de 2017). Font: Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors productius, Comerç i Treball) i elaboració pròpia.

regadiu, en algunes comarques destaca el desen-
volupament del fenomen turístic.

El sector industrial ha pivotat en districtes
industrials, sent excepcionals les zones do-

minades per les grans empreses industrials.
L'agricultura s'ha estructurat en sistemes agro-
alimentaris de PIMES a la costa i en algunes co-
marques intermèdies (situades entre la costa i
l'interior). Per contra, a les comarques de l'intè-

rior l'agricultura s'insereix en un sistema terri-
torial amb una trama menys densa de relacions
econòmiques, encara que de vegades presen-
ten un important grau de diversitat relativa. El
conjunt del sistema productiu s'ha desenvolu-
pat sota l'impuls de les àrees metropolitanes,
sobretot la de València, i el desenvolupament
tant en la direcció nord-sud com est-oest de les
vies de comunicacions. Els uns i els altres han
actuat com a autèntics eixos de desenvolupa-
ment i han contribuït a inserir a nous territoris
en l'òrbita d'influència i en la trajectòria evoluti-
va de les àrees metropolitanes i industrials més
dinàmiques.

És en aquest marc, succintament descrit, en el
qual es pot analitzar el
procés d'especialització
sectorial territorial i la
seva interacció amb la
dinàmica del mercat de
força de treball. La Taula
6 recull l'índex d'especi-
alització relativa segons
els afiliats a la Seguretat

Social en el segon trimestre de 2017 de les di-
ferents comarques valencianes. S'ha seguit per
a la seva elaboració la classificació en grans
branques d'activitat (a una lletra de la CNAE).
Aquest índex compara el pes relatiu que una
branca d'activitat presenta en una comarca
amb el qual aquesta mateixa activitat té en el
conjunt autonòmic. D'aquesta manera, es con-
sidera que una comarca està especialitzada en
un sector quan l'índex supera el valor 100, i està
tant més especialitzada en aquest sector com
més gran és el valor del mateix per al sector
que sigui el cas..

En primer lloc, s'evidencia l'especialització en
el sector agrícola de comarques com els Ports,
l'Alt Maestrat, el Baix Maestrat, l'Alt Palància, l'Alt
Millars, els Serrans, el Racó d'Ademús, la Plana
d'Utiel-Requena, La Vall de Cofrents-Aiora, la
Ribera Alta, la Canal de Navarrés, la Costera, la
Ribera Baixa, la Foia de Bunyol, la Vall d'Albaida,
la Safor, el Camp de Morvedre, el Vinalopó Mitjà,

l'Alt Vinalopó i el Baix Segura. En atapeïda sín-
tesi, l'especialització d'aquest grup de comar-
ques respon a dues lògiques diferents. D'una
banda, ens trobem amb un ampli nombre de
comarques d'interior o de muntanya o fins i tot
de comarques intermèdies, que són les que pre-
senten una especialització agrària més marca-
da en coherència amb el paper vital que segueix
exercint aquest sector a la base econòmica de
les mateixes. Tal és el cas dels Ports, l'Alt Ma-
estrat, l'Alt Palància, l'Alt Millars, els Serrans, el
Racó d'Ademús, la Plana d'Utiel-Requena, La Vall
de Cofrents-Aiora i la Canal de Navarrés. D'altra
banda, es donen cita un conjunt de comarques
majoritàriament costaneres, tot i que també es
troben algunes intermèdies, format per la Ribera

Alta, la Safor, el Baix Ma-
estrat, la Ribera Baixa, la
Vall d'Albaida, el Baix Se-
gura, La Foia de Bunyol, la
Costera, el Camp de Mor-
vedre, El Vinalopó Mitjà
i l'Alt Vinalopó. El segon
grup de comarques mos-
tra un menor pes relatiu

del sector agrari, en coherència amb el seu ma-
jor caràcter industrial-terciari, i es caracteritza
perquè en ell l'agricultura s'insereix en general
en sistemes agroindustrials de pimes al voltant
dels sectors cítricola , vitivinícola, etc. La Plana
d'Utiel-Requena estaria a cavall entre les dues
categories de comarques.

En segon lloc, ens trobem amb els sistemes
industrials de PIMES o districtes industrials de
l'Alcoià-Comtat, la Vall d'Albaida, l'Alt Vinalopó,
el Baix Vinalopó, l'Alcalatén i la Plana Baixa. Són
aquestes comarques les que presenten una més
marcada especialització en la indústria manu-
facturera, en coherència amb l'existència d'una
densa xarxa d'empreses, de treballadors i d'ins-
titucions al voltant d'un conjunt d'activitats pro-
ductives fortament localitzades i de gran tradició
en aquests territoris.

En tercer lloc, cal citar les comarques que con-
formen juntament amb la capital autonòmica,

l'àrea metropolitana de València, és a dir, l'Horta Sud, l'Horta Nord i l'Horta Oest. Aquestes comarques presenten una especialització industrial menys marcada, d'acord amb la major diversitat del teixit productiu de les mateixes. També presenten una especialització industrial un conjunt de comarques que se situen en una segona corona metropolitana i / o dins de l'òrbita de la ciutat central i la seva àrea metropolitana. Es tracta de les comarques intermèdies del Camp de Túria i de la Foia de Bunyol, així com les costaneres de la Ribera Baixa i el Camp de Morvedre. Les tres últimes han de la seva especialització industrial a la tradicional presència en les mateixes de signatures de grans dimensions. En menor mesura, això mateix passa amb algunes comarques intermèdies també en l'òrbita de l'àrea metropolitana de València com La Vall del Palància. Finalment, altres comarques intermèdies amb certa especialització industrial (encara que amb una base econòmica sectorialment més equilibrada), i amb cert influx de València, són la Costera i la Canal de Navarrés.

En quart lloc, cal destacar la importància terciària de les comarques que defineixen l'àrea metropolitana de València, especialment a la seva ciutat central, però també en graus diferents les àrees metropolitanes d'Alacant-Elx (l'Alacantí i el Baix Vinalopó), la zona metropolitana de Castelló de la Plana (la Plana Alta) i, en menor mesura, de Vila-real (la Plana Baixa). Aquestes comarques es distingeixen per la seva especialització en aquelles activitats més estratègiques pel que fa a generació d'informació i innovacions per al conjunt de sistema econòmic, així com en activitats de serveis relativament sofisticats. Tal és el cas de les activitats d'informació, serveis financers, serveis professionals, educació, activitats sanitàries i serveis socials, i activitats artístiques, recreatives i d'entreteniment. També són importants en elles els serveis d'administració pública i defensa, Segu-

retat Social obligatòria, encara que aquests no són específics de les mateixes.

Finalment, podem distingir un conjunt de comarques molt turístiques que es caracteritzen per presentar una forta especialització en construcció, hostaleria i activitats immobiliàries. Tal és el cas de la Marina Alta i la Marina Baixa, però també del Baix Segura i, en menor mesura, de la Safor i del Baix Maestrat, l'Alt Palància i l'Alt Millars.

Ara bé, per captar millor l'abast de l'especialització productiva d'un conjunt tan divers de comarques, i per precisar en general els resultats indicats més amunt, pot ser útil apel·lar a un indicador més restringit, com és l'índex d'especialització de Nelson. Són dues

les diferències amb l'índex d'especialització relativa utilitzat fins al moment: d'una banda, la referència amb la qual comparar els valors comarcals no és el valor de conjunt de la Comunitat Valenciana sinó la

mitjana dels valors comarcals⁶; d'altra banda, el criteri exigít perquè una comarca aparegui especialitzada en una branca productiva és que el pes relatiu de la mateixa superi el valor resultant de la suma de la mitjana aritmètica de tots els valors comarcals de la comunitat autònoma més la desviació típica. Els resultats es recullen a continuació, on únicament apareixen especialitzades en un sector les comarques que superen el llindar indicat en l'activitat que sigui el cas, mentre que la resta queda en blanc (Taula 7). Una versió menys estricta d'aquest índex de Nelson, exigint perquè una comarca aparegui especialitzada en una branca productiva que el pes relatiu superi el valor resultant de la suma de la mitjana aritmètica de tots els valors comarcals de la comunitat autònoma més la meitat de la desviació típica, es troba a la Taula 8.

⁶ Amb el recurs a la mitjana aritmètica s'evita el biaix de l'índex d'especialització relativa inherent a la major influència de les comarques més poblades sobre la situació autonòmica.

COMARCA	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	T	S+U
El Comtat			40,2		1,8															
L'Alcoià			39,4										5,1							
L'Alt Vinalopó / Alto Vinalopó																				
El Vinalopó Mitjà / El Vinalopó Medio																				
La Marina Alta						12,2			20,9			2,2								
La Marina Baixa									34,5			1,8						3,4		4,2
L'Alacantí										2,4	3,6			8,3			13,7		2,6	
El Baix Vinalopó					1,4		25,9							7,0						
El Baix Segura / La Vega Baja												1,9								
Els Ports	17,9																			
L'Alt Maestrat	20,4														21,4					
El Baix Maestrat									24,7			1,5								
L'Alcalatén			62,2																	
La Plana Alta					1,6						2,1			7,7			10,6		2,6	
La Plana Baixa																				
El Alto Palancia																				
El Alto Mijares									17,9								28,0			3,4
El Rincón de Ademuz		3,8				24,9													2,5	3,8
Los Serranos	21,6	2,8						7,0												
El Camp de Túria								9,3												
El Camp de Morvedre					1,8			6,1											2,6	
L'Horta Nord							33,5									7,7			2,5	
L'Horta Oest					1,8			7,4		2,3			5,7	12,1						
València.									3,4	3,8		7,2	9,5		6,2	14,2	2,5	3,4		
L'Horta Sud							37,4													
La Plana de Utiel-Requena	20,3																			
La Hoya de Buñol			44,4		1,3															
El Valle de Cofrentes-Ayora				12,3											18,8					4,1
La Ribera Alta																				
La Ribera Baixa			47,0																	
La Canal de Navarrés																				
La Costera							27,1			2,2										
La Vall d'Albaida			35,5																	
La Safor							25,9													
Media	6,7	0,3	21,1	0,5	0,7	7,9	19,8	4,3	10,2	0,9	0,9	0,6	3,2	3,7	6,0	2,5	4,8	1,4	1,6	2,8
Media + (desviación típica)	12,4	1,1	34,9	2,5	1,3	11,4	25,6	5,9	16,4	1,6	1,7	1,1	4,6	6,2	10,1	4,1	9,9	2,0	2,2	3,4

Notes: A. Agricultura, ramaderia, silvicultura i pesca; B. Indústries extractives; C. Indústria manufacturera; D. Subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat; E. Subministrament d'aigua, activitats de sanejament, gestió de residus i descontaminació; F. Construcció; G. Comerç a l'engròs i al detall; reparació de vehicles de motor i motocicletes; H. Transport i emmagatzematge; I. Hostaleria; J. Informació i comunicacions; K. Activitats financeres i d'assegurances; L. Activitats immobiliàries; M. Activitats professionals, científiques i tècniques; N. Activitats administratives i serveis auxiliars; O. Administració pública i defensa; Seguretat Social obligatòria; P. Educació; Q. Activitats sanitàries i de serveis socials; R. Activitats artístiques, recreatives i d'entreteniment; T. Activitats de les llars que donen ocupació a personal domèstic; Activitats de les llars que produeixen béns i serveis per a ús propi; S + U. Altres serveis.

Taula 7. Branques d'activitat d'especialització comarcal segons l'índex de Nelson (es recull el% de les afiliacions de la comarca que tenen lloc en cada branca productiva en la qual hi especialització, dades del segon trimestre del 2017). Font: Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors productius, Comerç i Treball) i elaboració pròpia.

COMARCA	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	T	S+U
El Comtat			40,2		1,8		22,8													
L'Alcoià			39,4							1,3			5,1			3,9				
L'Alt Vinalopó / Alto Vinalopó			34,5																	
El Vinalopó Mitjà / El Vinalopó Medio		0,9	34,5																	
La Marina Alta						12,2			20,9			2,2	4,4	5,3				1,7	2,1	3,4
La Marina Baixa								34,5				1,8						3,4	2,0	4,2
L'Alacantí					1,2					2,4	3,6	1,1	4,4	8,3	9,6	3,8	13,7		2,6	
El Baix Vinalopó					1,4		25,9	5,3						7,0		4,0		1,9		
El Baix Segura / La Vega Baja						10,9	23,3		14,4			1,9						1,9		3,1
Els Ports	17,9					10,3			13,6											3,1
L'Alt Maestrat	20,4														21,4					
El Baix Maestrat									24,7			1,5								
L'Alcalatén			62,2																	
La Plana Alta					1,6						2,1		4,2	7,7		4,0	10,6	1,7	2,6	
La Plana Baixa			30,1																	
El Alto Palancia						10,1		5,4												
El Alto Mijares									17,9						9,9		28,0			3,4
El Rincón de Ademuz	10,6	3,8				24,9									9,3				2,5	3,8
Los Serranos	21,6	2,8						7,0							8,2					
El Camp de Túria								9,3								3,9		1,7	2,0	
El Camp de Morvedre					1,8			6,1		1,3								1,7	2,6	3,3
L'Horta Nord							33,5									7,7			2,5	
L'Horta Oest					1,8			7,4		2,3			5,7	12,1						
València.					1,1			5,7		3,4	3,8	1,1	7,2	9,5		6,2	14,2	2,5	3,4	3,2
L'Horta Sud							37,4	5,5												
La Plana de Utiel-Requena	20,3																	1,7		
La Hoya de Buñol			44,4		1,3															
El Valle de Cofrentes-Ayora				12,3		10,3									18,8					4,1
La Ribera Alta	10,7																			
La Ribera Baixa			47,0																	
La Canal de Navarrés	10,2																			
La Costera							27,1			2,2										
La Vall d'Albaida			35,5								1,4									
La Safor							25,9		14,7			0,9	4,1					1,8	2,2	3,3
Media	6,7	0,3	21,1	0,5	0,7	7,9	19,8	4,3	10,2	0,9	0,9	0,6	3,2	3,7	6,0	2,5	4,8	1,4	1,6	2,8
Media + 0,5*(desviación típica)	9,6	0,7	28,0	1,5	1,0	9,6	22,7	5,1	13,3	1,3	1,3	0,9	3,9	5,0	8,0	3,3	7,4	1,7	1,9	3,1

Notes: A. Agricultura, ramaderia, silvicultura i pesca; B. Indústries extractives; C. Indústria manufacturera; D. Subministrament d'energia elèctrica, gas, vapor i aire condicionat; E. Subministrament d'aigua, activitats de sanejament, gestió de residus i des-contaminació; F. Construcció; G. Comerç a l'engròs i al detall; reparació de vehicles de motor i motocicletes; H. Transport i emmagatzematge; I. Hostaleria; J. Informació i comunicacions; K. Activitats financeres i d'assegurances; L. Activitats immobiliàries; M. Activitats professionals, científiques i tècniques; N. Activitats administratives i serveis auxiliars; O. Administració pública i defensa; Seguretat Social obligatòria; P. Educació; Q. Activitats sanitàries i de serveis socials; R. Activitats artístiques, recreatives i d'entreteniment; T. Activitats de les llars que donen ocupació a personal domèstic; Activitats de les llars que produeixen béns i serveis per a ús propi; S + U. Altres serveis.

Taula 8. Branques d'activitat d'especialització comarcal segons una versió relaxada de l'índex de Nelson (es recull el% de les afiliacions de la comarca que tenen lloc en cada branca productiva en la qual hi especialització, dades del segon trimestre del 2017). Font: Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors productius, Comerç i Treball) i elaboració pròpia.

Seguint l'indicador estricte de Nelson (Taula 7), només apareixen especialitzades en el sector agrari un conjunt de comarques d'interior: Ports, l'Alt Maestrat, la Plana d'Utiel-Requena i els Serrans. En cas de suavitzar una mica aquest criteri d'especialització (Taula 8), únicament compartirien addicionalment aquesta especialització El Racó d'Ademús i la Canal de Navarrés, comarques d'interior, i la Ribera Alta, comarca que podem anomenar intermèdia. Aquest resultat permet reafirmar la idea que l'especialització agrària es redueix avui fonamentalment a les zones de muntanya.

Pel que fa a l'especialització industrial, únicament presenten aquesta condició els districtes industrials tèxtil de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, el districte de la joguina de la Foia de Castalla (inclòs dins la comarca de l'Alcoià), el districte ceràmic de l'Alcalatén, així com les comarques de gran empresa de la Foia de Bunyol (ciment, etc.) i de la Ribera Baixa (sector de l'automòbil). I quan s'utilitza la versió menys restrictiva de l'índex de Nelson, únicament entren addicionalment les comarques del calçat (l'Alt Vinalopó i El Vinalopó Mitjà) i l'altra gran comarca ceràmica (La Plana Baixa). El que caracteritza a totes aquestes comarques, que aconsegueixen mantenir la seva especialització industrial, és la seva capacitat relativa per innovar en els sectors tradicionals i / o per diversificar la seva base industrial, el que va unit a la millora de la seva inserció exterior

En l'àmbit del sector serveis cal analitzar subsectors concrets per intentar captar certs processos de canvi d'especialització que estan tenint lloc en algunes comarques, com a conseqüència de les estratègies de competitivitat de les empreses i d'altres actors de les mateixes. Així, per exemple, en l'àmbit del comerç destaca l'especialització d'algunes comarques metropolitanes (El Baix Vinalopó, l'Horta Nord, l'Horta

Sud) i de la Costera. A això hi ha la jerarquia urbana i la centralitat de les comarques metropolitanes, així com la pròpia centralitat d'una tradicional àrea funcional supracomarcal com és la Costera.

En el sector de transports apareixen especialitzades l'Horta Oest, els Serrans, Camp de Túria i el Camp de Morvedre. Aquesta especialització és coherent amb el moviment de mercaderies característic de les àrees metropolitanes i la relativa especialització interna en aquest àmbit de l'Horta Oest, dins de l'àrea metropolitana de València. També s'evidencia l'especialització d'algunes comarques que s'inscriurien en una segona corona metropolitana, com ara el Camp de Túria, els Serrans i, en part, també del Camp de Morvedre. No obstant això, en aquest últim cas si bé el seu sector de transports no pot desvincular-se de la dinàmica

de l'àrea metropolitana de València i la seva activitat portuària, cal tenir en compte la condició de Sagunt de nus de comunicacions i la seva importància de cara al desenvolupament dels eixos mediterrani i cantàbric. És en aquesta mateixa lògica, encara que amb una menor jerarquia, en la qual cal inscriure la inclusió com especialitzada en transport de la comarca de l'Alt Palància quan vam recórrer a la versió relaxada de l'índex de Nelson, segons el qual altres comarques que apareixerien especialitzades en aquesta activitat serien del Baix Vinalopó, l'Horta Nord i València, responent al seu caràcter metropolità.

Presenten especialització en el sector d'hostaleria les comarques de la Marina Alta, La Marina Baixa, el Baix Maestrat i L'Alt Millars. En els tres primers casos això reflecteix la importància del turisme costaner. Pel que fa a l'Alt Millars, aquesta situació evidencia l'aposta d'aquesta comarca per un turisme que aprecii les zones de muntanya, els atractius naturals lligats a les

mateixes i el desenvolupament de serveis sanitaris i de serveis socials. Si s'apel·la a l'índex de Nelson menys restrictiu caldria afegir a dues comarques d'importància turística, una de costa (Baix Segura) i una altra d'interior (Els Ports).

En serveis d'informació i comunicacions, es torna a repetir l'especialització d'algunes comarques metropolitanes (l'Alacantí, l'Horta Oest i València) i de La Costera, en aquest últim cas com a conseqüència de la seva referida centralitat supracomarcal i per la condició de tradicional nus de comunicacions de Xàtiva. El que també reflecteixen aquests resultats és l'heterogeneïtat interna existent dins de l'àrea metropolitana de València.

En efecte, mentre que l'Horta Oest va a presentar una important especialització en aquest sector i en altres serveis relativament més sofisticats (com ara activitats professionals, científiques i tècniques), no passa el mateix a l'Horta Sud i a l'Horta Nord. No obstant això, aquest contrast cal matisar lleugerament perquè l'Horta Nord comparteix amb València una important especialització en el sector educatiu, en coherència amb la localització en el seu territori d'alguns importants centres formatius que s'han convertit en un atractiu residencial d'aquesta comarca. Destaca la jerarquia científicotècnica i industrial de Paterna (l'Horta Oest) i, per tant, el biaix que suposa la distribució comarcal interna de l'àrea metropolitana de València que estem utilitzant, davant d'una eventual distinció més simple i reconeguda en el territori entre l'Horta Nord i l'Horta Sud. Els referits resultats també evidencien la relativa major especialització de l'Horta Sud en activitats industrials tradicionals i les majors dificultats per modernitzar el seu tradicional districte del moble i diversificar la seva indústria (tot i l'avanç realitzat en aquesta direcció). També suggereixen la posició relativament intermèdia que ocupa l'Horta Nord a això.

L'especialització d'algunes comarques distintes de les metropolitanes en certes activitats terciàries reflecteix processos de diferent naturalesa.

La major presència relativa de tots aquests serveis relativament més sofisticats a València i algunes de les comarques de la seva primera corona metropolitana, enfront de les altres àrees metropolitanes d'Alacant i Castelló, evidencien la major jerarquia urbana de la primera.

El cas més manifest, encara que no l'únic, és el de les activitats professionals, científiques i tècniques. Ara bé, tal com passa a l'Horta, la situació interna a les àrees metropolitanes d'Alacant i Castelló tampoc és homogènia. Del conjunt de serveis relativament sofisticats, que denoten certa jerarquia urbana, el Baix Vinalopó únicament apareix especialitzat en comerç i activitats d'administració, mentre que l'Alacantí

apareix especialitzada en les activitats d'informació, activitats financeres, activitats d'administració, activitats sanitàries i de serveis socials, etc. Aquesta situació, a més de suggerir una desigual jerarquia urbana entre aquestes àrees, també apunta a una certa complementarietat i especialització interna dins de l'eix de desenvolupament Alacant-Elx. Entorn de Castelló de la Plana, la Plana Alta també apareix especialitzada en activitats financeres, activitats d'administració i activitats sanitàries i de serveis socials, sent l'única comarca castellonenca especialitzada en un cert nombre d'activitats terciàries relativament sofisticades.

Per la resta, l'especialització d'algunes comarques diferents de les metropolitanes en certes activitats terciàries reflecteix processos de diferent naturalesa. Per exemple, l'especialització de la comarca de l'Alcoià en les activitats professionals pot remetre tant a la jerarquia urbana d'Alcoi com a un cert esforç innovador del seu aparell productiu. La importància dels serveis sanitaris i els serveis socials a El Alto Mijares es vincula a un turisme residencial (balnearis, etc.) ja avançat més amunt. L'especialització de la Marina Baixa (i també de la Marina Alta, en la versió menys exigent de l'índex de

	Pes sobre total afiliacions comarcals (%)		Índex especialització relativa		Especialització (índex de Nelson)	
	Grup 1	Grup 2	Grup 1	Grup 2	Grup 1	Grup 2
Comunitat Valenciana	8,4	6,8	100,0	100,0		
El Comtat	4,3	2,7	51,6	40,4	B	MB
L'Alcoià	5,9	4,5	69,7	66,4	A	B
L'Alt Vinalopó / Alto Vinalopó	3,3	5,8	39,6	85,1	MB	A
El Vinalopó Mitjà / El Vinalopó Medio	3,4	3,1	40,4	46,0	MB	MB
La Marina Alta	4,5	4,0	53,3	59,0	B	B
La Marina Baixa	3,4	2,2	40,3	32,3	MB	MB
L'Alacantí	10,7	10,2	128,0	150,3	MA*	MA*
El Baix Vinalopó	5,3	3,4	62,6	50,4	B	MB
El Baix Segura / La Vega Baja	3,9	3,6	46,6	53,7	MB	MB
Els Ports	3,7	2,7	44,1	40,4	MB	MB
L'Alt Maestrat	4,4	8,9	52,7	130,9	B	MA*
El Baix Maestrat	3,0	2,5	35,6	36,3	MB	MB
L'Alcalatén	6,5	2,7	77,8	40,5	A	MB
La Plana Alta	9,5	8,4	113,2	123,6	MA*	MA*
La Plana Baixa	4,8	4,3	56,9	63,9	B	B
El Alto Palancia	4,0	3,9	47,6	57,2	MB	MB
El Alto Mijares	4,0	8,9	47,2	131,9	MB	MA*
El Rincón de Ademuz	4,1	7,1	48,6	105,6	MB	MA
Los Serranos	5,0	3,5	59,9	52,4	B	MB
El Camp de Túria	6,1	5,9	72,4	86,6	A	A
El Camp de Morvedre	5,7	6,3	68,0	93,1	A	A
L'Horta Nord	9,3	5,6	110,8	83,1	MA*	A
L'Horta Oest	8,2	5,9	97,7	86,9	MA*	A
València.	15,1	10,8	180,3	160,4	MA*	MA*
L'Horta Sud	4,1	3,8	48,8	56,3	MB	MB
La Plana de Utiel-Requena	3,9	3,4	46,1	50,4	MB	MB
La Hoya de Buñol	6,1	4,8	72,9	70,5	A	B
El Valle de Cofrentes-Ayora	6,1	10,5	72,8	155,4	A	MA*
La Ribera Alta	6,5	5,5	77,3	81,9	A	A
La Ribera Baixa	3,1	5,3	37,2	78,7	MB	A
La Canal de Navarrés	3,4	3,7	40,8	54,1	MB	MB
La Costera	4,2	3,5	50,3	51,5	B	MB
La Vall d'Albaida	3,9	3,5	46,6	51,9	MB	MB
La Safor	4,7	4,0	56,5	59,0	B	B

Notes 2: Grup 1 (enginyers i llicenciats); grup 2 (enginyers tècnics, perits i ajudants titulats).

Taula 9. Importància relativa dels llocs de treball de més qualificació en el conjunt d'afiliacions comarcals (afiliacions a la Seguretat Social del Règim General, informació del segon trimestre de 2017). Font: Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors productius, Comerç i Treball) i elaboració pròpia. Notes 1: MA * (especialització elevada); MA (especialització significativa); A (especialització lleugera); B (poca presència comarcal: no existeix especialització); MB (molt poca presència comarcal: no existeix especialització).

Nelson) en les activitats artístiques, recreatives i d'entreteniment, si bé reflecteix en part un conjunt d'activitats associades a parcs temàtics vinculats a un model turístic que en alguna mesura es tracta de superar, també tenen capacitat per activitats més sofisticades i valorades per un turisme culturalment més exigent.

5. ESPECIALITZACIÓ TERRITORIAL DE L'OCUPACIÓ MÉS QUALIFICAT

L'anàlisi de l'especialització productiva que acabem de realitzar ens permet oferir un perfil de la localització de l'activitat productiva en el territori valencià, cosa que constitueix una base a partir de la qual poder aprofundir en els diagnòstics territorials. Ara bé, el que adquireix una veritable rellevància des de la perspectiva de completar l'anàlisi que estem realitzant del mercat de treball és tractar d'avançar en l'existència d'alguns patrons de comportament sectorials-territorials pel que fa a les exigències de qualificació de la força de treball. Per a tal fi s'ha elaborat la taula 9, que recull la importància dels grups de cotització 1 (enginyers i llicenciats) i 2 (enginyers tècnics, perits i ajudants titulars) al conjunt de les afiliacions de cadascuna de les comarques, de acord amb les dades d'afiliacions al Règim General de la Seguretat Social. Es tracta, per tant, de considerar la situació dels grups que engloben les ocupacions assalariats de més qualificació.

La primera i segona columna de la taula 9 recullen el pes dels grups 1 i 2 sobre el total d'afiliacions. A partir d'aquesta informació, l'índex d'especialització compara el pes que té cada un d'aquests grups sobre el total d'afiliacions en una comarca en relació amb el pes que assoleix aquest mateix indicador a la Comunitat Valenciana. D'aquesta manera, únicament estan especialitzades en un grup de cotització les comarques que tinguin un índex més gran que 100. Si seguim aquest indicador, s'evidencia

que només les comarques metropolitanes de l'Alacantí, la Plana Alta, l'Horta Nord, València i pràcticament l'Horta Oest, estan especialitzades en el primer grup de cotització, i únicament les comarques que alberguen a les ciutats centrals (l'Alacantí, la Plana Alta i València) estan especialitzades simultàniament en els grups 1 i 2 de cotització.

Tot i que els percentatges que representen dins de l'ocupació aquests grups més qualificats no semblen massa elevats, els resultats evidencien el potencial d'innovació i de creativitat associat a les àrees metropolitanes. Aquesta creativitat és coherent amb la riquesa de les economies d'urbanització existents en les mateixes (associades a l'existència d'un llindar mínim de demanda que justifica la realització d'activitats sofisticades amb la consegüent contractació de personal molt format per a la seva realització) i de la capacitat d'innovació vinculada a la diversitat industrial que contenen aquestes àrees i els territoris connectats a les mateixes. Com a contrapartida, el fet que la resta de comarques es quedi per sota (i sovint molt per sota) d'aquest valor mitjà autonòmic, no és únicament una mostra de la polarització regnant al territori valencià, sinó que també reflecteix el limitat esforç innovador que ha realitzat el gruix de l'aparell productiu valencià en les últimes dècades. Ara bé, cal tenir en compte que aquest resultat està molt esbiaixat pel gran pes en el total de la població i el territori valencians que representen les àrees metropolitanes, especialment la de València.

Per salvar aquest últim inconvenient, i per tal de precisar el mapa valencià dels llocs de treball més qualificats, s'ha elaborat l'índex de Nelson aplicat als grups de cotització. Com s'ha indicat més amunt, aquest índex suposa analitzar l'especialització de cada comarca prenent com a referència a la mitjana aritmètica del pes de cada grup de cotització en el conjunt de co-

marques. Aquest procedir suavitza el biaix que suposa prendre el valor de conjunt (autonòmic) com a referència, un valor que ve molt marcat per la situació específica de les àrees metropolitanes. A més, el resultat s'ha agrupat en una gradació de cinc categories d'especialització que faciliten la comparació i que permet introduir majors matisos.

El primer resultat a destacar és que les tres úniques comarques que segueixen obtenint la màxima jerarquia en els dos grups de cotització més qualificats són les de València, l'Alacantí i la Plana Alta. En segon lloc, es confirmen les diferències internes a les àrees metropolitanes i els relativament pobres resultats d'algunes de les comarques que s'integren en elles, com del Baix Vinalopó i l'Horta Sud, davant els millors resultats de l'Alacantí al primer cas i de València, l'Horta Nord i l'Horta Oest en el segon cas⁷. En tercer lloc, un conjunt de comarques que es situen a la segona corona metropolitana de València i / o en l'òrbita de la mateixa, com ara El Camp de Túria, el Camp de Morvedre, la Foia de Bunyol o la Ribera Baixa, exhibeixen resultats d'especialització relativament positius. Això denota, en el cas del Camp de Túria, el relatiu dinamisme industrial que irradia l'àrea metropolitana de València i, en la resta de casos, és un reflex de les possibles virtuts que comporta la interacció de territoris marcats per una certa tradició i presència de grans empreses amb l'àrea metropolitana de València (Gallego i Garnier, 2008; Gallego, 2015; Gallego i Pitxer, 2016).

D'altra banda, es confirma un comportament desigual intern pel que fa a especialització en feines d'elevada qualificació en els diferents territoris dels districtes industrials del tèxtil, el calçat i el sector ceràmic, el que sembla suggerir diferències en termes de dinamisme. Pel que fa als sistemes turístics costaners de la Marina Alta, La Marina Baixa, el Baix Segura, el Baix Maestrat o fins i tot la Safor, es reve-

⁷ Això, a més d'un indicador d'heterogeneïtat interna en cadascuna de les àrees metropolitanes, suggereix la relativa debilitat de la centralitat del Baix Vinalopó, i les majors dificultats relatives per a la modernització de la indústria i la introducció del terciari avançat a l'Horta Sud.

len bastant insostenibles des de la perspectiva d'oferir un nivell apropiat d'oportunitats laborals exigents en qualificacions que puguin satisfer les aspiracions de la població local amb major nivell d'estudis i de qualificació.

Pel que fa a la dinàmica dels sistemes agroalimentaris costaners en matèria d'ocupació qualificada, resulta difícil d'apreciar per la seva plena inserció en el sistema econòmic de conjunt dels diversos territoris. Ara bé, potser per això mateix els bons resultats relatius de la Ribera Alta podrien estar suggerint un procés de modernització i de canvi del sector agroindustrial i una certa diversificació industrial que afavoreix la incorporació de mà d'obra qualificada, així com una relativa centralitat no només terciària de la comarca sinó també d'un conjunt de subsectors industrials (com ara la maquinària) lligats a l'activitat agrària.

Finalment, apareixen tot un seguit de comarques d'interior, que no només han reforçat la seva proximitat a les grans àrees metropolitanes gràcies a la millora en les infraestructures de comunicacions, sinó que sembla que han sabut dotar de cert valor afegit a un nucli d'activitats i recursos específics que han esdevingut un puntal important de la base de la seva competitivitat. L'Alt Maestrat, L'Alt Millars, La Vall de Cofrents-Aiora responen a diferents graus a aquesta lògica, amb un important atractiu en l'activitat turística vinculada a l'activitat dels balnearis i altres serveis sociosanitaris. En La Vall de Cofrents-Aiora cal unir a més l'efecte de les exigències de qualificació lligades a la central nuclear de Cofrents. Pel que fa a El Racó d'Ademús, és més aviat l'especialització econòmica en un cert nombre d'activitats diverses que sembla tenir major capacitat explicativa de la relativa importància que adquireixen els afiliats del grup 2 de cotització. En aquest últim cas, com també en les altres tres comarques d'interior citades (i especialment a l'Alt Maestrat), també pot adquirir certa rellevància la presència d'activitats lligades a l'administració pública i defensa.

En conclusió, la ciutat de València i la seua àrea metropolitana estan mostrant la major capacitat de concentrar els llocs de treball més qualificats, si bé de forma diferenciada entre les comarques de l'Horta i amb efectes que desborden en part els límits d'aquest territori. Les comarques que integren les altres dues capitals provincials de la Comunitat Valenciana també

experimenten aquesta concentració, però amb efectes d'irradiació més limitats territorialment. Les comarques de caràcter més industrial o les de costa més turístiques no estan en general associant aquesta especialització amb una elevada qualificació de l'ocupació, alhora que apareixen certes mostres de dinamisme en aquest sentit en algunes comarques d'interior.

LA GUIA DELS DIAGNÒSTICS. EL DOCUMENT DE PARTIDA*

Josep V. Pitxer
Departament d'Economia Aplicada
Universitat de València

1. OORIENTACIÓ I FILOSOFIA DE LA GUÍA

La *Guía práctica para la realización de diagnósticos territoriales para el fomento del empleo* (Hermosilla dir et al. 2017) és un instrument al qual es va recórrer perquè servís com a material de suport en el procés d'elaboració dels diagnòstics socioeconòmics des de cada un dels territoris en el marc del pla Avalem Territori del SERVEF. D'ara endavant ens referirem a aquest document com la Guia. Va ser preparada a mitjan 2016 per un equip interdisciplinari de la Universitat de València, constituït per quatre persones vinculades al Departament de Geografia i altres dues del Departament d'Economia Aplicada. Concretament, Jorge Hermosilla, Ernest Cano, Josep V. Pitxer, Sandra Majordom, Ghaleb Fansa i José Vicente Aparicio van ser els sis autors participants en la preparació i redacció de la mateixa.

Per comprendre els continguts, l'orientació, la utilitat i els fins d'aquest document (la *Guia*), hem de conèixer com i en quin moment apareix. I en aquest sentit, el pròleg del text resulta reve-

lador. Un pròleg del president de la Generalitat Ximo Puig en què constata que el problema de la desocupació al País Valencià s'ha vist agreujat en l'última crisi i ha assolit dimensions desproporcionades en gran mesura a causa del model econòmic dels anys de creixement. Al seu torn, a l'anterior afegeix que el problema s'ha generalitzat a nombroses comarques i municipis valencians. Un problema d'atur estructural que, en paraules del president, requereix d'una resposta coordinada per part dels diferents nivells de les administracions públiques, incloent les administracions locals, a més d'una resposta que aposti per la territorialització de l'estratègia i de les mesures adoptades. Després l'anterior va afirmar que "el Consell vol posar en funcionament instruments d'anàlisi de la realitat perquè en aquesta etapa de refundació del SERVEF no només disposem de noves eines, com Avalem Territori o Avalem Joves, sinó també una anàlisi territorial que ens permeti ajustar-les a les especificitats de cada lloc, evitant plantejaments homogenis que erosionin la seva eficàcia i eficiència. En definitiva, millors diagnòstics que ens condueixin a millors polítiques".

* Hermosilla, J. (dir.); Cano, E.; Pitxer, J.V.; Mayordomo, S.; Fansa, G.; Aparicio, J.V. (2017). *Guía práctica para la realización de diagnósticos territoriales para el fomento del empleo*. València, Publicacions de la Universitat de València.

Queda clar doncs que l'objectiu del Consell, i més en concret del SERVEF, és actuar de manera coordinada amb els poders públics locals amb vista a elaborar una resposta territorialitzada per fer front als acusats problemes laborals que venim patint en els últims anys. Amb aquest objectiu, a mitjans de 2016 són aprovades les disposicions (Ordre 12/2016, de 29 de juliol, de la Conselleria d'Economia Sostenible, sectors productius, Comerç i Treball) que pretenen recuperar, amb trets renovats, el programa d'ajuts a els pactes territorials per l'ocupació que havia estat interromput a causa de les retallades pressupostàries per part de l'anterior Govern de la Generalitat. En aquesta nova etapa, s'in-

clouen dues línies d'actuació subvencionables a què poden acollir-se els territoris que prèviament a la petició hagin constituït un acord tripartit per l'ocupació: els programes de diagnòstic del territo-

ri, d'una banda, i els programes d'ajuda a projectes experimentals, d'un altre. Ara bé, paral·lelament a aquest estímul i a l'elaboració de diagnòstics socioeconòmics des dels territoris (cosa fonamental com a pas previ al disseny de les respostes amb què afrontar els problemes laborals), es decideix que des de la universitat es guiarà el procés i es prestarà el suport necessari perquè aquest esforç dels territoris arribi a bon port.

Aquest és el context en què neix la *Guia*. Una aposta per unes polítiques territorialitzades, en les que tenen un protagonisme actiu però no exclusiu dels poders públics locals, per unes polítiques participatives, en tant que es tracta d'acords per l'ocupació a escala territorial, i per unes polítiques el disseny ve precedit per un diagnòstic que s'ha d'haver elaborat des de cada un dels territoris.

2. ELEMENTS QUE INFORMEN ELS CONTINGUTS DE LA GUIA

Un diagnòstic territorial no és més que un estudi detallat de les característiques que en un moment donat presenta un territori concret, dels processos socioeconòmics que tenen lloc al mateix, així com dels factors que condicionen i subjacentes a les característiques i processos anteriors. Realitzar un exercici d'aquestes característiques no és tasca fàcil, sent diversos els inconvenients que s'han de salvar, entre els quals caldria destacar els dos següents: la selecció d'elements a incloure en l'anàlisi, és a dir, saber cap on mirar, d'una banda, i la pobresa i limita-

cions de la informació disponible a escala local, d'un altre. Aquests són, doncs, dos dels elements que han guiat la selecció de continguts a incloure en la *Guia*.

Pel que fa al primer dels problemes assenyalats, es necessita disposar d'un marc interpretatiu que permeti identificar quins són els factors determinants dels processos de desenvolupament territorial per saber cap a on dirigir a l'anàlisi. Al seu torn, s'ha de realitzar una tasca de selecció de variables en què testar els resultats i característiques socioeconòmiques dels territoris. Els uns i els altres, és a dir, els determinants dels processos de desenvolupament i les variables rellevants, han guiat la selecció de continguts de la *Guia*.

Al seu torn, i pel que fa al segon dels fronts plantejats, resultarà de gran ajuda desvetllar les fonts a les quals recórrer per cobrir els continguts ideals d'una anàlisi territorial. S'haurà conèixer la informació estadística amb la qual es pot comptar, la seva utilitat i les seves limitacions. Al mateix temps, caldrà desvetllar de quina forma generem la informació necessària sobre aquells camps i variables sobre els quals no existeix informació publicada, que són molts.

S'ha de procedir com s'ha indicat, ja que seguir el camí oposat es traduiria en uns resultats amb moltes limitacions. En concret, si optéssim per escollir els continguts en funció de la informació disponible, el diagnòstic resultant seria molt pobre, estaria ple de debilitats i resultaria de molt poca utilitat de cara a formar unes polítiques de desenvolupament i ocupació ajustades a les necessitats dels territoris. D'aquí que no sigui aquest el camí recomanable i, per descomptat, no és el camí adoptat en l'elaboració de la *Guia*.

A l'anterior hem d'afegir un element addicional. Si bé l'objectiu de la primera edició dels ajuts (la d'aquest exercici) és l'elaboració de diagnòstics territorials, la funció d'aquests és informar el disseny de l'estratègia d'intervenció pública a seguir des dels territoris, així com la selecció de programes en què es concretarà aquesta intervenció. Es tractarà, doncs, d'alimentar i estimular un procés d'elaboració del diagnòstic d'un territori amb una vocació eminentment pràctica. El procés ha de servir perquè els actors locals iniciïn una reflexió sobre els problemes i les fortaleces de cada un dels territoris, així com sobre les amenaces que planen sobre el mateix i les oportunitats a les que té accés. Tot això resultarà d'enorme utilitat en el moment de passar a l'acció.

D'altra banda, hem de recordar que la literatura recomana que de cara a incrementar la qualitat i efectivitat de les polítiques locals, aquestes haurien de dotar-se d'un caràcter participatiu. A això s'uneix l'aposta del SERVEF per aquest mateix caràcter participatiu en el marc del programa Avalem Territori. Per tant, si aquest és un dels elements a assolir, i sabent de les dificultats que comporta aconseguir adhesions i implicació dels actors locals pel que fa a les polítiques adoptades, convindria que en el mateix procés d'elaboració dels diagnòstics es fessin esforços per avançar en aquesta dimensió participativa.

Finalment, com es suggeria fa un instant i com no podia ser d'una altra manera a la vista de tot l'exposat fins al moment, la *Guia* elaborada presenta un caràcter eminentment pràctic, com es

recull de manera explícita en el títol de la mateixa. Sense perdre rigor acadèmic, l'objectiu ha estat preparar un material de treball útil per a les persones encarregades d'elaborar cadascun dels diagnòstics territorials. Així doncs, lluny d'adoptar un format més acadèmic, la pretensió ha estat aportar informació útil, alhora que recollir les directrius principals que guiaran el procés de treball de les tècniques i tècnics acollits al programa d'ajudes a l'elaboració de diagnòstics del territori.

3. ESTRUCTURA I INFORMACIÓ RECOLLIDA A LA GUIA

D'acord amb les indicacions anteriors, la *Guia* s'ha estructurat en tres blocs, seguits d'uns annexos i un apartat de referències bibliogràfiques.

3.1. Orientació i consideracions generals

El primer bloc, sota el títol "Justificació i objectius de la Guia pràctica", serveix com a presentació i contextualització dels continguts que apareixeran en els blocs següents. En aquest s'enalteix la importància del territori en els processos de desenvolupament, i la necessitat de promoure aquests últims amb vista a assolir una millora substancial en els nivells de benestar de la població. En aquest sentit, es destaca el paper crucial de la conjunció i confluència de tres factors per sostenir els processos de desenvolupament territorial: la dotació de recursos endògens, els processos d'innovació i les xarxes d'actors.

Pel que fa als recursos existents en un territori, recursos endògens que poden ser aprofitats per a desencadenar un procés de transformació i millora territorial, a la Guia s'estableix una classificació dels mateixos en els següents cinc grups, als quals s'etiqueta com a capital: capital natural, capital humà, capital social, capital cultural i capital territorial.

Quant als processos d'innovació, s'està fent referència a la incorporació de coneixement a la

millora dels processos productius i també dels processos socials. Es considera que el coneixement és un recurs estratègic fonamental i que la capacitat per incorporar als processos productius i socials és particular de cada territori. I tot això únicament és possible en entorns territorials molt concrets, aquells en què la cooperació entre actors es troba plenament desenvolupada.

Finalment, es presta atenció a les xarxes d'actors que es troben a la base dels processos de desenvolupament territorial. Són xarxes múltiples, variades i complexes, en uns casos de caràcter formal i en altres de naturalesa informal. Es tracta, d'altra banda, de xarxes en què participen actors de molt diversa índole. En uns casos són xarxes exclusivament empresarials, mentre que en altres es veuen implicades altres categories d'actors locals conformant xarxes socioinstitucionals de caràcter més ampli.

A aquestes consideracions s'afegeixen un tema de gran interès, relatiu a la importància d'adoptar l'escala territorial més adequada per promoure i incidir sobre els processos de desenvolupament. S'apunta a l'escala supramunicipal com la més adequada, com es desprèn de l'anàlisi de l'àmbit espacial significatiu dels mercats locals de treball. Ara bé, ja que cadascuna d'aquestes àrees laborals locals presenta com a característica principal la seva pròpia idiosincràsia respecte a altres territoris, tot apunta la conveniència i la necessitat d'abordar l'anàlisi de cada realitat territorial de manera particular i individualitzada.

Finalment, aquest primer bloc es completa amb una definició i defensa de les anàlisis integrats que presenten la doble característica que es desprèn de l'exposició: a) la inclusió en els mateixos dels tres factors identificats com a clau en els processos de desenvolupament territorial (recursos, innovació i xarxes), i b) una escala supramunicipal ajustada a la realitat dels processos socioeconòmics.

A continuació, després d'aquest primer bloc més general, els dos següents recullen la concreció de totes aquestes consideracions en una proposta clara de pautes a seguir en l'elaboració dels diagnòstics territorials. En un primer moment (bloc 2) s'analitza com ha de ser la recollida i sistematització de la informació. Posteriorment, en el bloc 3, s'ofereixen les pautes i el pla de treball per a la correcta interpretació de la informació recollida i la redacció de l'informe.

3.2. Recollida i sistematització de la informació

Així doncs, partint de les variables i factors determinants en els processos de desenvolupament territorial (identificats en el primer bloc), aquest segon bloc de la *Guia* està destinat a oferir unes directrius sobre la metodologia a seguir en la fase inicial d'elaboració dels diagnòstics territorials, una fase consistent en la recollida i sistematització d'informació sobre aquestes variables. S'aborda doncs la qüestió de les fonts d'informació a les que recórrer i el tractament que s'ha de donar a les mateixes.

En aquest punt hem de tenir present que la informació estadística i cartogràfica existent a nivell local és pobre i insuficient per confeccionar un diagnòstic territorial seriós. Al seu torn, un altre tret caracteritzador d'aquestes fonts d'informació és la seva dispersió, ja que són diversos els organismes que la generen. En aquest sentit, la *Guia* pretén oferir indicacions necessàries per al treball i l'orientació de les i els tècnics que des del territori han de endinsar-se en aquest bosc de fonts d'informació. Preguntes com, què buscar?, on localitzar la informació necessària (a quines fonts acudir)?, quins indicadors calcular per treure el màxim profit de la informació recollida?, o com classificar i ordenar tota la informació recollida?, han de trobar resposta en aquesta part de la *Guia*.

Referent a això es recull un llistat amb les fonts estadístiques i cartogràfiques que actualment proporcionen informació útil a Espanya i al

País Valencià. Al seu torn, amb l'ajuda del bloc 3 s'identificarà fàcilment sobre quines variables convé recopilar informació a partir del llistat de fonts que acabem de citar, així com quins són els indicadors a calcular a partir de la informació de base recollida (cosa que queda recopilat en detall en un extens annex de la pròpia *Guia*). Addicionalment, en un tercer pas, s'ofereixen les indicacions oportunes de cara a l'elaboració de taules, figures (gràfics, com ara piràmides de població) i cartografia. De la mateixa manera, i de cara a facilitar l'homogeneïtzació dels diferents diagnòstics territorials, a la *Guia* s'ofereixen les indicacions sobre les característiques concretes que han de tenir aquests materials elaborats, tant les taules com les figures o els mapes.

De cara a aquesta etapa del procés d'elaboració del diagnòstic, la *Guia* presenta unes indicacions addicionals que resulten de gran utilitat, alhora que redonden en l'homogeneïtzació dels resultats dels grups de treball de cada un dels territoris. Concretament, es tracta d'una triple indicació als equips de treball. Una primera relativa a l'escala espacial adoptada, assenyalant explícitament la necessitat de recollir informació i elaborar indicadors en un doble àmbit espacial, el municipal i el de l'àrea supramunicipal objecte d'estudi. I això és una cosa que hauria d'acompanyar de la disposició de la informació també a escala autonòmica, la qual cosa permet comparar en quina situació en termes relatius es troba cada territori en particular. Per exemple, en matèria d'atur (variable) i taxa d'atur (indicador), s'ha de procedir a apilar informació referida als diferents municipis de l'àrea territorial objecte d'anàlisi, accedir a aquesta informació també sobre la pròpia àrea territorial i, finalment, disposar de la dada a nivell autonòmic.

La segona indicació apunta a la necessitat de desagregar la informació obtinguda, sempre que resulti possible, per sexe i grups d'edat (menors de 15 anys, entre 15 i 29, entre 30 i 49, entre 50 i 64 i

majors de 65 anys) . Això és una cosa que permetrà descobrir les diferències de gènere i generacionals presents en cada un dels territoris.

Addicionalment, la tercera instrucció sosté que quan resulti possible s'obtinguin les variables i indicadors referits al període 2006-2016, és a dir, els últims deu anys. Això és una cosa que permet incorporar una perspectiva dinàmica a les anàlisis, la qual resultarà complementària a un esforç posterior de prospecció per a tractar d'anticipar la direcció en què es mou el territori.

A la vista del que incompleta de la informació estadística i cartogràfica disponible, la recollida d'informació no s'acaba aquí. A la *Guia* s'indica la necessitat de completar el procés de recollida d'informació amb el recurs a tècniques d'informació qualitativa. Aquestes permetran obtenir informació sobre àmbits als quals la informació estadística no arriba, accedir a informació qualitativa sobre la dinàmica dels processos territorials i servir de suport en l'elaboració dels diagnòstics, en la mesura que s'accedeix als discursos dels actors protagonistes d'aquests processos de transformació territorial alhora que s'identifiquen i contrasten hipòtesis de treball interpretatives.

De cara a facilitar la feina dels equips que hauran d'elaborar els diagnòstics, la *Guia* ofereix les indicacions oportunes sobre aquesta tasca de recollida d'informació qualitativa. Sobre aquesta qüestió es presenta informació detallada sobre les tècniques d'investigació a utilitzar a aquest nivell. S'identifica amb detall el perfil d'actors amb els quals contactar per aplicar les tècniques d'investigació escollides. I, finalment, quan s'ha considerat oportú, s'orienta sobre les preguntes o temes a tractar en el treball de camp.

Pel que fa a les tècniques d'investigació, la proposta que es recull és el recurs a entrevistes en profunditat a testimonis privilegiats, és a dir, a

La Guia pretén oferir indicacions precises per al treball dels tècnics que des del territori han d'endinsar-se en aquest bosc de fonts d'informació.

persones que tenen un coneixement particular de les característiques, processos i dinàmiques territorials. Recórrer a aquesta tècnica requereix aclarir quin és el perfil de persones a entrevistar, així com els temes a tractar en l'entrevista i el format de la mateixa. A la *Guia* s'aposta per les entrevistes semiestructurades, que compten amb un guió de preguntes destinades a recollir informació sobre qüestions o temes concrets. Això permet que no es quedin al tinter temes importants, alhora que facilita l'homogeneïtzació de resultats entre els diferents grups de treball. En aquest sentit, en les pàgines 50 a 63 de la versió en valencià de la *Guia* es recull un llistat amb més de cent preguntes, agrupades en diversos blocs, que serveixen d'element base de recollida d'informació per als diferents grups de treball.

Pel que fa a les tècniques d'investigació, la proposta que es recull és el recurs a entrevistes en profunditat de testimonis privilegiats.

De cara a facilitar la feina dels que han de confeccionar un diagnòstic, la *Guia* presenta recomanacions sobre com afrontar correctament la realització de les entrevistes: la seva preparació, la seva gravació, la transcripció i la posterior categorització i tractament de la informació. No menys important en aquest punt són les indicacions relatives a la selecció i varietat de les persones entrevistades. Referent a això, en les pàgines 34 a 37 de la versió en valencià de la *Guia* es recull una llista detallada del ventall d'actors a entrevistar en cada pacte: tècnics locals, responsables d'organismes locals dedicats al desenvolupament socioeconòmic, responsables de centres de formació (incloent-hi els centres SERVEF-Formació de la zona), responsables en el territori dels actors socials (tant de les unions territorials dels sindicats com de les organitzacions empresarials territorials, representants de les organitzacions del tercer sector, polítics locals amb responsabilitats en matèria d'ocupació i promoció econòmica, dirigents d'entitats de la societat civil local i altres coneixedors de les qüestions abordades en el diagnòstic. En aquestes pàgines s'indica explícitament quines temàtiques abordar amb cadascun dels perfils d'actors enumerat.

Sent les entrevistes en profunditat la via principal de recollida d'informació qualitativa, a la *Guia* es presenten altres vies addicionals a través de les que demanar aquest tipus d'informacions. Així, es planteja la possibilitat de recórrer als grups de discussió d'experts, amb els quals no es persegueix recollir informació específica sinó plantejar temes generals de cara a que el grup, a partir de les diferents posicions individuals, aneu avançant cap a la construcció d'un discurs compartit. A més, també s'assenyala el possible ús d'enquestes dirigides a algunes de les categories d'actors enumerats més amunt, el que hauria de partir d'un qüestionari amb preguntes majoritàriament tancades. Això últim facilitaria el processament i tractament posterior de la informació obtinguda per aquesta via.

Com a colofó a aquest segon bloc de la *Guia* es planteja la necessitat d'obrir diverses opcions perquè els diferents agents territorials puguin participar del procés d'elaboració del diagnòstic territorial, alhora que idealment també puguin participar en un futur en la definició de mesures i estratègies amb les que abordar els problemes territorials. La peça fonamental d'aquest afany és un fòrum ciutadà obert a la participació de qualsevol entitat, o de la ciutadania en general, interessada a participar del procés. Es planteja la necessitat de constituir aquest fòrum, el qual s'ha de reunir en diverses ocasions al llarg del procés. Si més no, hi ha d'haver una reunió inicial, abans de començar els treballs, en la qual presentar la iniciativa i objectius del procés d'elaboració del diagnòstic. En els mínims s'inclou també una reunió final, en la qual es comparteix el diagnòstic elaborat amb el conjunt de la ciutadania. No podem perdre de vista que, en certa manera, aquest fòrum, especialment si es reuneix en diverses ocasions al llarg del procés, també constitueix una font de recopilació d'informació qualitativa a través de les aportacions de les diferents persones integrants del mateix.

Sense abandonar aquesta dimensió participativa en l'elaboració del diagnòstic, també es planteja la conveniència d'aprofitar les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies de la informació i la comunicació en aquest intent d'obrir-se a la societat, de donar a conèixer el que s'està fent i els resultats obtinguts, de recopilar informació, sensibilitats, suggeriments, etc.

3.3. Interpretació de la informació i redacció de l'informe

El tercer bloc de la *Guia*, sota el títol "Pla de treball i redacció del document", ofereix les indicacions oportunes per arribar a obtenir com a resultat del procés un document en el qual es plasmen els continguts del treball realitzat. La recomanació recollida és que aquest document compregui els tres apartats indicats a continuació, el que en certa mesura (però no estrictament) respon a una certa seqüència temporal. Per a això no hem de perdre de vista que l'objectiu és conèixer quines característiques presenta i com funciona el sistema territorial objecte d'estudi, identificar tant els principals problemes existents com la trajectòria territorial recent i, finalment, adjuntar els possibles escenaris de futur.

Es planteja, en primer lloc, recollir una caracterització general del territori objecte d'estudi, identificant els principals problemes i preocupacions dels actors territorials. I, sent el desenvolupament territorial l'element vertebrador del diagnòstic, l'anterior ha d'adjuntar la identificació dels principals reptes i obstacles als quals el territori i els seus actors s'enfronten.

Adicionalment, en segon lloc, es planteja recollir una anàlisi tècnica interdisciplinari en el qual tinguin cabuda els elements identificats en el primer bloc de la *Guia*. Es planteja que els materials a partir dels quals elaborar aquesta part del diagnòstic seran la informació quantitativa i la qualitativa a la qual s'ha fet referència en el bloc anterior. Aquesta anàlisi es compon de dues parts clarament diferenciades però

estretament interrelacionades i complementàries. D'una banda, una anàlisi territorial, en el qual s'han d'estudiar amb detall els recursos territorials (incloent el capital natural, el capital humà, el capital social i cultural i el capital territorial), les xarxes també territorials (ja siguin empresarials o socioinstitucionals) i els processos d'innovació de caràcter territorial (innovació empresarial o innovació social). D'altra banda, una anàlisi laboral, en el qual quedarà compresa la identificació dels límits espacials de l'àrea laboral local, la caracterització de la població resident a la zona respecte a l'ocupació, les oportunitats laborals (i el sistema productiu en el qual descansen), l'oferta formativa, les qualificacions i la intermediació laboral i, finalment, els agents socials i les relacions laborals en el territori.

Per a la confecció de l'anàlisi plantejat s'ofereix informació molt detallada sobre continguts de cada un dels apartats, així com variables, indicadors i fonts d'informació a partir de les quals confeccionar aquests continguts. En el detall es recullen referències tant a la informació estadística i cartogràfica, com a la informació qualitativa a utilitzar.

Finalment, en tercer lloc, el diagnòstic ha d'incloure una anàlisi integrat. Es tracta d'una visió de conjunt que es construeix a partir de la interrelació de les dues potes de l'anàlisi tècnica interdisciplinària, així com de la caracterització inicial. Es tracta de treure el màxim partit a la informació recopilada i a les interpretacions realitzades, i fer-ho mitjançant l'estructuració de la mateixa en tres apartats:

- I) una anàlisi DAFO (debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats), el qual inclou tant una vessant intern (debilitats i fortaleces) com una altra externa (amenaces i oportunitats);
- II) una presentació del procés de participació ciutadana seguit, incloent tant el fòrum ciutadà com el conjunt d'entrevistes, grups de discussió i enquestes realitzades;

III) un document de síntesi de la situació del territori.

4. MÈTODE DE TREBALL I OBJECTIUS PERSEGUITS

D'acord amb la filosofia presentada a l'inici d'aquest apartat, la Guia és un element de suport en el marc d'un procés concret d'elaboració de diagnòstics territorials de caràcter socioeconòmic. Alguns dels trets caracteritzadors del procés, i dels resultats que es pretenen assolir, ajudaran a entendre bona part de les opcions preses. Respecte d'això, i de manera sintètica, destacarem els següents.

4.1) S'aposta perquè els diagnòstics siguin realitzats, preferentment, per part dels territoris. Davant l'opció d'elaborar diagnòstics des de la pròpia universitat, es va pensar que l'alternativa escollida seria molt més profitosa per a les entitats signants de cada un dels acords territorials per l'ocupació. Això és així per múltiples motius, entre d'altres perquè propicia la participació territorial des del principi i perquè al mateix temps que s'avança en la confecció del diagnòstic es van definint, encara que sigui de manera general, línies d'actuació adaptades a les especificitats territorials i que compten amb graus significatius de consens territorial.

4.2) Per evitar que un procés descentralitzat acabi comportant un grau d'heterogeneïtat important entre els diferents diagnòstics resultants, un dels objectius de la Guia ha estat intentar coordinar el procés i aconseguir la major homogeneïtat possible en quant a estructura, temes tractats o informació utilitzada. I això és una cosa que resulta reforçat per una tasca d'assessorament i suport des de les universitats als equips de treball dels territoris. Cal advertir que en aquest cas major homogeneïtat no és sinònim de manca de sensibilitat a la idiosincràsia i especificitats locals.

4.3) Amb vista a facilitar la tasca dels grups de treball de cada un dels territoris, la Guia ofereix indicacions clares sobre quina informació utilitzar i com obtenir-la. Fins i tot en aquelles fonts d'informació estadística que no estan disponibles, però són susceptibles de petició d'explotacions específiques, la Guia planteja el tipus d'explotació a sol·licitar. I això últim és una cosa que té sentit fer-ho a nivell conjunt per a tots els territoris alhora.

4.4) Un dels avantatges de partir d'unes fonts d'informació compartits, així com d'un mateix guió amb el qual procedir a la recollida d'informació qualitativa i d'un esquema comú d'anàlisi, és que permet una certa agregació a escala autònoma de la informació utilitzada i obtinguda pels diferents territoris. I això últim possibilita tant una comparació interterritorial, com apreciar el valor de les dinàmiques particulars i específiques de cada territori. Referent a això, en un principi s'havia plantejat, de comú acord amb el SERVEF, la conveniència d'avançar cap a la confecció d'una base de dades compartida a partir de la recollida d'informació territorial. Això últim, finalment no va poder ser dut a terme.

4.5) Finalment, no hem d'oblidar que el procés no hauria d'acabar amb la redacció d'uns bons diagnòstics. El diagnòstic no és més que un mitjà, un primer pas, que ha de facilitar el disseny d'una estratègia d'ocupació i desenvolupament local adaptada a les necessitats específiques de cada territori particular. Unes estratègies que, d'altra banda, seria convenient que s'elaboressin de manera participativa i que comptessin amb graus significatius de suport social territorial. En aquest sentit, a més de la qualitat dels diagnòstics, hem de tenir cura de la vessant participativa del procés i intentar que el procés no s'esgoti amb l'elaboració dels estudis territorials.

LA IMPORTÀNCIA EN EL DIAGNÒSTIC TERRITORIAL DE LA CONTEXTUALITZACIÓ EXTERNA DEL TERRITORI I DE LA METODOLOGIA DE RECOLLIDA D'INFORMACIÓ

Juan Ramón Gallego Bono

Departament d'Economia Aplicada. Universitat de València
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball es considera que la realització d'un diagnòstic territorial persegueix un doble objectiu. D'una banda, aprofundir en la problemàtica del territori per a informar de les polítiques públiques, i eventualment també dels processos de decisió dels actors locals en general. D'altra banda, contribuir a forjar un consens entre els actors locals sobre la naturalesa d'aquella problemàtica (Gallego, 2016).

Partint d'aquesta premissa bàsica, el present capítol pretén oferir una justificació des d'una triple perspectiva (teòrica, empírica i operativa) de tot un seguit d'adaptacions que s'ha considerat convenient realitzar a la Guia que serviria de base per a l'elaboració de tots els diagnòstics territorials de la Comunitat Valenciana en el marc del projecte AVALEM TERRITORI del SERVEF. Ara bé, tot i que aquesta contribució s'inse-

reix en la conveniència d'explicitar les diverses motivacions que han aconsellat anar prenent passos per a l'adaptació efectiva d'aquesta *Guia*, es considera que el present treball pot ser útil per a altres experiències d'elaboració de diagnòstics territorials i laborals.

La *Guia pràctica per a la realització dels diagnòstics territorials per al foment de l'ocupació* (Hermosilla dir et al., 2017) s'estructura en dos eixos bàsics. D'una banda, la noció de capital territorial, entès com el conjunt de recursos, competències i processos d'innovació que defineixen la competitivitat d'un territori (Camagni, 2008). D'altra banda, l'entramat de processos socioeconòmics i territorials que defineixen el mercat laboral en un espai concret..

Aquesta *Guia* té un disseny apropiat per orientar l'elaboració de diagnòstics que puguin complir els dos objectius assenyalats més amunt. En

efecte, els dos grans apartats que estructuren el document que se centra estrictament en l'elaboració del diagnòstic, és a dir, tant l'anàlisi del diagnòstic local-supramunicipal amb perspectiva territorial (estudi amb detall del capital territorial) com l'anàlisi del diagnòstic territorial amb perspectiva laboral, compleixen les dues condicions bàsiques referent a això. D'una banda, contemplen la recopilació d'una gran quantitat d'informació i l'elaboració d'indicadors per tenir una aproximació estadística apropiada i sobre una base comparada, en el temps i en l'espai, de la problemàtica territorial i laboral de les realitats a estudiar. D'altra banda, no es conformen amb el recurs a informació estadística com a base per a

l'elaboració del diagnòstic sinó que a més contemplen la realització del diagnòstic en el marc d'un procés participatiu, així com la realització d'entrevistes en profunditat a un ampli elenc d'actors i amb un ampli qüestionari, essencial per poder accedir a un coneixement profund, qualitatiu i dinàmic dels processos de canvi en marxa.

Ara bé, per fer operativa la *Guia* i aquests dos vectors de desenvolupament de la mateixa s'imposa primerament un procés de contextualització socioeconòmica i inserció externa del territori que permet incardinar en un marc més ampli el diagnòstic territorial i laboral, una cosa essencial per interpretar apropiadament els reptes i les opcions efectives que se'ls plantegen als territoris. A més, la pròpia *Guia* també contempla la realització d'aquesta contextualització socioeconòmica i inserció externa per poder realitzar l'anàlisi integrat recollit a la mateixa. En segon lloc, les restriccions administratives, econòmiques i temporals obliguen a racionalitzar el sistema d'accés a la informació tant estadística com qualitativa de forma realista i, d'aquesta manera, viable. Aquests seran els dos elements que analitzarem en els apartats que segueixen per comprendre la lògica del procés d'adaptació de la *Guia* que ens ocupa.

2. LA NECESSITAT D'UNA CONTEXTUALITZACIÓ GENERAL DEL TERRITORI

En un determinat espai hi ha una forta interdependència entre el comportament de les persones que conviuen i defineixen aquest espai i l'entorn immediat (territori proper) en el qual aquells conviuen i desenvolupen les seves activitats productives. En particular, la forma en què les empreses tracten de mantenir-se i millorar la seva posició en el mercat, és a dir, la seva estratègia de competitivitat, condicionarà el desenvolupament del seu entorn immediat. Ara bé, les oportunitats que brinda el territori

als actors que viuen en el mateix no sempre són les mateixes, i condicionen el tipus d'estratègies que poden desenvolupar les empreses i altres actors del mateix (Tomàs Carpi et al., 1999; Antuñano i

Gallego, 2003). Les estratègies de les empreses condicionen el capital territorial i, en definitiva, els seus avantatges competitius i els del propi territori. Les estratègies empresarials i els avantatges competitius del territori condicionaran les oportunitats laborals de la població i les pròpies condicions de treball. A més, aquestes estratègies i avantatges competitius poden definir tant fortaleeses del territori com debilitats del mateix. I, com és natural, on millor es van a apreciar aquestes fortaleeses i debilitats no és només en l'entorn immediat dels actors sinó en la pròpia problemàtica dels sectors productius dominants. Aquests sectors productius defineixen una pedra angular del diagnòstic perquè en ells s'expressa l'aprofitament relatiu del capital territorial i la pròpia naturalesa i dinàmica del mercat laboral. Per tant, els avantatges competitius que tenen les empreses, els sectors o els territoris seran un aspecte essencial a detectar en el diagnòstic territorial. I contribuir al desenvolupament o millora d'aquests avantatges competitius és un objectiu essencial de les polítiques de desenvolupament regional i local.

Ara bé, per comprendre la problemàtica dels sectors productius cal inserir-la en el seu propi patró específic d'organització territorial. Des d'aquesta perspectiva és possible delimitar tres grans modalitats de clústers o aglomeracions territorials, els quals constitueixen espais diferents de creativitat.

En primer lloc, ens referirem a les grans ciutats i àrees metropolitanes. Aquestes aglomeracions destaquen per la seua relativa diversitat industrial-sectorial i la creativitat associada a les mateixes, l'existència d'un llindar necessari perquè sorgeixi una oferta sofisticada de serveis professionals i personals i els efectes que exerceix la ciutat central sobre el seu entorn metropolità. Es tracta, d'una banda, d'un efecte positiu en termes d'emissió de població i activitat econòmica cap a la perifèria, en recerca de preus més baixos per a l'habitatge i el sòl i atrets per la qualitat de vida que ofereix l'entorn. Es tracta, d'altra banda, d'un efecte negatiu, en termes de possibles problemes de congestió associat a infraestructures i activitats, que a més poden generar tensions entre noves i velles activitats productives i diferents usos de sòls i recursos.

Una segona modalitat d'aglomeració productiva és la que defineixen els districtes industrials o sistemes territorials o localitzats de petites i mitjanes empreses. Aquests sistemes de PIME deuen en gran mesura el seu dinamisme a les economies externes a les empreses però internes a la indústria, que provenen de la seva especialització en un mateix sector. Això genera importants beneficis a les empreses que operen en el territori en forma d'accés a mà d'obra qualificada, mobilitat de persones i informació i accés a usuaris i clients al llarg de la cadena de valor. Aquests sistemes territorials solen estar especialitzats en sectors tradicionals orientats a la demanda final (tèxtil, moble i fusta, agroalimentari, ceràmic, joguina, etc.), però també es donen en sectors d'alta tecnologia.

Una tercera modalitat d'aglomeració productiva són les àrees d'antiga industrialització, ca-

racteritzades sovint per la presència d'una o un reduït nombre de grans empreses en sectors d'indústria pesada o en indústries de procés. Aquestes aglomeracions territorials es caracteritzen per l'existència d'una estreta relació entre les grans empreses i un conjunt de subcontractistes vinculats a les mateixes, així com per les dificultats sociològiques i econòmiques existents a la diversificació industrial d'aquests territoris.

Per conèixer les oportunitats internes territorials que defineixen aquestes aglomeracions per a empreses i treballadors, i en definitiva els seus avantatges competitius, cal conèixer el procés històric de conformació d'aquests sistemes o aglomeracions territorials. Aquest procés històric serà específic no només a cada tipus d'aglomeració sinó també a la pròpia naturalesa de cada realitat particular. Però aquest és el camp que aborda el propi diagnòstic explicat a la *Guia*.

Ara bé, la qüestió que resulta ací fonamental és que cada tipus d'aglomeració va definir un tipus d'oportunitats i d'amenaques concretes que són en aspectes importants diferents als d'altres models d'aglomeració i de desenvolupament. Per exemple, els processos recent de desenvolupament de les àrees metropolitanes a la Comunitat Valenciana estan molt condicionades pel procés d'industrialització i d'urbanització experimentats per l'economia espanyola i valenciana des dels anys 60 del segle passat. Els processos de desenvolupament de les àrees d'antiga industrialització obeeixen a una temporalitat diferent definida per l'evolució de la gran empresa i associada amb freqüència a inversions i control extern de la mateixa. Finalment, els sistemes de PIME s'han beneficiat d'aquest procés d'industrialització valenciana però s'han recolzat amb freqüència en una antiga tradició artesanal que s'ha anat adaptant i desenvolupant sobre una base endògena però sovint rebent també alguns impulsos externs.

Aquestes diferents aglomeracions i els sistemes productius que les protagonitzen no només

tenen una sèrie de problemàtiques específiques i condicionen la naturalesa del territori en què operen. El que també és crucial per a la realització del diagnòstic és prendre en consideració l'existència d'un entorn extern sobre el qual els actors del territori no poden incidir però que dibuixa el conjunt d'oportunitats i amenaces que defineixen el marc general i global dels actors. Aquest context extern és específic a cada sector i a cada model de desenvolupament i d'aglomeració productiva. Per exemple, en el cas de les grans ciutats i àrees metropolitanes la globalització fa que la dimensió simbòlica de les ciutats (Borja i Castells, 1997) i la seva capacitat per atraure persones de elevada qualificació i talent (Florida, 2009) adquireixi una vital importància. I això afectarà als possibles beneficis i exigències que s'enfrontaran les comarques metropolitanes vinculades a aquestes grans ciutats, de la mateixa forma que pot condicionar la pròpia dinàmica dels sectors econòmics dominants en les mateixes i que podrien remetre, almenys en part, a dinàmiques parcialment autònomes respecte de la influència de l'àrea metropolitana. Pel que fa als sistemes territorials de les PIME, amb inclusió no únicament dels especialitzats en el sector industrial sinó també dels sistemes agro-alimentaris i dels sistemes turístics, la globalització els espanta a la necessitat de desenvolupar noves formes d'innovació que els permeti competir en base a la diferenciació dels productes i les destinacions. També resulta fonamental prendre en consideració la integració internacional dels sectors tradicionals i no tradicionals en els diferents subsectors indicats per la via del desenvolupament de les cadenes globals de valor i de producció. En tercer lloc, les àrees d'antiga industrialització es veuen obligades a fer front a la competència de països amb menors costos i un marc institucional en matèria laboral i mediambiental més permissiu, al mateix temps que a la necessitat de tractar d'abordar les tensions empresarials/territorials que generen l'empresa-xarxa en el context de firmes multinacionals i, de vegades, també nacionals de certa importància en aquest tipus de territoris.

Finalment, les àrees rurals de muntanya es poden veure beneficiades pels grans moviments migratoris amb destinació als països de major nivell de desenvolupament, per a la millora d'accessibilitat a les mateixes que proporcionen les infraestructures de transport i de comunicacions i per la creixent valoració d'un important segment de la població en general dels atractius naturals i de la manera de vida rural.

D'altra banda, per completar aquest procés d'adaptació externa de la Guia, cal prendre en consideració dos elements que es troben a mig camí entre l'extern i l'intern al territori. Es tracta, d'una banda, de la inserció del territori en el sistema de ciutats i relacions inter-espacials, un aspecte que és essencial per a comprendre com es reproduceix el capital territorial i la pròpia configuració i dinàmica del mercat de treball local. Cal prestar ací atenció a la jerarquia urbana que té el territori en qüestió en el sistema de ciutats i en l'oferta de serveis comarcal, provincial i regional. I el mateix podria dir-se de la inserció regional en l'economia nacional i internacional. D'altra banda, cal tenir una idea de conjunt de com les tendències demogràfiques i els moviments migratoris s'inscriuen (i condicionen) en les pautes de desenvolupament de la realitat en qüestió. En definitiva, seria important plantejar-se la incidència i evolució dels moviments migratoris a la llum de la pròpia naturalesa del model de desenvolupament.

D'aquesta manera, un apartat previ a la consideració de l'anàlisi del capital territorial i de l'anàlisi territorial del mercat laboral, ens ofereix un perfil socioeconòmic sintètic de la realitat sota revista recolzat en el seu propi model de desenvolupament. Això ens pot ajudar a inserir cada un dels elements del diagnòstic en un marc més ampli. Des d'una perspectiva més teoricoconceptual, aquesta adaptació ens ofereix una sèrie de pistes per descobrir nous elements evolutius d'aquests models o aglomeracions de desenvolupament susceptibles de ser incorporats en una conceptualització més complexa dels mateixos.

Per concloure aquest apartat és fonamental destacar la rellevància que té en un diagnòstic comptar amb una idea general o hipòtesis sobre la problemàtica de l'àrea en qüestió que lligui el procés històric de conformació de la realitat en qüestió amb els reptes que aquesta realitat enfronta i els recursos per fer-los front (Gallego, 2016). La forma d'abordar la contextualització del diagnòstic que hem delineat en aquest apartat té precisament com una de les seves finalitats essencials ajudar a decantar aquesta idea general. La seva importància arrela en una doble dimensió. D'una banda, contribueix a conferir una dinàmica de conjunt i a dotar de coherència explicativa al diagnòstic territorial perquè li proporcionaria un clar fil conductor. D'altra banda, el fet de comptar amb aquesta hipòtesi o idea general ajuda considerablement a la construcció d'un relat col·lectiu entre els actors del territori al voltant de la problemàtica que enfronta el mateix. Tant en el primer aspecte com en el segon, això es veu afavorit perquè la hipòtesi dota d'una seqüència temporal tant a l'anàlisi com al relat que es construeix a partir del mateix, que resulta fonamental per construir un discurs legitimador i compartit del diagnòstic.

3. LA CONVENIÈNCIA ESTRATÈGICA DE RECOLLIR UNA INFORMACIÓ REALISTA I DE FORMA PARTICIPATIVA

Hem partit de la premissa que un diagnòstic ha d'informar els decisors públics i privats de la problemàtica del territori. En aquest sentit, la Guia comprèn un conjunt molt exhaustiu de variables i indicadors que permeten una aproximació al coneixement de la realitat, alhora que una sèrie de claus explicatives a manera de pistes interpretatives. Tots aquests indicadors es construeixen essencialment a partir de la informació estadística que proporcionen els organismes oficials. Ara bé, un diagnòstic no pot basar-se

únicament en informació estadística, ni tan sols quan aquesta es complementa amb l'estudi de monografies i altres informes de diferent naturalesa. És fonamental reconèixer el terreny i a més recolzar-se en la realització d'entrevistes en profunditat per conèixer els processos sota revista. En aquest sentit, la mateixa *Guia* conté un exercici de traducció d'una sèrie de raonaments conceptuals i explicatius orientats a captar el funcionament de la realitat a un qüestionari indicatiu de preguntes per obtenir i recopilar dels diferents interlocutors la informació corresponent que pugui ajudar a tenir un coneixement detallat de la realitat.

Seria important plantejar-se la incidència i evolució dels moviments migratoris a la llum de la pròpia naturalesa del model de desenvolupament.

D'altra banda, hem vist que un segon objectiu fonamental del diagnòstic ha de ser aprofitar la realització del mateix per anar forjant un cert consens sobre la problemàtica del territori en qüestió.

En aquest sentit, de vegades es considera que les entrevistes en profunditat constitueixen un recurs no únicament per obtenir informació sinó per aconseguir arribar a aquest consens. Ara bé, tenint en compte les restriccions i grans dificultats que hi ha amb freqüència per a l'accés en temps i forma a la informació estadística, i les característiques concretes pel que fa als actors que participen en els Acords Territorials per l'Ocupació, ha estat necessari fer operativa la Guia en tres direccions fonamentals.

En primer lloc, els indicadors que conté la *Guia* van ser proposats tenint present la informació que es va considerar que podia estar disponible per a la seva elaboració. A més, cal tenir en compte, com ja s'ha indicat més amunt, que el mateix SERVEF desitjava comptar amb un banc de dades per tenir un millor coneixement dels territoris i de la seva evolució, amb vistes al millor disseny de polítiques públiques. Aquestes últimes demandes es van incorporar en part en la mateixa *Guia*, tot i que després han estat objecte d'un agrupament específic. La recopilació siste-

màtica per part dels territoris de la informació municipal que havia d'alimentar aquesta base de dades s'ha deixat per a un moment posterior. Si ens limitem a la informació estadística que ha servit efectivament de base per a l'elaboració dels diagnòstics, cal començar dient que les limitacions per a l'accés a algunes informacions estadístiques a un cost i en un temps raonable, han obligat a limitar les estadístiques i l'elaboració corresponent d'indicadors a la informació efectivament disponible. Tota aquesta informació estadística ha estat preparada per l'equip coordinador de la Universitat de València, remetent-la a tots els Acords Territorials per l'Ocupació, a la Universitat d'Alacant i la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana.

En segon lloc, la *Guia* incorpora un qüestionari molt extens, en coherència amb l'exhaustivitat de la mateixa i del seu propi caràcter indicatiu. És

a dir, el qüestionari contingut a la *Guia* pretenia proporcionar una orientació de com es podia demanar informació qualitativa relativa als diferents aspectes previstos en el diagnòstic i al tipus d'actors als quals es podia dirigir. Ara bé, amb l'objectiu d'unificar criteris pel que fa a l'orientació i al contingut dels diagnòstics i a la forma d'abordar l'accés a la informació qualitativa, l'equip coordinador de la Universitat de València va procedir a una simplificació i estandardització de les preguntes del qüestionari, així com a l'elaboració d'una fitxa que pogués servir a les persones que realitzessin les entrevistes a sistematitzar la informació i a destacar els aspectes més rellevants de la mateixa.

En tercer lloc, resultava necessari aclarir el nombre aproximat d'entrevistes a realitzar i el perfil dels actors a entrevistar. El criteri general que es va decidir per establir un nombre orientatiu d'entrevistes a realitzar per cada Acord Territorial per l'Ocupació era doble. D'una banda, es va establir un nombre mínim de 14 entrevistes que es considerava necessari independentment del

pressupost subvencionat pel SERVEF i d'altres possibles especificitats de cada Pacte. D'altra banda, un cop establert aquest nombre mínim es va establir una gradació en funció del propi pressupost de subvenció del SERVEF a cada Pacte. Els criteris per a l'establiment del nombre orientatiu d'entrevistes van ser explicats públicament per l'equip coordinador de la Universitat de València en la reunió amb els Acords Territorials per l'Ocupació organitzada pel SERVEF per al llançament del projecte.

Pel que fa a la selecció dels actors a entrevistar havia dos tipus de realitats: d'una banda els Acords Territorials per l'Ocupació supramunicipals, que abasten amb freqüència a un nombre important de municipis i, de l'altra, la situació dels Acords de caràcter municipal. En el primer tipus d'Acords Territorials, els més freqüents, es tractava

d'intentar implicar el conjunt dels ajuntaments i municipis participants en el Pacte, tant pel que fa als càrrecs polítics com als tècnics dels consistoris, que podien ser estratègics per al coneixement de la dinàmica del mercat laboral. D'aquesta manera, es va establir una jerarquia d'actors a entrevistar, en la cúspide es situaven els AODL (Agents d'Ocupació i Desenvolupament Local) o altres tècnics del desenvolupament local dels ajuntaments o altres administracions o institucions locals signants de l'Acord Territorial i, en segon lloc, es recollia a representants polítics de les mateixes. En tercer lloc, van prevaldre els responsables de les unions territorials dels sindicats i els responsables de les organitzacions empresarials territorials, així com els tècnics d'intermediació laboral (SERVEF i entitats col·laboradores). En quart lloc, van figurar els responsables d'organismes dedicats al desenvolupament socioeconòmic (Pactes Territorials per l'Ocupació, grups d'acció local, etc.) i els responsables dels centres SERVEF-Formació i de centres de formació professional (o altres centres de formació especialitzada). I completeu aquesta relació els representants de les or-

ganitzacions del tercer sector (FEVES, FEVECTA), dirigents d'entitats de la societat civil local i altres experts o possibles coneixedors de les qüestions plantejades (tècnics de l'administració local, personal investigador, coneixedors del sector, entitats financeres, etc.).

Per als Acords Territorials per l'Ocupació de Castelló, València, Alacant i Elx, la prelación ha estat diferent. En aquest cas s'ha primat en primer lloc als tècnics d'intermediació laboral (SERVEF i entitats col·laboradores) i als responsables dels centres SERVEF-Formació i de centres de formació professional (o altres centres de formació especialitzada), en coherència amb l'orientació laboral del diagnòstic i de la pluralitat d'aquests centres a les grans ciutats. En segon lloc, s'ha aconsellat la realització d'entrevistes als diferents representants dels partits polítics del con-

sistori. I un ampli tercer nivell, que inclou a representants sindicals i empresarials i dirigents d'entitats de la societat civil local, AEDL i altres tècnics de desenvolupament local i altres possibles experts.

Per finalitzar aquest capítol cal subratllar que la *Guia* contemplava la necessitat de crear mecanismes formals de participació per involucrar el conjunt de la societat, tant organitzada com a títol personal, en la realització, seguiment i, en cas necessari, aplicació dels diagnòstics. Com s'ha assenyalat en el capítol anterior, també s'ha buscat que aquests mecanismes participatius, com ara el Fòrum, servissin per a demanar informació qualitativa rellevant i per aplanar l'accés a actors i persones clau a entrevistar. Sobre aquests aspectes s'incideix en altres capítols d'aquest estudi.

© Estepa

IDENTIFICACIÓ DE LES UNITATS TERRITORIALS I EQUIPS DE TREBALL

Una nova etapa per al territori i les polítiques laborals

Ghaleb Fansa
Departament de Geografia
Universitat de València

Arran de la resolució del 13 d'octubre de 2016 de la directora del SERVEF es van convocar per a l'exercici 2016 les subvencions destinades a fomentar els acords territorials en matèria d'ocupació i desenvolupament local a la Comunitat Valenciana.

Les subvencions es dirigien a les entitats locals (incloses les mancomunitats) de la Comunitat Valenciana que expressaven la disposició d'acordar la seva actuació en matèria d'ocupació i desenvolupament local amb els agents socials més representatius i altres actors clau, públics i privats, del seu territori. En tot cas, les entitats sol·licitants havien de aglutinar com a mínim a una població de 100.000 habitants o a un nombre mínim de cinc municipis. Quan l'àmbit d'actuació incloïa a més d'una entitat local, havia de constar un acord previ entre elles i només podia presentar sol·licitud una de les entitats que l'haguessin subscrit. Així mateix es tenia en compte, en la mesura del possible, les àrees funcionals previstes en l'Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana. Crida l'aten-

ció que la divisió comarcal no va ser considerada com el criteri supramunicipal fonamental. A la província de València onze entitats van mostrar la seva voluntat d'acollir la convocatòria abans esmentada. Bona part d'elles tenia una tradició contrastada en matèria d'acords territorials per a l'ocupació que es remuntava a principis de la dècada passada: Acord Comarcal per l'Ocupació de l'Horta Sud (any 2000), Fundació C.V. Pacte per l'Ocupació València (any 2000), Pacte Territorial per l'Ocupació en la Ribera (any 2004), Consorci Pactem Nord (any 2008) i Ajuntament de Gandia junt amb la mancomunitat de la Safor (any 2011). Les altres sis entitats o no tenien cap acord per l'ocupació o eren de recent creació.

Finalment nou entitats van obtenir la subvenció. No obstant això hi va haver dos, la Mancomunitat dels municipis del Racó d'Ademús i la Mancomunitat de la Canal de Navarrés, que no es van acceptar. Aquesta última es va incorporar a posteriori al pacte territorial per l'ocupació de la veïna Mancomunitat de La Costera-Canal.

Titular sol·licitant	Import concedit €	Nº municipis en l'àmbit de actuació	Agents socials
Ajuntament de Gandia	23.043,3	31	CCOO, UGT, FAES
Consorcio Pactem Nord	24.907,58	23	CCOO, UGT, USO, ASIVALCO, AUPIM
Pacto Territorial para el Empleo en la Ribera "PATER"	28.995,44	47	CCOO, UGT, FAEDALCIS, Federación de Empresarios de la Ribera
Mancomunidad Hoya de Buñol-Chiva	16.071,9	11	CCOO, UGT, Asociación de Comerciantes de Buñol
Mancomunidad Camp de Turia	17.441,43	16	CCOO, UGT, Federació de Comerç de Llíria, Asociación de Comerciantes de Bétera Asociación agrupación Empresarial L'Eliana-Camp De Turia, Asociación de Comerciantes de la Poble de Vallbona, Asociación de Comerciantes y Profesionales de Vilamarxant, Empresaris de Benaguasil, Asociación de Comerç de Benissanó, Viu l'Eliana, Asociación de trabajadores autónomos, Asociación De Comerciantes Y Empresarios Náquera, ACOPRASAR
Acuerdo Comarcal por el Empleo de l'Horta Sud	38.168,98	20	CCOO, UGT, Club de Gerentes, Agrupación Comarcal de Empresarios.
Mancomunitat Municipis la Costera-Canal	16.797,36	26	CCOO, UGT, ADEXA, XACEX
Fundació C.V. Pacte per l'Ocupació de València	50.000	1	CCOO, UGT, USO, CEV (Confederación Empresarial Valenciana)
Ajuntament de Sagunt	14.494,38	16	CCOO, UGT, ASECAM, AVA-ASCOSA, Federació d'Associacions de Comerciants del Camp de Morvedre.

De la totalitat dels municipis de la província de València¹, 41 municipis no van aconseguir la subvenció, ja sigui per no haver-la sol·licitat, com és el cas dels municipis de les comarques de Requena-Utiel, la Vall d'Ayora-Cofrentes i la Regió muntanyenca, o bé, tot i haver-la sol·licitat, perquè se li va denegar, com ha passat al Racó d'Ademús. Les quatre són comarques d'interior, amb un denominador comú, la seva escassa població: 66.624 habitants el que suposa el 2,6% de la població provincial, i una densitat poblacional inferir a 15 habitants / km².

Cal assenyalar que en la regió muntanyenca, l'any 2003 es va signar un conveni entre el SERVEF, la Mancomunitat de la Serranía, la Mancomunitat de l'Alt Túria, els sindicats i l'Associació de Comerciants i Industrials de Villar de l'Arquebisbe per constituir el Consorci per al foment i Desenvolupament Integral de La Serranía. Tenia com a objectiu promoure el pacte territorial

¹ Sense tenir en compte els 34 municipis de la comarca de la Vall d'Albaida que formen part de l'àmbit d'actuació de l'Acord Territorial d'Ocupació i Desenvolupament Local Alcoi-Ibi-Ontinyent.

Titular sol·licitant	Import concedit €	Nombre de municipis en l'àmbit d'actuació	Agents socials
Ajuntament d'Elx	24.706,13	1	CCOO, UGT, COEPA
Ajuntament de Benidorm	20.585	8	No han participat agents socials
Ajuntament de Guardamar del Segura	20.287,38	3	CCOO, UGT, COEPA
Ajuntament d'Alcoi	17.233,95	66	CCOO, UGT, IBIAE, FEDAC, COEVAL
Consorcio para la Recuperación Económica y de la Actividad de la Marina Alta "CREAMA"	17.050,53	33	CCOO, UGT, Cámara de Comercio de Alicante, CEDMA, FEVECTA, INFODONA, JOVEMPA, MAE. UNED Denia, Academia La Glorieta.
Consorcio para el Desarrollo Económico de la Vega Baja "CONVEGA"	20.074,57	24	CCOO, UGT, COEPA

A la província d'Alacant van sol·licitar la subvenció set entitats, quatre d'elles amb una sòlida trajectòria en acords per a l'ocupació com són l'Agència Local de Desenvolupament Econòmic i Social de la Ciutat d'Alacant (any 2000), el Consorci per al Desenvolupament Econòmic del Baix Segura "Convega" (any 2002), el Consorci del Pacte Territorial per l'Ocupació de la Vall

del Vinalopó (any 2004) i el Consorci del Pacte Local per l'Ocupació d'Elx (any 2006). Els tres pactes restants són l'Acord Territorial d'Ocupació i Desenvolupament Local Alcoi-Ibi-Ontinyent (any 2016), l'Acord Territorial d'Ocupació Litoral Sud (any 2016) i l'Acord Comarcal en Matèria d'Ocupació i Desenvolupament de la Marina Alta (any 2017).

Titular sol·licitant	Import concedit €	Nombre de municipis en l'àmbit d'actuació	Agents socials
Consorcio Pacto Local por el Empleo de Castellón	23.222,88	1	UGT, CCOO, CEC (Confederación de Empresarios de Castellón), CEPYMEC (Confederación de Empresarios de Pequeña y Mediana Empresa)
Ajuntament de Benicàssim	14.108,65	9	CCOO, UGT, CEC (Confederación de Empresarios de Castellón)
Ajuntament de Traiguera	13.594,32	11	CCOO, UGT, CEC (Confederación de Empresarios de Castellón)
Consorcio Gestor del Pacto Territorial por el Empleo de los Municipios Cerámicos	21.780	18	UGT, CCOO, CEC (Confederación de Empresarios de Castellón), CEPYMEC (Confederación de Empresarios de Pequeña y Mediana Empresa)
Mancomunidad Intermunicipal del Alto Palancia	23.779,87	28	FECAD, (Federación Empresarial Comarcal del Alto Palancia), UGT, CCOO
Mancomunidad Comarcal Els Ports	21.659	17	Unió de Llauradors i Ramaders, ASETMYCO, Vilafranca Espai de Comerç, ADL Y ESE, CCOO, UGT
Ajuntament de Vinaròs	14.101,34	8	CCOO, UGT, CEC (Confederación de Empresarios de Castellón).
Consorcio Gestor del Pacto Territorial de la Plana Baixa	17.895,18	12	UGT, CCOO, CEC (Confederación de Empresarios de Castellón), CEPYMEC (Confederación de Empresarios de Pequeña y Mediana Empresa)

Àmbit de actuació	Superfície (km²)	Població (2016)	Observacions
Requena - Utiel	1.721	38.542	La comarca
La Serranía	1.405	16.484	La comarca excepte Domeño que està integrat en el Pacto del Camp de Túria
El Valle de Ayora- Cofrentes	908	9.195	La comarca
El Rincón de Ademuz	370	2.403	La comarca
Alicante	201	330.525	Ciudad
Alto Vinalopó	645	52.476	La comarca
Medio Vinalopó	798	168.673	La comarca
Bajo Vinalpó	163	60.000	La comarca excepte Elx que té el seu propi pacte por l'ocupació
La Marina Baixa	579	186.156	La comarca perquè el pacte firmat per Benidorm y altres set municipis no va fer el diagnòstic
L'Alacantí	472	147.892	La comarca menys la ciutat d'Alacant
Alto Mijares	625	3.582	La comarca excepte Fanzara y Fuente la Reina que estan inclosos en altres pactes
Maestrat - Penyagolosa	794	6.922	11 municipis amb contigüitat geogràfica situats en el nord-est de la província de Castelló: cinc pertanyen a l'Alt Maestrat, cinc a l'Alcalatén y u a la Plana Alta.
Total	8.681	1.022.850	

L'única entitat sol·licitant de la província d'Alacant que no va obtenir la subvenció va ser l'Agència Local de Desenvolupament Econòmic i Social de la Ciutat d'Alacant, donada la seua naturalesa jurídica, no és una entitat local, un dels requisits de la convocatòria en qüestió.

De la totalitat dels municipis de la província d'Alacant, 40 municipis no han format part dels àmbits d'actuació de cap de les sis entitats que van obtenir la subvenció, aquests municipis configuren les comarques de l'Alt Vinalopó, Vinalopó Mitjà, Baix Vinalopó (menys Elx que posseeix un Pacte per l'Ocupació Unimunicipal), l'Alacantí (inclosa la Ciutat d'Alacant) i la Marina Baixa (excepte Benidorm i altres set municipis que van signar, el 2016, un Pacte per l'Ocupació). Aquests municipis ocupen un territori amb el 43% de la superfície provincial, en ell resideix el 44% de la població de la província d'Alacant. Una xifra molt elevada justificada pel gran pes poblacional que posseeix la comarca litoral l'Alacantí que compren un poc més de la quarta part de la població provincial.

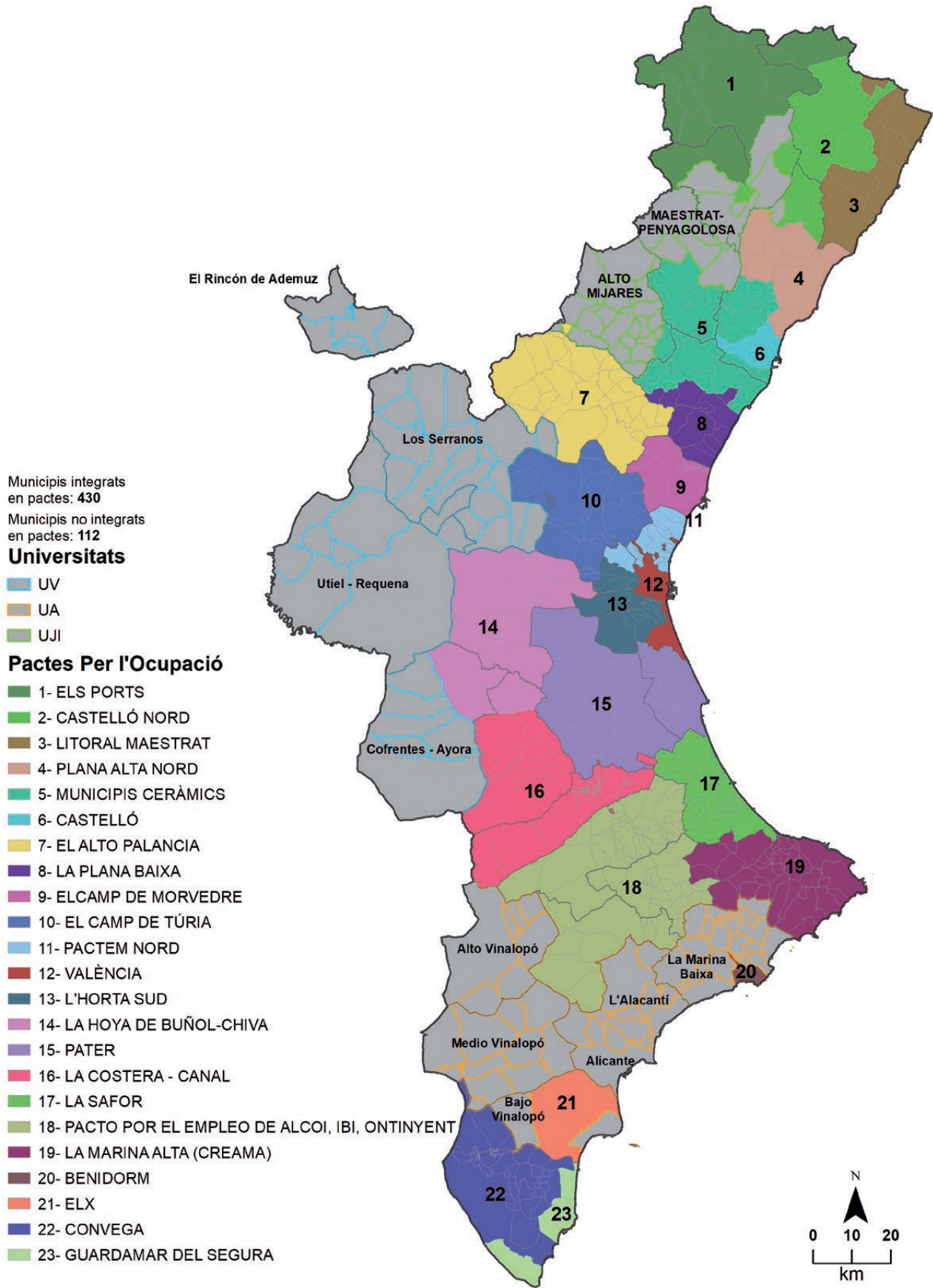
Cal destacar que a finals de l'any 2016 es va signar el Pacte Territorial per l'Ocupació de la

Marina Baixa encapçalat per Benidorm juntament amb altres set municipis adherits: Altea, Benimantell, Callosa d'en Sarrià, Finestrat, Orxeta, Relleu i La Vila Joiosa. El Pacte va sol·licitar subvenció per a la realització del Diagnòstic Territorial, però finalment no es va incorporar al programa Avalem Territori.

A la província de Castelló vuit entitats van sol·licitar la subvenció, només tres d'elles comptaven amb pactes ja consolidats: Pacte Local per l'Ocupació de Castelló (2010), Pacte Territorial per l'Ocupació de la Plana Baixa (2010) i Consorci gestor del Pacte Territorial d'Ocupació dels Municipis Ceràmics (2011). Els cinc pactes restants s'han constituït al llarg de l'any 2016: el Pacte de la Plana Alta Nord, el Pacte Territorial per l'Ocupació "Castelló Nord", La Mancomunitat dels Ports, el Pacte Territorial per l'Ocupació del Maestrat litoral i la Mancomunitat Alt Palància.

La subvenció va ser concedida a totes les entitats sol·licitants de la província. Al programa Avalem Territori es van sumar totes elles.

PACTES PER L'OCUPACIÓ EN LA COMUNITAT VALENCIANA

Dels 135 municipis que componen la província castellonenca, 31 no estan inclosos en cap àmbit d'actuació abans esmentats, dels quals 20 pertanyen a la comarca de l'Alt Millars, cinc a l'Alt Maestrat, cinc a l'Alcalatén i un a la plana Alta. Tots són d'interior i es caracteritzen per estar poc poblats (només tres municipis superen els 1.000 habitants) i abasten un extens territori que representa el 21,3% de la superfície total de la província. En ells resideix el 1,8% de la població amb una densitat inferior a 8 hab/km².

PROCÉS DE PARTICIPACIÓ

Óscar Muñoz González
Departament d'Economia Aplicada
Universitat de València

En aquest apartat ens centrarem en el procés participatiu associat a l'elaboració dels diagnòstics territorials. Aquest procés té dues dimensions. Una, vinculada al tipus de metodologia utilitzada per a l'obtenció d'informació. Una altra, lligada al disseny de diferents instruments de participació institucionalitzada pels actors del territori.

LES ENTREVISTES EN PROFUNDITAT ALS ACTORS DEL TERRITORI

En el primer sentit, com ja s'ha indicat més amunt, al costat de la informació de caràcter estadístic tractada per a cadascuna de les diferents unitats territorials es va recórrer també a l'obtenció d'informació de caràcter qualitatiu. Aquesta elecció responia al fet que la realització dels diagnòstics territorials exigia identificar la lògica de la conformació dels processos analitzats i la dinàmica més probable dels mateixos. Així doncs, la informació quantitativa existent resultava insuficient, per la qual cosa

sense l'ús de tècniques metodològiques qualitatives no s'haguessin pogut conèixer aspectes clau en els diagnòstics territorials.

Les entrevistes en profunditat a actors privilegiats han estat la via d'obtenció d'aquesta informació de caràcter qualitatiu. Com s'ha indicat anteriorment, es va entrevistar a una relativament àmplia gamma d'actors territorials i es van concretar les qüestions a abordar en les entrevistes. La taula 1 recull la distribució del total de les 904 entrevistes realitzades, tant en termes absoluts com en percentatges. S'han distingit dos tipus d'àrees d'estudi: d'una banda, aquelles que han formalitzat i compten amb un acord territorial, i que per tant van rebre finançament per a la realització del diagnòstic, i, d'altra banda, les que van ser analitzades o estudiades per les mateixes universitats. En aquest segon cas, per tant, les universitats van aplicar directament la metodologia de realització dels diagnòstics recollida a la *Guia*.

Taula 1. Entrevistes realitzades als diferents actors del territori.

	Nombre			Distribució percentual		
	Total	Acords Territorials	Àrees d'estudi per les universitats	Total	Acords Territorials	Àrees d'estudi per les universitats
Tècnics de intermediació laboral (SERVEF y entitats col·laboradores)	56	45	11	6,2	6,4	5,4
Responsables de organismes dedicats al desenvolupament socioeconòmic (Pactes Territorials por l'ocupació, Grups de Acció Local, etc.)	47	38	9	5,2	5,4	4,4
AEDL i altres tècnics de desenvolupament local (AFIC, tècnics en turisme, treballadors socials, etc.)	199	146	53	22,0	20,9	26,0
Responsables de los centros SERVEF-Formación y de centdros de formación profesional (u otros centros de formación especializada)	72	57	15	8,0	8,1	7,4
Responsables de les unions territorials dels sindicats	61	49	12	6,7	7,0	5,9
Responsables de les organitzacions empresarials territorials	113	83	30	12,5	11,9	14,7
Representants de les organitzacions del tercer sector (FEVES, FEVECTA)	34	32	2	3,8	4,6	1,0
Polítics de l'administració local amb responsabilitats en matèria d'ocupació i promoció econòmica	160	113	47	17,7	16,1	23,0
Dirigents d'entitats de la societat civil local	59	51	8	6,5	7,3	3,9
Altres possibles coneixedors de les qüestions plantejades (tècnics de l'administració local, personal investigador, coneixedors del sector, entitats financeres...)	103	86	17	11,4	12,3	8,3
TOTAL ENTREVISTES REALITZADES	904	700	204	100,0	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia.

Taula 2. Entrevistes realitzades als diferents actors del territori segons àrea territorial d'estudi.

	Total	Acords Territorials																						
		1	2	3	4	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	21	22	23		
AEDL i altres tècnics de desenvolupament local (AFIC, tècnics en turisme, treballadors socials, etc.)	199	8	6	3	6	2	7	5	5	5	11	5	12	5	9	6	8	4	9	4	23	3		
Tècnics de intermediació laboral (SERVEF y entitats col·laboradores)	56	1	1	2	1	4	2	1		1	2	9	2	1	2	1	2	2	4	5	1	1		
Responsables de organismes dedicats al desenvolupament socioeconòmic (Pactes Territorials por l'ocupació, Grups de Acció Local, etc.)	47	1	1	1	2	2	5	1	1	1	1	1	2	2	1	2	1	4	4	3	1	1		
Responsables dels centres SERVEF-Formació i de centres de formació professional (o altres centres de formació especialitzada)	72	1	2	4	2	4	2	1	1	1	2	6	1		2	1	2	10	6	5	1	3		
Responsables de les unions territorials dels sindicats	61	2	4	3	4	2	3	2	2	2	2	3	2	1	2	2	2	3	2	2	2	2		
Responsables de les organitzacions empresarials territorials	113	3		4	10	3	3	1	4	1	5	8	5	1	2	1	2	15	8	3	2	2		
Representants de les organitzacions del tercer sector (FEVES, FEVECTA)	34	3	1	2	1	2	6	1		1	2	2	1				1	2	4	1	1	1		
Polítics de l'administració local amb responsabilitats en matèria d'ocupació i promoció econòmica	160	10	8	2	5	5	9	11	6	3	7	2	5	2	7		5	8	7	4	4	3		
Dirigents d'entitats de la societat civil local	59	1	3	2	2	3	3	1	1	1	2	5	1	2	1	3	1	3	5	2	1	8		
Altres possibles coneixedors de les qüestions plantejades (tècnics de l'administració local, personal investigador, coneixedors del sector, entitats financeres...)	103	3	8	3	4	8	2	1	2	1	12	8	1	3	1	1	3	9	6	3	5	2		
TOTAL ENTREVISTES REALITZADES	904	33	34	26	37	35	42	25	22	17	46	49	32	17	27	17	27	60	55	32	41	26		

Font: Elaboració pròpia

Pel que fa als actors efectivament entrevistats en cadascun dels territoris, la taula 2 recull la desagregació del total d'entrevistes entre les diferents categories d'actors considerats.

Les categories d'actors entrevistats que apareixen a les taules 1 i 2 són les indicades en un capítol anterior, en què també s'han explicat els criteris d'elecció dels col·lectius entrevistats i la intensitat relativa amb la qual s'ha entrevistat a aquests col·lectius tant en els territoris que van subscriure un acord per l'ocupació com en els que són analitzats directament per personal de les universitats. Val la pena aturar-se en algunes especificacions addicionals realitzades per les universitats.

En aquest últim sentit, i en relació amb el contingut de les entrevistes a realitzar, a les persones encarregades de la confecció de cada un dels diagnòstics l'equip de coordinació de la Universitat de València se'ls va facilitar una bateria de qüestions a formular, estructurades segons àrees o dimensions de rellevància significativa. Dins d'aquestes àrees o dimensions

destaquen els continguts del diagnòstic local-supramunicipal amb perspectiva territorial, que al seu torn inclou els recursos territorials, i dins d'aquests el capital natural (els recursos naturals), el capital humà (recursos humans), el capital social i cultural, i el capital territorial. Al costat dels recursos territorials, apareixen com altres elements a tractar les xarxes territorials, entenent-les com les xarxes empresarials i xarxes soci-institucionals, i en tercer lloc els processos d'innovació empresarial i social. Al diagnòstic territorial li segueixen els continguts amb perspectiva laboral. Dimensions a considerar: àmbit geogràfic significatiu (els mercats laborals territorials) i l'estructura interna de l'àrea identificada pel SERVEF; la caracterització de la població resident en relació a l'ocupació; sistema productiu local i els llocs de treball en el territori; educació, oferta i demanda de qualificacions, contractació i intermediació laboral; actors socials i relacions laborals. Així doncs, l'equip de la Universitat els va fer arribar un guió de les entrevistes als responsables dels Acords Territorials, indicant quins blocs de preguntes havien de ser plantejats a cadascuna de

	Total	Àrees de estudio por las universidades															
		24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35				
AEDL i altres tècnics de desenvolupament local (AFIC, tècnics en turisme, treballadors socials, etc.)	199	5	6	3	5	2	2	9	7	5	4	4	1				
Tècnics de intermediació laboral (SERVEF y entitats col·laboradores)	56				1			1	5	2	1	1					
Responsables de organismes dedicats al desenvolupament socioeconòmic (Pactes Territorials por l'ocupació, Grups de Acció Local, etc.)	47		1		1		1		1		1	1	3				
Responsables dels centres SERVEF-Formació i de centres de formació professional (o altres centres de formació especialitzada)	72			1	1	4	1	1	1	1	2	2	1				
Responsables de les unions territorials dels sindicats	61			1	1	1	2	2	2	2	1						
Responsables de les organitzacions empresarials territorials	113		1	1	1	1	3	7	6	5	1	2	2				
Representants de les organitzacions del tercer sector (FEVES, FEVECTA)	34								1		1						
Polítics de l'administració local amb responsabilitats en matèria d'ocupació i promoció econòmica	160	12	7	3	4	4	3	4	2	2	3	2	1				
Dirigentes de entidades de la sociedad civil local	59				1						2	3	2				
Altres posibles coneixedors de les qüestions plantejades (tècnics de l'administració local, personal investigador, coneixedors del sector, entitats financeres...)	103			3	1		2	2		3	2	3	1				
TOTAL ENTREVISTES REALITZADES	904	17	15	12	16	12	14	26	25	20	18	18	11				

Nota 1 (especificació de las àrees territorials d'estudi recollides en les columnes de la taula): 1 Els Ports; 2 Castelló Nord; 3 Litoral Maestrat; 4 Plana Alta Nord; 6 Castelló ciutat; 7 El Alto Palancia; 8 La Plana Baixa; 9 El Camp de Morvedre; 10 El Camp de Túria; 11 Pactem Nord; 12 València; 13 L'Horta Sud; 14 La Hoya de Buñol; 15 La Ribera; 16 La Costera-Canal; 17 La Safor; 18 Alcoi, Ibi, Ontinyent; 19 CREAMA; 21 Elx; 22 CONVEGA; 23 Guardamar; 24 Maestrat Penyagolosa; 25 Alto Mijares; 26 El Rincón de Ademuz; 27 La Serranía; 28 Cofrentes Ayora; 29 Utiel Requena; 30 L'Alacantí; 31 Ciudad Alicante; 32 La Marina Baixa; 33 Alt Vinalopó; 34 Vinalopó Mitjà; 35 Baix Vinalopó (Santa Pola i Crevillent).

Nota 2: a) A l'Acord Territorial per l'ocupació de Els Municipis Ceràmics (que deuria figurar amb el nombre 5 en esta taula) s'ha realitzat un diagnòstic diferent al model de la Guia, i per aquest motiu no es recull el detall de les entrevistes realitzades; b) l'Acord Territorial per l'Ocupació de Benidorm (que deuria figurar amb el nombre 20 en la taula) no es consolidà, per això este municipi queda recollit en l'estudi socioeconòmic de la Marina Baixa (nombre 32 de la taula).

les categories d'informants clau. A cada u dels blocs en què estava dividida l'entrevista havien d'incloure a) una síntesi dels aspectes més importants tractats durant la mateixa, amb la inclusió de b) aquells fragments discursius literals més rellevants i que oferissin informació d'interès per a l'elaboració del diagnòstic final. Dins d'aquest apartat també es recollia c) la descripció de l'estat actual de la situació territorial en el tema en qüestió, així com tots els factors i processos de canvi que permeten determinar l'existència d'una dinàmica subjacent. Així mateix figuraven e) els actors amb major protagonisme en els processos, la situació i les dinàmiques territorials (actors més dinàmics).

Aquestes entrevistes van ser gravades per a la seva posterior transcripció i extracció de parts dels diàlegs més rellevants de cara a la redacció de l'informe socioeconòmic del territori en estudi. Gràcies a això, i després de la realització de l'entrevista, es plantejava procedir a l'extracció d'informació útil no només per donar resposta a cadascuna de les qüestions plantejades en els diferents blocs sinó també per identificar en cada u dels àmbits objecte d'atenció tant les perspectives de futur com les principals propostes d'actuació de cara a incidir en la situació i dinàmica territorials. En aquest cas, unes i altres (això és, perspectives de futur i propostes d'actuació) poden derivar-se de declaracions explícites de l'informant clau entrevistat (informació directa), però aquestes han de completar-se amb les aportades pel mateix entrevistador a partir de la informació obtinguda (informació indirecta).

Tota aquesta informació va ser facilitada als representants dels Acords en diferents reunions. Una part d'aquestes reunions va ser convocada pel mateix SERVEF, i en elles també van participar les universitats. En altres ocasions es van organitzar reunions individuals de cada pacte amb l'equip de la universitat encarregat de donar-li suport, durant les quals es feia un seguiment i s'atenien els dubtes plantejats.

FÒRUMS I ALTRES FORMES DE PARTICIPACIÓ DIFERENTS A LA REALITZACIÓ D'ENTREVISTES

D'altra banda existia com a segona tècnica metodològica l'execució dels anomenats Fòrums ciutadans, espais participatius on es tractava que intervinguessin els principals actors clau del territori en qüestió. Amb tot, es va deixar la porta oberta a que aquesta participació pogués tenir lloc per part del qualsevol ciutadà que estigués interessat en ells. És, doncs, un acte de caràcter públic, obert a la participació. Es tracta d'espais on es fomenta la participació i que té múltiples avantatges, com ara contribuir al desenvolupament del diagnòstic territorial, conèixer la perspectiva d'altres parts de les que podia no tenir informació, intercanviar punts de vista, propiciar la cohesió social, etc. A la Guia es va plantejar que aquests fòrums ciutadans fossin posats en funcionament a l'inici del procés d'elaboració dels diagnòstics territorials. I, en efecte, en bona part dels Acords es va organitzar un primer Fòrum ciutadà de caràcter inaugural, o alguna iniciativa pròxima com ara unes jornades, on es donava a conèixer l'inici del procés d'elaboració d'un estudi socioeconòmic detallat de la realitat local, a la mateixa vegada que es convidava a la participació activa en el mateix a través de propi Fòrum. Al seu torn, sense descartar la realització de convocatòries intermèdies del fòrum, es va plantejar que després de la finalització de l'estudi es realitzés un Fòrum ciutadà de cloenda destinat a presentar els resultats i conclusions provisionals obtingudes en el mateix, deixant oberta la possibilitat d'incorporar les reaccions i valoracions obtingudes. En aquests fòrums hi ha un clar element no només d'informació de les matèries sinó també d'enriquiment del diagnòstic i anàlisi del mateix per part dels participants.

És cert que la situació va diferir segons l'Acord territorial. Per finalitzar aquest capítol, i a títol d'exemple, anem a explicar breument diferents formes d'organitzar la participació en els Acords Territorials per l'Ocupació.

En els Acords del nord del País Valencià podem distingir dos grans models. D'una banda, el model majoritari en virtut del qual els Acords compten amb un Fòrum que es complementa en general amb un cert nombre d'enquestes en línia. Tal és el cas dels Acords dels Ports, Castelló Nord, Maestrat Litoral, la Plana Baixa i la Plana Alta, encara que en aquest últim cas no s'ha recorregut a enquestes en línia. D'altra banda, hi ha Acords que han substituït el Fòrum per un gran nombre (diversos centenars) d'enquestes en línia acompanyades de diverses reunions entre l'ajuntament i representants veïnals. Així ocorre en l'Acord de Castelló Ciutat (amb reunions en diverses juntes de districte), mentre que a l'Alt Palància s'ha realitzat un important nombre de xerrades-conferències i de presentacions en diversos municipis.

A la zona central del territori valencià podem destacar de forma simplificada l'existència de dos models diferents de participació en els diagnòstics territorials. D'una banda, ens trobem amb el model seguit en els Acords Territorials de la ciutat de València i de la Ribera. D'altra, amb el model seguit al Camp de Morvedre. En el primer s'han realitzat dues reunions principals del Fòrum, de presentació i llançament del projecte, la primera, i de presentació dels resultats de la diagnosi territorial, la segona. En ambdós casos, es tractava de veritables jornades de treball amb participació dels actors econòmics i socials, moviments de ciutadans i de la societat civil en general, així com d'experts.

En el cas de l'Acord Territorial del Camp de Morvedre, el Fòrum s'insereix en una dinàmica participativa més complexa. A una constitució oficial del Fòrum, l'han seguit successives presentacions de llançament del diagnòstic en els diferents subespais de la comarca, així com una dinàmica de participació de grups de mida mitjana formats per agents econòmics i

socials, societat civil i experts en els diferents subespais de la comarca. A això últim cal afegir l'enviament d'algunes enquestes bàsiques o qüestionaris online per demanar la informació d'experts.

En els Acords del sud del País Valencià hi ha diferents formes de concitar la participació, però una forma representativa de la pluralitat que presenten aquests processos ens la brinda la situació existent en tota la zona del Baix Vinalopó (excloent Elx). En aquest Acord es van realitzar tres fòrums. El primer va consistir en l'organització d'unes jornades de xarxes de treball en col·laboració amb l'ajuntament de Santa Pola, amb una primera part dedicada a la participació ciutadana i una segona consagrada a la presentació de resultats i a una dinàmica de discussió oberta sobre els mateixos. El segon fòrum comarcal es va realitzar a Petrer, on es van presentar els resultats del diagnòstic i es va realitzar una dinàmica grupal i una posada en comú per establir els resultats.

El tercer fòrum comarcal es va plasmar en una convocatòria directa del Fòrum Econòmic i Social de Villena. Entre altres activitats va suposar la presentació dels resultats del diagnòstic comarcal i una dinàmica de grup al voltant dels mateixos.

Tots aquests exemples revelen que més enllà de la gran quantitat d'entrevistes realitzades per a la confecció dels diagnòstics territorials, s'ha contactat a un gran nombre i ventall d'actors socials, econòmics i polítics locals. Aquesta dinàmica, a la mateixa vegada que enriqueix el propi diagnòstic, propicia l'assumpció local del mateix i aplanar el camí perquè en un futur proper les polítiques i estratègies que es dissenyin comptin amb un mínim compromís i suport dels actors territorials més significatius. En definitiva, alimentar la participació des

En la zona central del territori valencià podem destacar l'existència de dos models de participació en els diagnòstics territorials.

del mateix moment d'elaboració del diagnòstic és fonamental per dotar de continuïtat temporal i d'un major arrelament als propis Acords Territorials, gràcies a la generació de sinergies que afavoreixen la permanència d'aquest tipus d'iniciatives territorials.

EL PAPER DE LES UNIVERSITATS EN L'ELABORACIÓ DELS DIAGNÒSTICS TERRITORIALS

Josep Vicent Pitxer
Departament d'Economia Aplicada
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

Des d'un principi la universitat ha tingut una participació activa en el procés d'elaboració dels diagnòstics socioeconòmics territorials que, al llarg de 2017, ha tingut lloc en el marc del programa Avalem Territori del SERVEF. En aquest procés, amb funcions diferenciades, han participat tres universitats valencianes: la Universitat de València, la Universitat d'Alacant i la Universitat Jaume I. De les tres, ha estat la Universitat de València, mitjançant la participació del Vicerectorat de Participació i Projecció Territorial, qui ha assumit les funcions de coordinació general de les tasques de la universitat en el marc d'aquest programa. També ha estat aquesta universitat la que ha assumit una bona part de les tasques generals encomanades a l'equip universitari.

Passem a continuació a descriure els diferents nivells en què s'ha concretat la participació de la universitat en l'elaboració dels diagnòstics. A la mateixa vegada s'aclarirà quin dels tres equips ha intervingut en cada cas. Finalment es mostrarà qui ha format part de cada un dels tres equips,

i quina és la vinculació concreta de cadascuna de les persones integrants del grup.

2. FUNCIONS DESENVOLUPADES DES DE LA UNIVERSITAT

La primera funció assumida, en aquest cas per la Universitat de València, ha consistit en el disseny del procés i la seua coordinació general. Una funció desenvolupada des del principi fins al final en estret contacte amb la Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors productius, Comerç i Treball, i més concretament amb la Direcció General d'Ocupació i Formació del SERVEF, ocupada per Rocío Briones Morales. D'acord amb aquest paper, la Universitat de València ha ocupat una posició central en la tasca d'elaboració dels diagnòstics territorials. Ha suposat definir els passos a seguir (el disseny general de procés), el contacte amb les diferents categories de participants, la recopilació, catalogació i distribució d'informació, així com la preparació de l'informe final. Totes estes tasques pròpies de en aquesta primera funció.

D'acord amb aquest paper general, una de les primeres tasques de l'equip de coordinació de la Universitat de València va consistir en preparar, a mitjans de 2016, la *Guia pràctica per a la realització de diagnòstics territorials per al foment de l'ocupació* (Hermosilla dir. et al, 2017). Un document que ha servit per ordenar la participació de totes les persones que d'alguna manera s'han vist involucrades en l'elaboració dels diagnòstics. Ara bé, una altra de les funcions de la guia ha consistit a proporcionar orientació als equips de treball constituïts en cadascun dels territoris per a l'anàlisi de la situació socioeconòmica particular dels mateixos.

També en el marc d'aquesta coordinació general, l'equip ha mantingut reunions periòdiques de treball (quan la situació així ho requeria) amb personal del SERVEF. En uns casos amb la directora general d'Ocupació i Formació d'aquest organisme (amb o sense presència de la persona que ocupava la Secretària Autònoma d'Ocupació i Direcció General del SERVEF) i en altres amb personal del departament vinculat i responsabilitzat directament al programa Avalem Territori.

Adicionalment a l'anterior, la coordinació general també ha comportat reunions amb els equips de treball de les altres dues universitats implicades directament en aquest projecte, la Universitat d'Alacant i la Universitat Jaume I. Dues universitats que organitzen i garanteixen el correcte funcionament del procés en el sud i al nord del País Valencià, respectivament; per això ha resultat imprescindible el contacte estret i fluid entre elles.

Al costat d'aquesta primera funció i les tasques que porta aparellades, un segon paper, també desenvolupat des de la Universitat de València en exclusiva, ha consistit en la preparació de la informació estadística i la cartografia necessàries per a l'elaboració dels diagnòstics. S'han buidat les fonts d'informació estadística i cartogràfica existents i, quan ha resultat necessari, s'han tramitat peticions

d'exploració d'informació específiques de cara a enriquir el màxim possible el punt de partida i la base informativa dels estudis. La informació obtinguda ha estat catalogada i distribuïda als diferents equips de treball dels territoris. De la mateixa forma aquest procés de difusió s'ha completat amb materials generals i diverses indicacions a seguir. En totes aquestes tasques el treball de l'equip tècnic adjunt a la coordinació general ha estat fonamental.

Tot l'anterior s'ha acompanyat d'un tercer camp d'activitat consistent en participar d'una manera relativament intensa en l'elaboració dels diagnòstics territorials. A aquest nivell, la implicació ha correspost als equips de les tres universitats. Però, de cara a aclarir les funcions desenvolupades en aquest camp, resulten necessàries tres aclariments. La primera té a veure amb la identificació dels àmbits espacials concrets als quals s'han d'ajustar els citats diagnòstics. La segona, relativa a la fórmula emprada per designar qui i en quines condicions ha elaborat els diagnòstics. I una tercera referent al treball d'acompanyament, assessorament, suport i supervisió prestat per les universitats als que finalment han acabat treballat des dels territoris.

El factor fonamental per identificar a quina escala espacial va referit cada un dels diagnòstics és la pròpia Ordre 12/2016, de 29 de juliol, de la Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors Productius, Comerç i Treball, per la qual s'estableixen les bases reguladores del programa de foment dels acords territorials en matèria d'ocupació i desenvolupament local a la Comunitat Valenciana. Aquesta ordre, segons es recull en el seu article 1, "té per objecte establir les bases reguladores que han de regir la concessió de subvencions destinades a fomentar els acords territorials en matèria d'ocupació i desenvolupament local sostenible en l'àmbit de la Comunitat Valenciana, a través de l'execució dels programes de diagnòstic del territori i de projectes experimentals". S'anuncia, per tant, que són subvencionables

dos tipus d'actuacions o programes: l'elaboració de diagnòstics territorials, d'una banda, i el disseny i execució de projectes experimentals, d'un altre. Aquesta mateixa ordre, en el seu article 2 especifica qui poden ser beneficiaris de cada un d'aquests programes, incloent per tant l'elaboració de diagnòstics. D'acord amb el mateix podran ser beneficiàries les entitats constituïdes en el seu dia en el marc de la promoció dels Pactes Territorials per l'Ocupació, l'antecedent dels actuals Acords Territorials per l'Ocupació. A aquestes s'afegeixen aquelles altres entitats que decideixin procedir a la signatura d'un acord de concertació social a una escala territorial que aglutini a un mínim de 100.000 habitants o a un mínim de cinc municipis, al mateix temps que en la pròpia ordre es sol·licita ser respectuosos en la mesura del possible amb les àrees funcionals definides en l'Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana. En aquest context hauran d'elaborar un diagnòstic territorial de caràcter socioeconòmic totes aquelles entitats que s'hagin acollit a la convocatòria d'ajudes recollida en l'ordre a la qual acabem de referir. En tots els casos, excepte en les grans ciutats del País Valencià, es tracta d'àmbits de caràcter supramunicipal definits a partir d'acords voluntaris dels municipis.

A la vista de l'anterior, queda clar que la Universitat de València no ha influït en les agrupacions de municipis que finalment s'han acollit al programa d'ajudes per a l'elaboració dels esmentats diagnòstics. Ara bé, fruit del procés descrit, una part important dels 542 municipis del País Valencià no va quedar adscrita a cap dels Acords Territorials per l'Ocupació acollits a l'esmentat programa d'ajudes, fet que suposa que ningú elaboraria un diagnòstic territorial en aquestes àrees. Això resultava preocupant. De fet, el grup de coordinació general de la Universitat de València considerava que el

més convenient era que amb els diagnòstics territorials s'aconseguís estudiar amb deteniment tots els territoris de l'àmbit autonòmic sense excepció. Per evitar aquest inconvenient, i de comú acord amb el SERVEF, es va optar per assignar cada un dels municipis que havien quedat exclosos de l'elaboració dels diagnòstics a àrees territorials supramunicipals amb sentit des d'una perspectiva socioeconòmica. Amb aquest procedir, s'aconsegueix tenir adscrits als 542 municipis a alguna de les àrees territorials que han de ser objecte d'atenció i anàlisi en l'elaboració de diagnòstics territorials. En uns casos es tractarà d'àrees territorials que reben ajudes directes per a la realització dels diagnòstics des del territori, ja sigui directament per part de l'entitat beneficiària de la subvenció o bé a través de la subcontractació de la realització de l'estudi. En altres, quan no hi ha una entitat que s'hagi acollit a les ajudes del SERVEF destinades

als estudis territorials detallats, és la pròpia universitat qui ha assumit directament la realització de l'estudi socioeconòmic de l'àrea.

Fet l'aclariment de l'escala espacial d'anàlisi, així com de qui s'encarrega de l'elaboració de l'estudi detallat en cadascuna de les àrees, queda per presentar el paper exercit per les tres universitats en la realització d'aquests estudis: la Universitat de València, la universitat d'Alacant i la universitat Jaume I. A aquest nivell han participat els equips de les tres universitats implicades, cadascuna d'elles actuant sobre les àrees territorials de la província en què es troba situada cada universitat. Treball elaborat per part de cadascuna de les tres universitats:

a) tasca d'acompanyament, assessorament, suport i supervisió, prestats als equips de les àrees beneficiàries del programa d'ajuda a l'elaboració del diagnòstic

Han participat els equips de les tres universitats implicades, actuant sobre les àrees territorials de la província en la que està ubicada.

encarregats de la realització de l'estudi. Al final del trajecte, la tasca es completa amb l'emissió d'un informe de validació dels resultats i el procés de treball seguit des dels territoris. Un total de 23 àrees es troben en aquesta categoria.

b) assumpció directa de l'elaboració dels diagnòstics territorials en aquells espais que no són beneficiaris del programa d'ajudes. Un total de 12 territoris s'inclouen en aquest segon grup

De vegades, quan així s'ha requerit per part d'alguns dels 23 equips de treball aollits al programa d'ajudes, algun personal del grup de treball de les universitats ha participat en les reunions del Fòrum Ciutadà (o la fórmula substitutiva per la qual finalment s'hagi optat en cada cas) que acompanya l'elaboració del diagnòstic.

Finalment cal assenyalar que fruit d'aquest treball conjunt han estat elaborats els 35 diagnòstics socioeconòmics territorials. 23 d'ells en àrees territorials beneficiàries del programa d'ajudes per a realitzar aquesta funció i altres 12 a partir de l'activitat d'equips específics de cadascuna de les tres universitats. En aquest informe final es recull un breu resum de cada un d'aquests 35 treballs, el qual inclou els resultats més destacables dels mateixos. Cadascun dels resums ha estat elaborat per l'equip, o una part del mateix, encarregat de la realització del diagnòstic de l'àrea territorial en qüestió.

3. ELS GRUPS DE TREBALL DE LES UNIVERSITATS

L'acompliment de les funcions mostrades en l'epígraf anterior, és a dir, les funcions assumides per les universitats al llarg del procés, han requerit de la col·laboració d'un nombre important de persones, tant personal investigador com personal tècnic. En conjunt, un equip de caràcter interdisciplinari, la qual cosa té especial valor en les anàlisis territorials. A continua-

ció, procedim a presentar les persones que han integrat els grups de treball de cadascuna de les tres universitats. Aquestes persones s'han de presentar ordenades alfabèticament en cada un dels equips.

3.1. La Universitat de València

En el cas de la Universitat de València, el grup està integrat per 18 persones amb graus diferents de vinculació i implicació en el projecte. Referent a això, cal distingir tres situacions clarament diferenciades:

a) Personal investigador integrant del comitè científic, encarregat de les funcions d'assessorament i supervisió dels equips que treballen des dels territoris:

- Jorge Hermosilla Pla (Departament de Geografia). Encarregat a més de la coordinació general del projecte, en qualitat de Vicerector de Participació i Projecció Territorial.
- Ernest Cano Cano (Departament d'Economia Aplicada)
- Juan Ramón Gallego Bono (Departament d'Economia Aplicada)
- Josep V. Pitxer i Campos (Departament d'Economia Aplicada)
- Emilio Iranzo García (Departament de Geografia)
- Ghaleb Fansa (Departament de Geografia)

b) Equip tècnic vinculat a la coordinació del projecte:

- José Vicente Aparicio Vayá
- Óscar Muñoz González

c) Personal investigador encarregat de l'elaboració de diagnòstics territorials corresponents a les àrees no aollides al programa d'ajudes per a l'elaboració d'estudis territorials:

- Ricard Calvo Palomares (Departament de Sociologia i Antropologia Social)
- Francisco Higón Tamarit (Departament d'Economia Aplicada)
- Joan Carles Membrado Tena (Departament de Geografia)

- Enric Sigalat (Departament de Sociologia i Antropologia Social)
- Així com alguns investigadors del primer grup

d) Un altre personal tècnic:

- S'ha comtat amb la col·laboració de tècnics de la Unitat de Suport del Vicerectorat de Participació i Projecció Territorial

3.2. Universitat d'Alacant

El grup de la Universitat d'Alacant està integrat per vuit persones, incloent tant al personal investigador com a algunes persones amb un perfil més tècnic. Tots ells apareixen recollits en els llistats recollits a continuació. En els mateixos, quan es presenta una vinculació a la Universitat de Alacant, s'especifica el departament d'adscripció.

a) Personal investigador integrant del comitè científic que assumeix les funcions d'assessorament i supervisió dels equips que treballen des dels territoris i l'elaboració de diagnòstics territorials corresponents a les àrees no aollides al programa d'ajudes per a l'elaboració d'estudis territorials:

- Nuria Grané Teruel (Vicerectora d'Estudiants i Ocupació); Dpto. de Química Analítica, Nutrición y Bromatología; coordinació de l'equip de la UA
- Antonio Martínez Puche (Dpto. de Geografía Humana)
- José Miguel Giner Pérez (Departament d'Economia Aplicada i Política Econòmica)

b) Equip tècnic i col·laboradors del comitè científic:

- Víctor Climent Peredo
- Juan López Jiménez
- Javier Ortega Fernández
- Daniel Sanchiz Castaño
- María Jesús Santa María Beneyto (Departament d'Economia Aplicada i Política Econòmica)

3.3. Univesitat Jaume I

Des de la Universitat Jaume I han participat en el projecte tres persones en qualitat de personal investigador. A aquests cal afegir un membre de l'equip rectoral que ha participat en algunes de les reunions de coordinació entre els equips de les tres universitats.

Es tracta de:

- Miguel Ángel Moliner Tena (Vicerector d'Economia i PAS)
- Vicente Budí Orduña (Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local)
- Luisa Alamá Sabater (Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local)
- Juan José Rubert Nebot (Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local)

© Adela Talavera

LES ÀREES FUNCIONALS VALENCIANES I EL MERCAT LABORAL

Jorge Hermosilla Pla, Emilio Iranzo García
Departamento de Geografía
Universitat de València

EL VALOR DELS SISTEMES DE CIUTATS EN LA VERTEBRACIÓ TERRITORIAL

Quan les ciutats constitueixen xarxes entre elles i les seues diverses relacions constitueixen actius territorials de gran valor, de gran significat. Ens referim a aquells sistemes urbans capaços de:

1. Millorar la competitivitat dels municipis i comarques.
2. Facilitar la qualitat de vida dels seus ciutadans, afavorir un millor accés als equipaments i serveis socials.
3. Impulsar l'ocupació del territori més racional, reduint els excessos de les grans aglomeracions urbanes o les mancances dels territoris poc poblats.

Així es recull en l'*Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana*. És sabut que el territori valencià compta amb un sistema de ciutats divers, amb una distribució singular segons els espais septentrional i central, dominat per àrees metropolitanes (Castelló i sobretot València), i domini de la franja litoral i l'espai meridional, dominat per la conurbació de Alacant-Elx i un sistema de ciutats de mida mitjana distribuïdes per la província. En

tot cas es tracta d'un sistema caracteritzat per un destacat sistema de ciutats mitjanes, ja que el nombre de ciutats entre 10.000 i 100.000 habitants triplica la mitjana europea i duplica la mitjana espanyola.

Els sistemes de ciutats són magnífics instruments d'ordenació del territori i d'implantació d'equipaments supramunicipals. I al mateix temps constitueixen les bases de les xarxes de cooperació econòmica, ambiental i cultural. En aquest sentit els sistemes de ciutats adquireixen un contrastat valor ja que es configuren en l'escala intermèdia en el territori, entre els municipis i els àmbits provincials i regionals. En conseqüència es converteixen en instruments útils per a la planificació i la governança territorial.

En el cas valencià, com esdevé en altres territoris autonòmics, s'identifiquen determinats nuclis urbans que són capaços de desenvolupar una funció de polaritat territorial. Funcionen com a pols d'atracció en relació a territoris més o menys definits (comarques, àrees funcionals, districtes territorials) en virtut de les característiques intrínseques que concentren (demo gràfiques, equipaments, mercat laboral, serveis comercials, etc.) i, de la mateixa manera, per la

seva posició en el territori. Es comptabilitzen uns seixanta “centres funcionals”, que es distribueixen entre tres sistemes metropolitans, una vintena de ciutats mitjanes i diversos nuclis del sistema rural valencià.

LES ÀREES FUNCIONALS I LES ÀREES D'INFLUÈNCIA

Segons la LOTPP es tracta d'àmbits territorials intermedis per a la gestió i planificació supramunicipal, capaços d'articular el territori. Tenen la seua raó de ser en el sistema urbà valencià i les seves àrees d'influència. La delimitació d'aquestes àrees depenen de criteris de funcionalitat del territori, com el protagonisme de les funcions “urbanes” i la dimensió territorial. Entre les primeres destaquem els moviments de desplaçaments de població per necessitats de serveis, ofertes laborals, l'expansió urbana o industrial, i que estan relacionades amb els processos de creixement urbà, les àrees de

prestació de serveis, la distribució dels principals fluxos de transport públic i, especialment, les àrees de mercat laboral. La dimensió territorial suposa la inclusió d'àmbits urbans i rurals, els seus respectius “transpaïsos” rurals amb els quals hauran d'establir mecanismes de col·laboració per millorar el funcionament del conjunt del territori.

Les àrees d'influència de les ciutats obeeixen principalment a dues modalitats de fluxos: els desplaçaments per provisió de serveis, oci o comerç i els de caràcter laboral.

a) Els desplaçaments per consum, oci i provisió de serveis administratius. Són moviments de freqüència setmanal, mensual o esporàdica, inspirats pels serveis sanitaris, educatius, comercials, assistencials, etc. En molts casos estan condicionats per les estratègies sectorials de les administracions públiques, freqüentment no coordinades.

Quadre 1. Equipament de referència per a les àrees funcionals

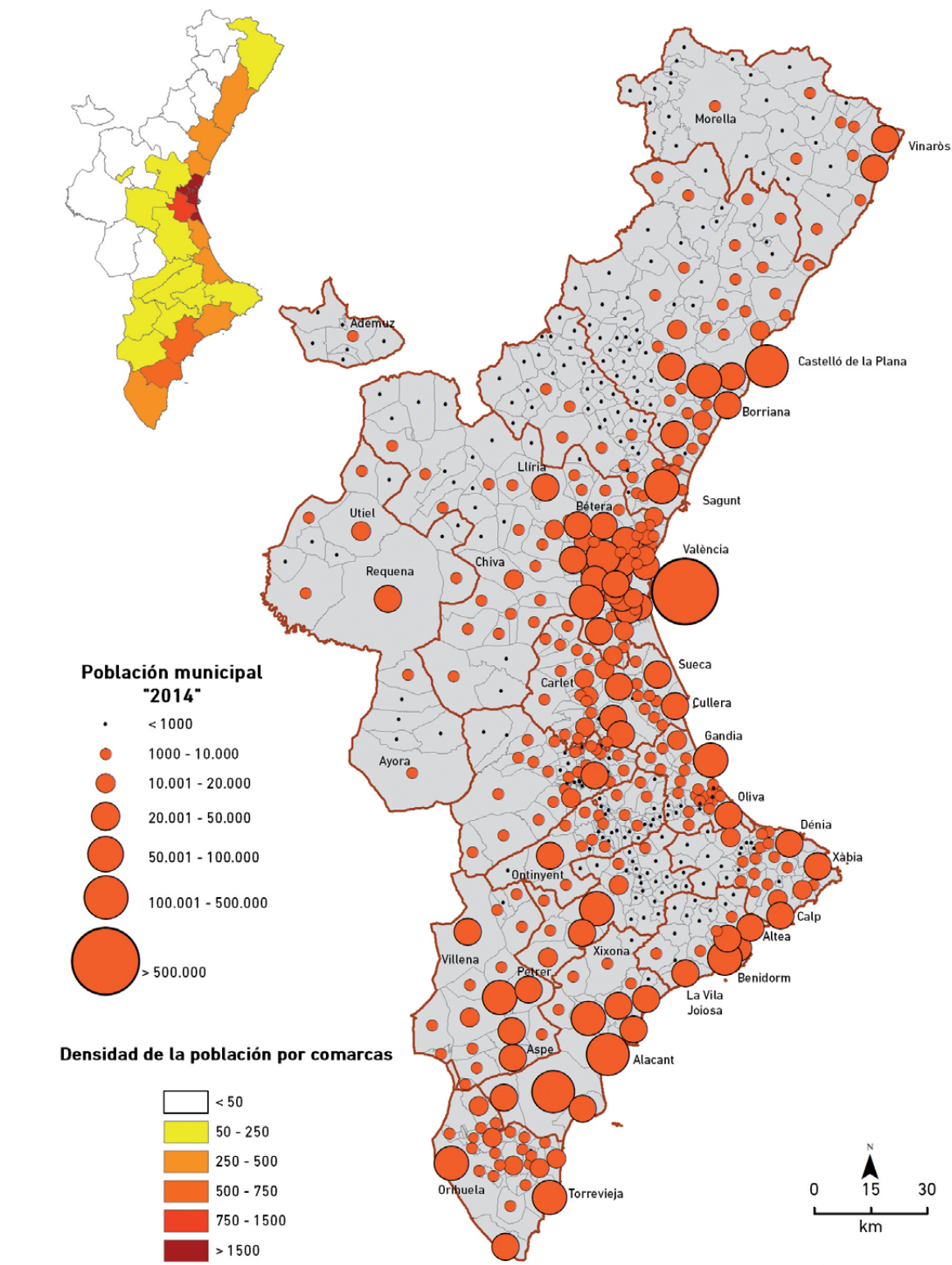
Equipaments objectius	Centres de formació superior
	Centres d'atenció de malalties mentals
	Centres d'atenció de menors
	Estaciones de transferència de residus
	Centres de recollida y selecció de residus sòlids urbans
	Equipament esportiu especialitzat
	Parcs d'oci
	Zona d'acampada
	Paratge municipal

Equipaments bàsics	Centre comarcal de INSS
	Administracions de la Agència Tributaria
	Centres coordinadors de departaments sanitaris
	Unitats de recaptació executiva de la Tresoreria de la Seguretat Social
	Centres de professors (CEFIRE)
	Hospitales generales básicos
	Centro de informació a la dona (INFODONA)
	Agències de desenvolupament local
	Centres autoritzats de tractament de vehicles al final de la seua vida útil
	Registre de la propietat
	Centres o escoles especialitzats de formació professional ocupacional
	Centres de educació secundaria
	Oficina comarcal agrària
	Centre del SERVEF
	Piscina coberta
	Pista de atletisme
	Centro de salut
	Red de espais escènics
	Pavelló esportiu cobert
	Ecoparcs
	Centres socials
	Centres de majors
	Centres de formació ocupacional
	Àrees recreatives
	Allotjament rural
	Parcs urbans
	Recollida selectiva de fems

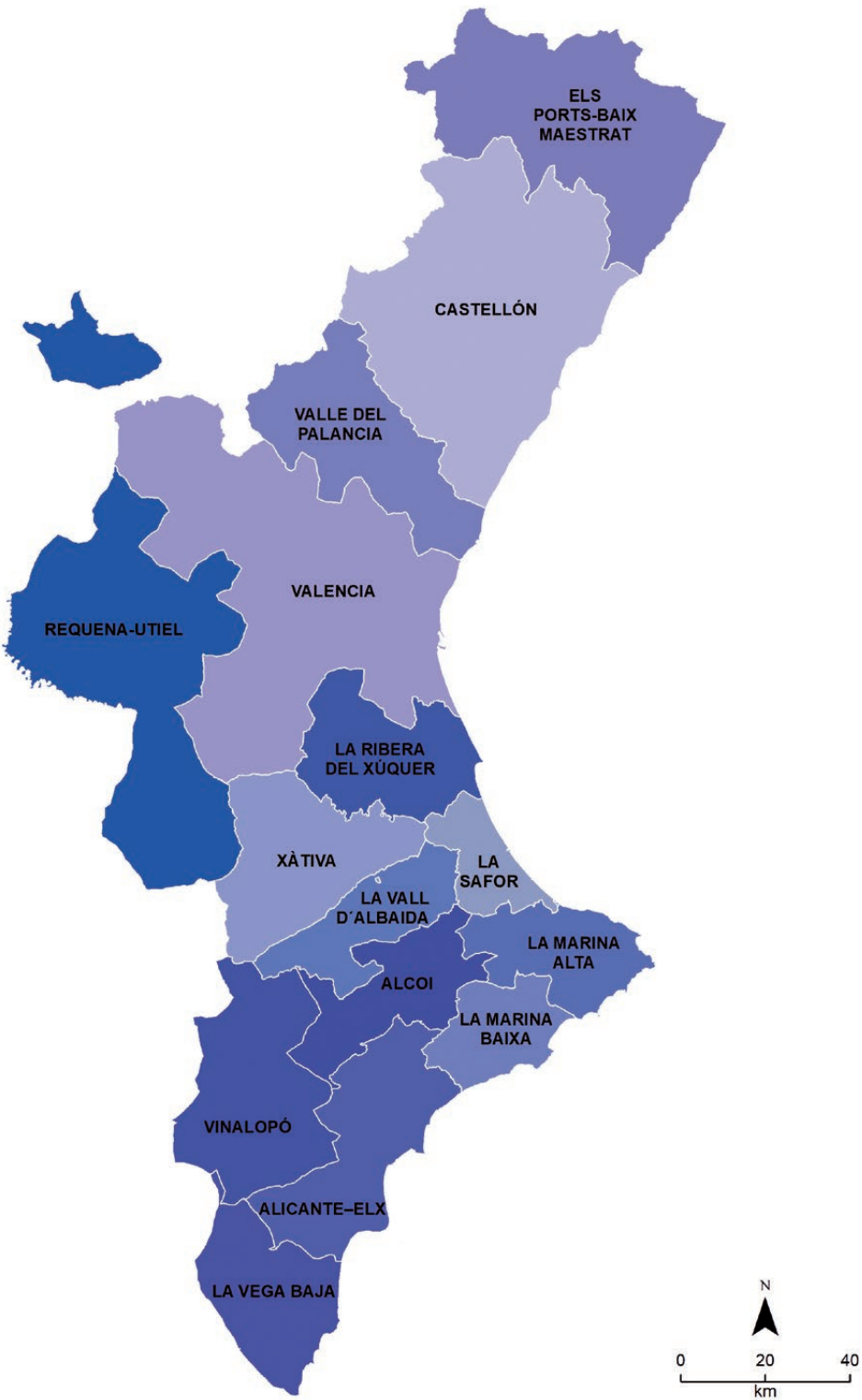
Font: Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana

b) b) Els desplaçaments laborals defineixen els mercats locals de treball. És la modalitat per motius de treball de naturalesa/freqüència diària. Es tracta de definir i identificar els MLT (Mercats Laborals de Treball), que són aquelles àrees definides per uns l·lindars que sumen el 75% del total dels desplaçaments diaris entre el lloc de residència i el de la feina.

SISTEMA URBÀ VALENCIÀ

ÁREAS FUNCIONALES DE LA COMUNITAT VALENCIANA

Quadre 2. Áreas funcionales de la Comunitat Valenciana

Àrees funcionals del territori	Municipi	Sistema nodal de referència	
		Sistema	Centre
1. Els Ports-Baix Maestrat	Vinarós-Benicarló	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Morella	Sistema rural	Polaritat comarcal
	Sant Mateu	Sistema rural	Polaritat comarcal complementària
2. Castellón	Castellón	Sistema metropolitana	Àrees urbanes integrades
	Vila-real	Sistema metropolitana	Polaritat metropolitana
	La Vall d'Uixò	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
	L'Alcora, Onda	Ciutat mitjana	Polaritat comarcal
	Vilafranca, Albocàsser, Vall d'Alba	Sistema rural	Polaritat comarcal complementària
3. Valle del Palancia	Sagunt	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Segorbe	Sistema rural	Polaritat comarcal
	Jérica-Viver	Sistema rural	Polaritat complementària
4. València	Valencia AUI	Sistema metropolitana	Àrea urbana integrada
	Moncada- Alfara del Patriarca, Manises, Torrent	Sistema metropolitana	Polaritat metropolitana
	Cheste-Chiva AUI	Ciutats mitjanes	Polaritat complementària
	Buñol	Sistema rural	Polaritat comarcal
	Villar del Arzobispo, Chelva	Sistema rural	Polaritat comarcal complementària
5. Requena-Utiel	Requena	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Utiel	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
	Ayora, Ademuz	Sistema rural	Polaritat comarcal
6. La Ribera del Xúquer	Alzira AUI	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Carlet AUI, Sueca AUI	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
7. Xàtiva	Xàtiva AUI	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Enguera	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
8. La Safor	Gandia AUI	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Oliva, Tavernes de la Valldigna	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
9. La Vall d'Albaida	Ontinyent	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Castelló de Rugat	Sistema rural	Polaritat comarcal
10. Alcoi	Alcoi	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Ibi	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
	Muro d'Alcoi	Sistema rural	Polaritat comarcal
	Concentaina	Sistema rural	Polaritat complementària
11. La Marina Alta	Dénia	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Xàbia, Calp	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
	Pego	Sistema rural	Polaritat comarcal
12. La Marina Baixa	Benidorm	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	La Vila Joiosa	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
	Callosa d'en Sarrià	Sistema rural	Polaritat comarcal
13. Vinalopó	Elda AUI	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Novelda AUI, Villena	Ciutat mitjana	Polaritat complementària
14. Alicante-Elx	Alicante AUI, Elx AUI	Sistema metropolitana	Àrees urbanes integrades
	Sant Vicente del Raspeig	Sistema metropolitana	Polaritat metropolitana
	Xixona	Sistema rural	Polaritat complementària
15. La Vega Baja	Orihuela, Torrevieja	Ciutat mitjana	Polaritat principal
	Almoradí	Ciutat mitjana	Polaritat complementària

Font: Elaboració pròpia, a partir de la Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana

APROXIMACIÓ ALS MERCATS LABORALS EN EL TERRITORI: LES ÀREES FUNCIONALS

Els mercats laborals territorials poden constituir unitats autònomes, unitats territorials autosuficients des del punt de vista del mercat de treball, de manera que poden satisfer almenys tres quartes parts (més del 75%, de vegades fins i tot més del 90%) de les relacions laborals dels demandants d'ocupació. Aquesta circumstància es tradueix espacialment en els desplaçaments diaris recurrents per motius laborals des del lloc de residència al de treball. En aquest sentit les àrees funcionals són considerades com a àmbits territorials molt adequats per a la implantació de polítiques estratègiques sobre ocupació, la formació professional, l'equilibri territorial entre població i ocupació, la mobilitat sostenible, i la regulació i la implantació de sòl per a activitats econòmiques.

Durant els últims anys s'aprecien diverses tendències en el si del sistema de ciutats valencià, i per tant, en les àrees funcionals, que es sintetitzen en les següents dinàmiques espacials:

1. Continuen i s'incrementen els processos de metropolització de València i Castelló, especialment per l'augment dels desplaçaments diaris per motius laborals. Un procés que s'amplia en el cas de l'àrea metropolitana de València no només a la primera corona metropolitana, sinó també a la segona.

2. Com a conseqüència de l'anterior, s'aprecia un alentiment dels ritmes de creixement demogràfic i de desenvolupament urbanístic, a favor de la franja contigua costanera: la Vall d'Alba-Cabanes, l'Alcora, Onda, Cheste-Chiva, Riba-roja de Túria, etc.
3. Prolongació de l'estancament demogràfic de capitals comarcals de l'interior, de base industrial tradicional (Alcoi, Ontinyent, Xàtiva, Elda, etc.).
4. Processos d'influència interregionals com a conseqüència de la proximitat de centres urbans de major escala (Àrea Metropolitana de Múrcia sobre les comarques meridionals, especialment al Baix Segura) o de la dimensió adquirida per la principal àrea metropolitana valenciana (influència de l'Àrea Metropolitana de València sobre territoris d'Albacete, Conca i Terol).
5. Continuació del procés de despoblació en els municipis d'interior, llevat de capitals comarcals com Morella, Sant Mateu, el Villar, entre d'altres. La dinàmica general és la pèrdua de població en termes absoluts.

De l'anàlisi de les 15 àrees funcionals reconegudes per l'Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana, de la configuració territorial d'aquestes àrees, i atenent als diversos processos que avui condicionen el mercat laboral valencià, es poden apuntar les següents modalitats (4) d'àrees funcionals: àrees urbanes integrades (3); àrees litoral-interior (5); àrees de l'interior (5); i àrees singulars (2)..

Quadre 3. Tipologies de àrees funcionals.

Modalitats	Trets identificatius
Àrees URBANES INTEGRADES	Sistemes metropolitans, integrats per les capitals provincials i les seua àrees metropolitanes
	València, Castelló, Alacant-Elx
	Dimensions contrastades: 36% de la superfície total y el 60,6% de la població total
	Diverses modalitats de "nodus" de referència: àrees urbanes integrades, ciutats mitjanes, sistema rural
Àrees funcionals LITORAL-INTERIOR	Ciutats litorals amb funció de "nodus principal" y comarques d'interior baix la seua influència
	El Ports-Baix Maestrat, Valle del Palància, la Marina Alta, la Marina Baixa, la Vega Baixa
	Dimensiones: 57,3% de la superfície total y el 18,3% de la població total
	Modalitat de xarxes: ciutats mitjanes litorals y centres de sistemes rurals. Predomini de municipis de menor mida.
Àrees funcionals de l'INTERIOR	Sistema de ciutats-nodus d'interior, junt amb comarques rurals
	Requena-Utiel, Xàtiva, la Vall d'Albaida, Vinalopó, Alcoi
	Dimensions: 32% de la superfície total y 12% de la població total
	Model territorial estructurat en ciutats continentals, amb predomini d'activitats industrials tradicionals i centres de serveis (també comercials). Àrea de influència integrada per comarques rurals
Àrees funcionals SINGULARS	Característiques territorials particulars
	La Ribera del Xúquer: dos comarques tradicionals, de litoral y d'interior; capital en l'interior; economia diversificada; empresa multinacional condicionant; influència metropolitana
	La Safor: microàrea funcional (1,8% de la superfície total), diversitat en la estructura econòmica (indústria, turisme, agricultura, serveis, port).
	Dimensions: 6,2% de la superfície total y 8,6% de la població total

Elaboració pròpia

ALGUNES CONSIDERACIONS DEL MERCAT LABORAL EN RELACIÓ AMB LES ÀREES FUNCIONALS

Especialització sectorial de les empreses valencianes, al 2016, per àrees funcionals

El nombre total d'empreses segons activitat principal és de 344.518, de les quals el 79,9% corresponen al sector serveis. És evident la terciarització de l'economia valenciana, ja que quatre de cada cinc empreses pertanyen als serveis. La construcció representa el 11,8%, i la indústria amb prou feines el 6,7%.

Des del punt de vista territorial, s'observa una contrastada concentració de les empreses valencianes. Les economies generades per l'aglomeració empresarial, la concentració en determinats territoris, constitueixen un argument determinant dels desequilibris existents. En aquest sentit les tres aglomeracions urbanes concentren més del 60% de les empreses de la Comunitat Valenciana: àrea funcional de València, el 36,3%; Alacant-Elx (16%) i Castelló (9%). El Baix Segura (6,6%), la Marina Alta (4,6%), la Ribera del Xúquer (4,3%) i la Marina Baixa (4,1), destaquen en un segon nivell.

De la mateixa manera s'aprecien sensibles diferències en el grau d'especialització de les àrees funcionals segons el sector econòmic que es tracti, responent a l'estructura econòmica actual, condicionada pels antecedents històrics. Així, es produeix una certa especialització industrial al Vinalopó, Alcoi i la Vall d'Albaida (els seus valors en aquest sector són superiors al pes relatiu de les seves empreses per al conjunt d'àrees funcionals). També en la construcció, sector on la Vega Baixa i la Marina Alta despunten, si comparem amb els seus respectius valors totals. I finalment en els serveis, on es produeix una major concentració en les grans àrees urbanes de la Comunitat Valenciana, el 65% aproximadament.

En aquest sentit destaca l'aglomeració que es produeix per exemple amb els serveis a les

empreses. L'àrea funcional de València reuneix el 43% d'aquestes empreses de serveis, Alacant-Elx, el 17,6%, i Castelló el 8%. En Investigació i Desenvolupament, els valors relatius ascendeix a 57,8%, 13,6% i 8,9%, respectivament..

Contractes registrats en els últims 10 anys (2007-2016)

Tot i la recuperació dels darrers anys (2014-2017) el volum de contractes actuals no arriben als valors de 2007, per sota del 3% (1.916.049 enfront 1.856.994). El predomini de contractes d'homes es manté per davant dels de les dones (58,6% enfront de 41,4%). Es dona la circumstància que els contractes d'homes ha augmentat en els últims deu anys, mentre que en les dones ha baixat un 9% (837.725 enfront de 767.558).

Els treballadors de més de 44 anys contractats el 2007 van representar el 13,9% del total de contractes registrats, mentre que en el 2016 ha estat el 22,3%. Un increment que de la mateixa manera es produeix en termes absoluts (de 267.725-415.773).

Les àrees funcionals metropolitanes concentren lògicament els contractes laborals, entre les tres, el 69%. Ens crida l'atenció que entre 2007 i 2016 l'àrea de València ha reduït sensiblement el seu pes relatiu, del 44% del total de la Comunitat Valenciana, al 39%. En canvi l'àrea funcional de la Safor ha incrementat la seva activitat, del 3,6% al 5,5%.

Aturats registrats, l'evolució del mercat laboral 2007-2016

En deu anys s'ha duplicat el nombre de demanants de treball, d'uns 201.000 (2007) a 444.000 (2016). Per sexes, s'aprecien unes diferències sensibles entre el grup de dones (56,5%) i el d'homes (43,5%). No obstant això tot just s'observen diferències de comportament entre les 15 àrees funcionals, de manera que els valors relatius es mantenen per a aquestes anualitats.

En qualsevol cas, s'aprecia cert dinamisme en les àrees metropolitanes d'Alacant-Elx i Castelló, on s'ha reduït percentualment els valors dels demandants d'ocupació.

L'activitat turística a les àrees funcionals. **Nombre total de places d'allotjaments**

El litoral septentrional d'Alacant, la Marina Baixa (22,1%) i la Marina Alta (16,8%), l'àrea funcional dels Ports-Baix Maestrat (12%), Castelló (10,8%), València (9,6%), la Safor (8,5%), Alacant-Elx (7,6%) i el Baix Segura (5,3%) aglutinen la major part de l'oferta d'allotjament turístic de la Comunitat Valenciana, al voltant del 93%. Es tracta d'una oferta concentrada al litoral, reflex del model de "sol i platja" implantat durant els darrers 50 anys.

La concentració de places a la Marina Baixa (103.042 places respecte a 466.334 del total) obeeix al protagonisme adquirit per l'equipament hotelier de Benidorm. Actualment la Marina Baixa ofereix el 36,3% de les places hoteleres de la Comunitat, seguida de l'àrea funcional de València (18,5%) i els Ports-Baix Maestrat (9,1%). En canvi el model de turisme residencial mitjançant l'ús d'apartaments està implantat territorialment en les àrees de la Marina Alta (26,5%), la Marina Baixa (16,5%), els Ports-Baix Maestrat (14,1%), Castelló (10,3%) i la Safor (10,1%).

Agricultura comercial i àrees funcionals

La citricultura, base de l'economia agrària valenciana durant diverses dècades, ocupa una superfície superior a les 160.000 hectàrees, distribuïdes per territoris litorals de la Comunitat Valenciana. Destaca l'àrea funcional de València (22,5% dels cítrics valencians), Castelló (16,1%), la Ribera del Xúquer (15,6%), el Baix Segura (12,7%), Xàtiva (7,7%) i la Safor (7,5%).

La producció de fruites valencianes es concentra en determinades àrees funcionals amb certa tradició en la comercialització de productes agrícoles. És el cas de la Ribera del Xúquer que re-

presenta una quarta part de la superfície de fruiters no cítrics (25,3%) i on el cultiu del caqui ha adquirit en els últims anys un gran protagonisme; la segueixen València (15,8%), Alacant-Elx (10,1%), Vinalopó (9,2%), i la Vall d'Albaida (8,8%). Els fruiters no cítrics ocupen unes 43.600 hectàrees en total.

Les hortalisses ocupen al voltant de 24.500 hectàrees. La seva estreta relació amb les terres irrigades, l'agricultura comercial d'exportació o de demanda de proximitat i els processos de substitució de cultius més tradicionals, han generat una certa zonificació d'aquests cultius. El Baix Segura concentra més d'una quarta part de la superfície valenciana destinada al cultiu d'hortalisses, el 27,7%. A continuació apareixen València (22,7%), els Ports-Baix Maestrat (9,9%), Alacant-Elx (9,5%) i Castelló (8,6%).

La vinya és un dels conreus de secà més representatius del camp valencià, que ha afavorit una intensa activitat agroindustrial mitjançant l'elaboració de vins. Es conreen més de 21.100 hectàrees. Es tracta d'una activitat amb una arrelada tradició en algunes de les àrees funcionals, com és el cas del Vinalopó (49,2%) i Requena-Utiel (34,3%).

L'olivera valenciana permet la permanència d'un sector tradicional de l'agroindústria com és la producció d'oli. Es conreen unes 10.900 hectàrees, i es localitzen principalment al Vinalopó (26%), València (14,6%), Xàtiva (10,4%), Vall del Palància (10,3%), Requena-Utiel (7,8%), Alacant-Elx (6,6%) i Alcoi (6,3%).

La superfície forestal i els espais naturals protegits a les àrees funcionals

La superfície forestal constitueix un dels indicadors més interessants per a l'anàlisi dels usos del sòl en un territori. Les possibilitats d'ocupació que generen aquests espais, especialment en el sistema rural valencià, han de ser considerades en les estratègies d'ocupació futures. Ens referim a tasques relacionades amb el

manteniment, la cura, l'explotació de matèries primeres relacionades amb els nostres boscos o l'aprofitament turístic dels paisatges derivats. S'estima que a la Comunitat Valenciana comptem amb una superfície forestal aproximada de 1.266.530 hectàrees, distribuïda de manera diferent segons el condicionament físic del nostre territori. Els relleus muntanyosos constitueixen el factor més excel·lent. Destaca l'àrea funcional de València (16,4% de la superfície forestal valenciana), on la comarca de la Serrania és important; Requena-Utiel (16,1%), Castelló (15,5%), els Ports-Baix Maestrat (11,2%) i la Vall del Palància (7,5%).

La superfície protegida del territori valencià guarda certa correlació amb els espais forestals de la Comunitat Valenciana. Les diverses figures de protecció com són els Parcs Naturals, els Llocs d'Interès Comunitari, les Zones Especials de Protecció d'Aus, els paisatges protegits o els paratges naturals municipals, han permès que al voltant de 900.000 hectàrees del nostre territori estigui protegit. No és casualitat que les primeres cinc àrees funcionals valencianes amb hectàrees protegides coincideixin amb les que aglutinen la major part de la superfície forestal: València (20,9% de la superfície protegida), Requena-Utiel (15,2%), Castelló (14,6%), els Ports-Baix Maestrat (11,3%) i la Vall del Palància (7,9%).

Anàlisi laboral de les àrees funcionals valencianes

En termes generals tant la situació actual del mercat laboral a les quinze àrees funcionals com l'evolució de l'oferta i demanda d'ocupació (passat i tendències) estan condicionats per aquells processos que caracteritzen i condicionen els models econòmics de la nostra Comunitat de València. En aquest sentit assenyallem l'estructura econòmica amb base territorial, especialment els processos d'industrialització tradicional i actual, la implantació de l'agricultura comercial, el desenvolupament turístic del model de "sol i platja" del litoral,

els sistemes rurals, i els processos d'innovació territorials.

El mercat laboral es troba en un procés dinàmic, en evolució. Del període de destrucció d'ocupació, entre 2007 i 2014, hem passat a un període de recuperació des de 2014. En termes generals aquesta evolució s'aprecia en les àrees funcionals valencianes, en les quals es repeteixen sistemàticament processos relacionats tant amb les contractacions com amb els demandants d'ocupació. Un comportament que es pot sintetitzar en els següents fets:

- La recuperació de l'ocupació, que s'aprecia tant en les taxes d'ocupació com en la de l'atur, no és homogènia, ja que és més lenta en alguns grups socials, com és el cas de les dones o els majors de 45 anys. Es detecten dificultats en els intents de reciclar a aquest col·lectiu.
- La major part dels llocs de treball generats estan lligats a l'estructura econòmica dels territoris corresponents. El procés de terciarització és generalitzat. Augmenta la demanda d'ocupació en serveis, tot i que s'observen notables diferències qualitatives: és el cas del medi rural on s'ofereixen llocs de treball de qualificació baixa. L'agricultura tendeix a reduir la seua presència a la composició de la població activa, excepte en algun territori on l'agricultura comercial és especialment dinàmica (Requena-Utiel, per exemple). La indústria incrementa els seus afiliats, però perd pes relatiu, excepte en algunes comarques d'antiga industrialització i que experimenten certa recuperació (Vall d'Albaida).
- La recuperació de l'ocupació obeeix a un procés de precarització del mateix. Els llocs de treball oferts responen majoritàriament a contractes temporals, treballs unipersonals encoberts per treballadors autònoms, contractes a temps parcial. I tot això en detriment de contractes indefinits, per el grau d'incertesa de l'economia (i per tant de les empreses). La flexibilització del

mercat de treball afecta de manera selectiva, especialment als més grans de 45 anys, els joves i les dones. En aquests dos col·lectius, en particular la temporalitat.

- La connexió entre la formació tècnica dels demandants i les necessitats de les empreses presenta deficiències. En nombroses ocasions es detecta una escassa adaptació motivada per la falta de comunicació, col·laboració i cooperació entre el teixit empresarial dels territoris i els centres de formació. És notori la manca d'informació de l'oferta i demanda dels empresaris, i la manca d'adaptació dels centres de formació.

- Els grups socials més vulnerables en el mercat laboral són els joves, les dones i els aturats de més de 45 anys. Per diversos motius, es detecten cada vegada majors nivells d'exclusió del mercat laboral. La manca d'una formació específica segons les demandes, on és habitual la demanda de perfils amb major tecnificació, alfabetització informàtica, títols de professionalitat, adaptació a les ocupacions dels territoris de referència.